

Українські народні
КАЗКИ



Київ · 2006



Українська
казка
казка.in.ua



ДОЛЯ
Всеукраїнська
громадська організація

©2006 Тарас Капушак, впорядкування, художнє оформлення
<http://www.kazka.in.ua> info@kazka.in.ua
<http://www.dolya.org.ua> info@dolya.org.ua

Зміст

1	Ох!	5
2	Цап та баран	13
3	Дерево до неба	15
4	Кобилляча голова	23
5	Коза-дереза	29
6	Телесик	33
7	Про сімох братів-гайворонів і їх сестру	39
8	Про вірного товариша	47
9	Убогий та багатий	57
10	Про злидні	65
11	Троє братів і песиголовець	69
12	Розум та щастя	73
13	Дівчина-тростинка	75
14	Іван-побиван	81
15	Молодильна вода	85
16	Як соловейко чоловіка розуму навчив	91
17	Котигорошко	93

18 Як дядько чорта дурив і діжку грошей від нього здобув	103
19 Колобок	107
20 Про жар-птицю та вовка	109
21 Мудрий Іванко	113
22 Дурень та чарівна сопілка	123
23 Пан Коцький	127
24 Названий батько	129
25 Похорон	133
26 Калиточка	135
27 Чорт-змій і запродані діти	137
28 Як заєць ошукав ведмедя	147
29 Лисичка-сестричка і вовк-панібрат	151
30 Звірі під пануванням лева	157
31 Сірко	167
32 Казка про билинку і горобця	169
33 Бідний чоловік і смерть	171
34 Про гору, що верхом сягала неба	173
35 Кирило кожум'яка	189
36 Калинова сопілка	193
37 Казка про Івана-богатиря	195
38 Дід, баба і вовк-співак	199
39 Рукавичка	203
40 Яйце-райце	205

Ох!

Колись-то давно, не з моєї пам'яті, мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі, жив собі убогий чоловік з жінкою, а у них був одним один син, та й той не такий як треба: таке ледащо той одинчик, що господи! Нізащо і за холодну воду не візьметься, а все тільки на печі сидить та просцем пересипається. Уже йому, може, годів з двадцять, а він усе без штанців на печі сидить — ніколи й не злазить; як подадуть їсти, то й їсть, а не подадуть, то й так обходиться... Батько й мати журяться:

— Що нам з тобою, сину, робить? Чужі діти своїм батькам у поміч стають, а ти тільки дурно у нас хліб переводиш!

Так йому не до того; сидить та просцем пересипається... Журились-журились батько з матір'ю, а далі мати й каже:

— Що ти таки, старий, думаєш з ним, що вже він зросту дійшов, а така недотепа — нічого робить не вміє? Ти б його куди оддав, куди найняв, то, може б, його чужі люди чому вивчили.

Порадилися, батько і оддав його у кравці вчитись. От він там побув день зо три та й утік; заліз на піч — знов просцем пересипається. Батько його побив добре, вилаяв, оддав до шевця шевству вчитись. Так він і звідтіля втік. Батько знов його побив і оддав ковальству вчитись. Так і там не побув довго — втік. Батько бідкається — що робить?

— Поведу,— каже,— вражого сина ледащо у інше царство; де найму, то найму, може, він відтіля не втече.— Взяв його і повів.

Йдуть та йдуть, чи довго, чи недовго, аж увійшли у такий темний ліс, що тільки небо та земля. Увіходять у ліс, притомилися трохи; а там над стежкою стоїть обгорілий пеньок; батько й каже:

— Притомився я, сяду, одпочину трохи.

От сідає на пеньок та:

— Ох! Як же я втомився! — каже.

Тільки це сказав, аж з того пенька — де не взявся — вилазить такий маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна.

— Що тобі,— пита,— чоловіче, треба од мене?

Чоловік здивувався: де воно таке диво взялося? Та й каже йому:

— Хіба я тебе кликав? Одчепись!

— Як же не кликав,— каже дідок,— коли кликав!

— Хто ж ти такий? — пита чоловік.

— Я,— каже дідок,— лісовий цар Ох. Чого ти мене кликав?

— Та цур тобі, я тебе і не думав кликати! — каже чоловік.

— Ні, кликав, ти сказав: Ох!

— Та то я втомився,— каже чоловік,— та й сказав: ох!

— Куди ж ти йдеш? — пита Ох.

— Світ за очі! — каже чоловік.— Веду оцю дитину наймать, може, його чужі люди навчать розуму, бо у себе дома що найму, то й утече.

— Найми,— каже Ох,— у мене, я його навчу. Тільки з такою умовою: як вибуде рік та прийдеш за ним, то коли пізнаєш його — бери, а не впізнаєш — ще рік служитиме у мене!

— Добре,— каже чоловік.

От ударили по руках, запили могорич гарненько,— чоловік і пішов собі додому, а сина повів Ох до себе.

От як повів його Ох, та й повів аж на той світ, під землею, та привів до зеленої хатки, очеретом обтиканої, а в тій хатці усе зелене: і стіни, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано — все, все... А за наймичок у Оха мавки — такі зелені, як рута!..

— Ну, сідай же,— каже Ох,— наймитку, та попоїси трохи!

Мавки подають йому страву — і страва зелена; він попоїв.

— Ну,— каже Ох,— піди ж, наймитку, дровець урубай та наноси.

Наймиток пішов. Чи рубав, чи не рубав, та ліг на дрівця й заснув. Приходить Ох — аж він спить. Він його взяв, звелів наносить дров, положив на дрова зв'язаного наймита, підпалив дрова... Згорів наймит! Ох тоді взяв попільець, по вітру розвіяв, а одна вуглина і випала з того попелу. Ох тоді і сприснув живущою водою, наймит знов став живий, тільки вже моторніший трохи. Ох оп'ять звелів дрова рубать — той знов заснув. Ох підпалив дрова, наймита спалив, попільець по вітру розвіяв, углину сприснув живущою водою — наймит знов ожив і став такий гарний, що нема кращого! От Ох спалив його і втретє, та оп'ять живущою водою сприснув углину — і з того ледачого парубка та став такий моторний та гарний козак, що ні здумати, ні згадати, хіба в казці сказати.

От вибув той парубок рік. Як вийшов рік, батько йде за сином. Прийшов у той ліс до того пенька обгорілого, сів та:

— Ох!

Ох і виліз з того пенька та й каже:

— Здоров був, чоловіче!

— Здоров, Ох!

— А чого тобі треба, чоловіче? — пита Ох.

— Прийшов,— каже,— за сином.

— Ну, йди, як пізнаєш — бери його з собою, а не пізнаєш — ще рік служитиме.

Чоловік і пішов за Охом. Приходить до його хати; Ох взяв виніс мірку проса, висипав — назбігалось до біса півнів!

— Ну, пізнавай,— каже Ох,— де твій син?

Чоловік дивився-дивився — всі півні однакові: один у один — не пізнав.

— Ну,— каже Ох,— йди ж собі, коли не пізнав, ще рік твій син служитиме в мене.

Чоловік і пішов додому.

От виходить і другий рік; чоловік оп'ять йде до Оха. Прийшов до пенька:

— Ох! — каже.

Ох до його виліз.

— Йди,— каже,— пізнавай! — Увів його у кошару — аж там самі барани, один в один. Чоловік пізнавав-пізнавав — не пізнав.

— Йди собі, коли так, додому, твій син ще рік житиме у мене.

Чоловік і пішов журячись.

Виходить і третій рік. Чоловік йде до Оха. Йде та йде — аж йому назустріч йде дід, увесь, як молоко, білий, і одежа на йому біла.

— Здоров, чоловіче!

— Доброго здоров'я, діду!

— Куди тебе бог несе?

— Йду,— каже,— до Оха виручать сина.

— Як саме?

— Так і так,— каже чоловік. І розказав тому білому дідові, як він Охові оддав у найми свого сина і з якою умовою.

— Е! — каже дід.— Погано, чоловіче, довго він тебе водитиме!

— Та я вже,— каже чоловік,— і сам бачу, що погано, та не знаю, що його й робить тепер у світі... Чи ви, дідусю, не знаєте, як мені мого сина вгадать?

— Знаю! — каже дід.

— Скажіть же й мені, дідусю-голубчику: я за вас цілий вік буду Бога молити! Бо все-таки який він не був, а мій син, своя кров!

— Слухай же,— каже дід.— Як прийдеш до Оха, він тобі випустить голубів, то ти не бери ніякого голуба, тільки бери того, що не їстиме, а сам собі під грушею сидітиме та оскубатиметься: то твій син!

Подякував чоловік дідові і пішов. Приходить до пенька.

— Ох! — каже.

Ох і виліз до його, і повів його у своє лісове царство. От висипав Ох мірку пшениці, накликав голубів. Назліталось їх така сила, що господи, і все один в один.

— Пізнавай,— каже Ох,— де твій син! Пізнаєш — твій, а не пізнаєш — мій.

От всі голуби їдять пшеницю, а один сидить під грушею, сам собі надувся та оскубається. Чоловік і каже:

— Ось мій син!

— Ну, вгадав! Коли так, то бери.

Взяв, перекинув того голуба — став з його такий гарний парубок, що кращого й на світі немає. Батько зрадів дуже, обнімає його, цілує... Раді обидва!

— Ходім же, сину, додому.

От і пішли.

Йдуть дорогою та й розмовляють: батько розпитує, як там у Оха було; син розказує; то знову батько розказує, як він бідуює, а син слухає. А далі батько й каже:

— Що ж ми тепер, сину, робитимем? Я бідний і ти бідний... Служив ти три роки, та нічого не заробив!

— Не журіться, тату, все гаразд буде. Глядіть,— каже,— тут полюватимуть за лисицями паничі, то я перекинусь хортом та піймаю лисицю, то паничі мене купуватимуть у вас, то ви мене продайте за триста рублів, тільки продавайте без ретязя, от у нас і гроші будуть, розживемось!

Йдуть та йдуть, аж там на узліссі собаки ганяють лисицю, так ганяють, так ганяють, лисиця не втече, хорт не дожене. Син зараз перекидається хортом, догнав ту лисицю, піймав. Паничі вискочили з лісу.

— Се твій хорт?

— Мій!

— Добрий хорт! Продай його нам.

— Купіть.

— Що тобі за його?

— Триста рублів без ретезя.

— Нащо нам твій ретязь — ми йому позолочений зробим. На сто!

— Ні.

— Ну, бери всі гроші, давай хорта.— Одлічили гроші, взяли хорта — давай полювать. Випустили того хорта знову на лисицю. Він як погнав лисицю, то погнав аж у ліс, та перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

Йдуть та йдуть, батько й каже:

— Що нам, сину, цих грошей,— тільки що хазяйством завестись...

— Не журіться, тату, буде ще. Тут,— каже,— паничі їхатимуть по перепелиці з соколом: то я перекинусь соколом, то вони мене купуватимуть, то ви мене продайте знов за триста рублів без шапочки.

От йдуть полем, паничі випустили сокола на перепела; так сокіл жене-ться, а перепел тікає: сокіл не дожене, перепел не втече. Син перекинувся соколом, так зразу і насів на того перепела. Паничі побачили.

— Це твій сокіл?

— Мій.

— Продай його нам.

— Купіть.

— Що тобі за його?

— Як дасте триста рублів, то беріть собі сокола, тільки без шапочки.

— Ми йому парчову зробимо...

Поторгувались, продав за триста рублів. От паничі пустили того сокола за перепелицю, а він як полетів, та й полетів, та перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

— Ну, тепер ми розжились трохи,— каже батько.

— Постійте, тату, ще буде. Як будемо,— каже,— іти через ярмарок, то я перекинусь конем, а ви мене продавайте: дадуть вам за мене тисячу рублів; тільки продавайте без недоузда.

От підходять до містечка там, чи що,— аж ярмарок. Син перекинувся конем — і такий кінь, як змії, і приступить страшно! Батько веде того коня за недоуздок, а він так гарцює, копитом землю вибиває! Тут понаходилося купців — торгують.

— Тисячу,— каже,— без недоузда, то й беріть!

— Та навіщо нам цей недоуздок, ми йому срібну позолочену уздечку зробимо! — Дають п'ятсот.

— Ні!

А це підходить циган сліпий на одне око:

— Що тобі, чоловіче, за коня?

— Тисячу без недоузда.

— Ге! Дорого, батю: візьми п'ятсот з недоуздом!

— Ні, не рука,— каже батько.

— Ну шістсот... бери!

Як узяв той циган торгуваться, як узяв — так чоловік і шага не спускає.

— Ну, бери, батю, тільки з недоуздом.

— Е, ні, цигане, недоуздок мій!

— Чоловіче добрий! Де ти видав, щоб коня продавали без уздечки? І передать ніяк...

— Як хочеш, а недоуздок мій! — каже чоловік.

— Ну, батю, я тобі п'ять рублів накіну,— тільки з недоуздом.

Чоловік подумав: недоуздок яких там три гривни вартий, а циган дає п'ять карбованців. Взяв і оддав. Запили могорич; чоловік пішов, взявши

гроші, додому, а циган — на коня та й поїхав. А то не циган, то Ох перекинувся циганом.

Той кінь несе та й несе Оха — вище дерева, нижче хмари... От спустились у ліс, приїхали до Оха; він того коня поставив на степу, а сам пішов у хату.

— Не втік-таки від моїх рук, вражий син! — каже жінці.

От у обідню пору бере Ох того коня за повід, веде до водопою, до річки. Тільки що привів до річки, а той кінь нахилився пити — та й перекинувся окунем, та й поплив. Ох, недовго думавши, перекинувся і собі щукою та давай ганяється за тим окунем. Так оце що нажене, то окунь одстовбурчить пірця та хвостом повернеться, то щука й не візьме... От оце вона дожене та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаємо з тобою!

— Коли ти, кумонько, хочеш балакати,— каже окунець щуці,— то я і так чую!

Та це що нажене щука окуня та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаєм з тобою!

А окунець одстовбурчить пірця та:

— Коли ти, кумонько, хочеш, то я й так чую!

Довго ганялись щука за окунем — та ні! А це впливає той окунь на берег — аж там цариця шмаття пере. Окунь перекинувся гранатовим перснем у золотій оправі. Царівна й побачила, та й підняла той перстень з води. Приносить додому, хвалиться:

— Який я, таточку, гарний перстень найшла! — Батько любується, а царівна не знає, на який його й палець надіть: такий гарний!

Коли це через якийсь там час доложили царю, що прийшов купець. (А то Ох купцем перекинувся). Цар вийшов:

— Що тобі треба, старичок?

— Так і так: їхав я,— каже Ох,— кораблем по морю, віз у свою землю своєму цареві перстень гранатовий та й упустив той перстень у воду... Чи ніхто з ваших не знайшов?

— Ні,— каже цар,— моя дочка знайшла.

Покликали її. Ох як узявся її просить, щоб оддала, бо мені, каже, і на світі не жить, як не привезу того персня! Так вона не оддає, та й годі! Тут уже цар уступився:

— Оддай,— каже,— дочко, а то через нас буде нещастя чоловікові, оддай! — А Ох так просить:

— Що хочете, та й беріть у мене, тільки оддайте мені перстень!

— Ну, коли так,— каже царівна,— то щоб ні тобі, ні мені! — та й кинула той перстень на землю...

Той перстень і розсипався пшоном — так і порозкочувалось по усій хаті. А Ох, недовго думавши, перекинувся півнем та давай клювати те пшоно. Клював-клював, все поклював... А одна пшонина закотилася під ноги царівні, він тієї пшонини і не з'їв. Як поклював, та в вікно й вилетів собі геть, та й полетів собі...

А з тієї пшонини перекинувся парубок — і такий гарний, що царівна як побачила, так і закохалася одразу, та так щиро просить царя й царицю, щоб її оддали за нього:

— Ні за ким,— каже,— я щаслива не буду, а за ним моє щастя!

Цар довго морщився, що за простого оддає свою дочку, а далі порадився цар, взяли їх поблагословили та подружили, таке весілля справили, що увесь мир скликали. І я там був, мед-вино пив, хоч в роті не було, а по бороді текло — тим вона в мене й побіліла!

Цап та баран

Був собі чоловік та жінка, мали вони цапа й барана. І були ті цап та баран великі приятелі — куди цап, туди й баран. Цап на город по капусту — і баран туди, цап у сад — і баран за ним.

— Ох, жінко,— каже чоловік,— проженімо ми цього барана й цапа, а то за ними ні сад, ні город не вдержиться. А збирайтесь, цапе й баране, собі з богом, щоб вас не було у мене в дворі.

Скоро цап та баран теє зачули, зараз із двору майнули. Пошили вони собі торбу та й пішли.

Ідуть та й ідуть. Посеред поля лежить вовча голова. От баран — дужий, та несміливий; а цап — сміливий, та не дужий:

— Бери, баране, голову, бо ти дужий.

— Ох, бери ти, цапе, бо ти сміливий. Узяли вдвох і вкинули в торбу. Ідуть та й ідуть, коли горить вогонь.

— Ходімо й ми туди, там переночуємо, щоб нас вовки не з'їли. Приходять туди, аж то вовки кашу варять.

— А, здорові, молодці!

— Здорові! Здорові!.. Ще каша не кипить — м'ясо буде з вас. Ох, так цап злякався, а баран давно вже злякався.

Цап і роздумавсь:

— А подай лишень, баране, оту вовчу голову! От баран і приніс.

— Та не цю, а подай більшу! — каже цап. Баран знову цупить ту ж саму.

— Та подай ще більшу!

Ох, тут уже вовки зякались: стали вони думати-гадати, як відтіля втікати: «Бо це,— кажуть,— такі молодці, що з ними й голови збудешся,— бач, одну по одній вовчі голови тягають».

От один вовк і починає:

— Славна, братці, компанія, і каша гарно кипить, та нічим долить,— піду я по воду.

Як пішов вовк по воду: «Хай вам абищо, з вашою компанією!» Як зачав другий того дожидати, став думати-гадати, як би й собі відтіля драла дати:

— Е, вражий син: пішов та й сидить, нічим каші долить; ось візьму я ломаку та прижену його, як собаку.

Як побіг, так і той не вернувся. А третій сидів-сидів:

— Ось піду лишень я, так я їх прижену.

Як побіг, так і той рад, що втік. То тоді цап до барана:

— Ох, нум, брате, скоріше хвататись, щоб нам оцю кашу поїсти та з куреня убратись.

Ох, як роздумавсь вовк:

— Е, щоб нам трьом та цапа й барана боятись? Ось ходім, ми їх поїмо, вражих синів!

Прийшли, аж ті добре справлялись, уже з куреня убрались, як побігли та й на дуба забрались. Стали вовки думати-гадати, як би цапа та барана нагнати. Як стали йти і найшли їх на дубі. Цап сміливіший — ізліз аж наверх, а баран несміливий — так нижче.

— От лягай,— кажуть вовки ковтунуватому вовкові,— ти старший, та й ворожи, як нам їх добувати.

Як ліг вовк догори ногами й зачав ворожити. Баран на гіллі сидить та так дрижить, як упаде, та на вовка! Цап сміливий не став міркувати, а як закричить:

— Подай мені ворожбита!

Вовки як схватились, так аж пили по дорозі закурились. А цап та баран безпечно пішли, та зробили собі курінь, та й живуть.

Дерево до неба

Десь за горами, за лісами, не знати в якій державі жив раз один цар. Старий уже був. Держава велика, а наслідника нема. Тільки одна донька.

Підросла дівка, вже на одданні, і цар почав думати, як би дочку видати заміж, зняти клопіт із старечих плечей: керувати на старість державою — то не легка справа!

Дав по всіх сусідніх краях знати, аби приїздили до нього сватачі. Який хлопець полюбитися доньці, той візьме її за жінку. Як це оголосили, з усіх сторін світу почали сходитися герцоги, барони та і прості хлопці, хто дуже красивий був.

Кожний хотів статися царем і взяти собі красуню за жінку.

Айбо дівка подивилася на одного, на другого, на третього. Не сподобалися їй. І сказала батькові, що немає дяки віддаватися.

Цар розсердився:

— Донько, подумай добре! Я вже старий. Час мені на відпочинок.

Але дівка мудрує.

Був у царя чудовий сад навколо палацу, такий прекрасний, що подібного на цілому світі не було. Які лише на світі ростуть — у теплих, гарячих краях — квіти і дерева, такі там були. А серед того саду росло дерево вже таке високе, що верху його ніхто не міг бачити. Цим деревом-чудом дуже пишався цар.

Одного разу, коли доньці уже надокучило слухати докори за одруження, вона вийшла в сад. Сонечко гріло. День був ясний, теплий.

Ходить дівчина межі квітами й бесідує з ними:

— Не бійтеся, квітоньки, не лишу я вас, хоч як нянько буде намагатися видати мене за якогось далекого принца.

Та одного ясного дня зібралася хмара, заgrimіло, заблискало й затемнілося... Випав страшний град. Тривало це недовго. Знову небо прояснилося і почало сонечко світити.

Але сад був чорний од спустошення: всі квіти поламані, листя з дерев збите... І все геть посохло, як би гарячою водою було спарене.

Вийшов цар з палацу і не впізнав саду. Постарів, але такого ніколи не бачив, ніде ні квітки, ні листка. Аж плакати хочеться. Кличе доньку. А

вона не озивається. Шукав, шукав — не знайшов. Кличе слуг. Ті бігають, питають... Нема!

Злякався цар. Послав вісті, куди лише міг. Потім надіслав своїх гінців у чужі держави й пообіцяв тому, хто знайде доньку, ціле своє царство.

Тисячі людей шукали царівну, але та пропала, наче земля її проковтнула.

Дуже журиться цар. Одна в нього була дочка і зникла. Ніщо йому не миле. З великого жалю захворів.

Ходять до нього лікарі, та задар: хирів і хирів.

Раз задрімав цар у саду, й приснилося йому, що того дня, коли страшна буря пройшла серед дня, у хмарі був семиголовий змій. Він ухопив його доньку й поніс на верх високого дерева. А на тому дереві стоїть зміїв палац, у ньому полонянка...

Пробудився цар і думає собі:

«Сон сном, але може бути й правда. Бо того дня справді моя донька пропала. Ану, спробуймо!»

І дав знати по усіх державах, що якби знайшовся такий витязь, котрий вилізе на височезне, аж до неба, дерево й визволить його доньку, то віддасть її за нього заміж і всі володіння передасть йому.

Ой, як почули це молоді люди, почали сходитися із цілого світу до царського двору: герцоги, барони, графи, навіть гарно вбрані циганські легені... Котрий себе хоч трохи вважав лазієм, кожний голосився у царя, бо кожний мав охоту стати його наслідником. Лізли — одні вгору, інші вниз. Декотрі піднялися так високо, що ледве їх уже було видно, але далі не могли і злазили.

Так тривало день, другий, третій... Далі — тиждень, два... Успіху ніякого!

Та був у царя один свинарчук — колись давно королі й царі мали стада всякої худоби. Дивився, дивився, як пани намагаються вилізти на дерево, й думає собі:

«Гей, коби цар дозволив мені, приніс би я од змія його дівку!»

Й не перестав думати про це, коли доглядав стадо. Навіть якось проговорив у голос:

— Гей, коби цар дозволив мені!

А стара свиня-льоха почула ці слова, підійшла до нього, почухалася й каже:

— Газдо, спіши до царя й проси дозволу лізти. Ти вилізеши на високе дерево і визволиши дівку. Я тебе добре знаю. Сю пораду даю через те, що ти нас чествував. Най цар заріже старого безрогого буйвола, най з нього злуплять шкіру, а з тої шкіри най накаже пошити для тебе три кожухи.

Іван послухав стару льоху й пішов до царя. Той сидів зажурений в саду, дарма його смішив придворний блазень.

— Чого, Іване, ти прийшов?

— Пресвітлий царю! Бачу, тут багато лазунів. Дозвольте й мені лізти. Обіцяю, що приведу вам принцезну-доньку.

Засміявся цар, хоч невесело в нього на душі:

— Тобі, Іване, на дерево лізти? Ліпше приголосися цьому дурневі за помічника. Дурна твоя бесіда!

Розсердився хлопець:

— Пресвітлий царю, дозвольте мені лізти! Тоді цар питає свого блазня:

— Но, що ти скажеш на Йванову бесіду?

— Дайте мені Івана помічником, бо він ще дурніший, ніж я. Гірше розсердився легінь.

— Пресвітлий царю,— каже грізним голосом,— не слухайте дурного, бо з дурної дірки дурний вітер віє. Накажіть зарізати безрогого буйвола та із його шкіри пошити три кожухи. Й дозвольте мені лізти. Якщо вернуся без принцезни, робіть з моєю головою, що захочете.

Дивиться цар на хлопця і думає: «Тут уже не фігля»,— і говорить.

— Добрі є. Буде, як ти хочеш. Заб'ємо буйвола. Але пам'ятай, що без моєї доньки щоб ти не вернувся! Як не приведеш її, упади із дерева і ліпше зломи собі голову. Бо коли сам не зломиш, то кат тобі її відрубає.

Вернувся Іван до своїх свиней. А цар дав наказ зарізати буйвола й пошити з його шкіри хлопцеві кожухи. Як було готово, покликав Івана:

— Зробили по-твоєму. Візьми кожухи й можеш лізти. Або царство, або смерть!..

Іванові більше не треба казати. Одягнув один кожух, а інші два прив'язав на плечі. Узяв сокиру і пішов під дерево. Людей — страх! Усі чекають...

Іван оглянув дерево і затав сокиру. Став на сокиру, потім вийняв і затав над головою: так піднімався все вище і вище. Скоро зник з очей.

Цілий день ліз, а понад вечір вже кожуха на грудях порвав. А лізти ще високо. Одяг на себе другий кожух — знову лізе, лізе... Та через день подерся і той.

— Но, кожухе,— каже третьому, коли на себе одягнув,— хоч доти держи, доки я до першої гілляки долізу.

І доліз до гілки, котра рівно вбік росла.

Хлопець сів на гілку і говорить сам собі: «Іване, вернися!» А другим голосом: «Іване, не вертайся, лізь сміливо далі!»

І доти доліз, що подерся і третій кожух: груди — у крові...

Не зважав на це Іван. Добрався вже до першого листя, зажмурих очі й каже:

— Но, світе, здоров був! Або виграю, або програю!

І з зажмуреними очима скочив на перший лист. Лиш простерся...

Розплющує очі, а тут такий світ, як і долі, звідки він прийшов: трава росте, поля, ліси, гори...

Йде, йде. Блудить. Нараз бачить: на горі палац обертається на качачій нозі.

Вдарив Іван сокирою в цю ногу, й палац зупинився. Навколо двері й брами нараз повідчинялися, і хлопець — шмиг! — у царський двір. В ту ж мить усі двері зачинилися, і палац знову крутиться.

Іде Іван, розглядається, а ніде нікого. Коли зайшов у палац, біжить до нього дівчина. Дивиться, а то царська дочка! Вона до нього:

— Ой Іванку, як ти сюди потрапив?

— Не питай нічого, збирайся до нянька, бо той вмирає за тобою.

Вона як це почула, то аж зблідла:

— Іване, не кажи такого, бо коли тебе почує змій, мій чоловік,— зразу кінець буде і мені, й тобі!..

Не встигла договорити, а змій уже тут: сім голів, і з кожної гортанки палахкотить полум'я, на сім метрів усе палить. Злякався Іван.

— Що се за творіння? — питає змій.— Відразу йому кінець. Дівчина осмілилася і заговорила:

— Се ж мій вірний слуга! Не може без мене і прийшов сюди, аби й тут мені служити!

Змій притих, та хмураво ще поглядає на Івана.

— Добре, не вб'ю тебе. Але задар хліба не будеш їсти. Йди за мною. Дам тобі роботу.

Йде Іван за змієм. У кінці двору хлів. Змій відімкнув двері, а там на помості лежить кінь, бідний-пребідний: мухи бринять над ним, шкіра облзла. Не може встати, лише крекче.

— Видиш цього коня? Будеш його доглядати, годувати і поїти. Давай йому доста всього, але того не дай, що буде просити.

— Та як то все давати, а що просить — не дати?

— Я тобі сказав, а ти виконуй! І йде геть. Потім вернувся:

— Іване, міркуй! Якщо спробуєш мене обдурити, твоє життя кінчиться...

Почав Іван носити коневі їсти: доброго сіна, конюшини, вівса, ячменю. А кінь і в рот не бере. Лежить і голову не підводить. Іван пошкодував його, гладить і приговорює:

— Їж, конику, їж... Може, поздоровшаєш. Я тебе по-людському буду обслуговувати.

Кінь слухає, слухає і людським голосом озвався:

— Виджу, хлопче, ти доброго серця. Ай-бо задар силуєш мене їсти сіно та овес. Се не моя їжа.

— А чим же тебе годувати?

— Я їм гарячу грань, а п'ю полум'я. Давай мені грань і напувай полум'ям, тоді буду здоровий.

— Але шаркань наказав того не давати, що будеш просити!

— Як ти слухатимеш змія, то не визволиш принцезну, бо я знаю, що ти би хотів її урятувати. А тут нема нікого, хто може змія знищити, лиш я. Через це він мене отак мучить, аби я загинув.

— Проси, конику, що хочеш! Все дам, аби визволив принцезну!

— Я від тебе багато не прошу. Лиш у неділю, коли шаркань полетить за гори, спали козел дров, а я грань поїм. І буде все гаразд. Та будемо діяти таємно.

Так і сталося. Коли була неділя, змії розпростав крила й полетів. Іванові тільки того й треба. Запалив дрова. Ще вони не догоріли, набрав лопату жару і поніс коневі. Кінь одним духом проковтнув і вже годе́н був підвести голову. Поніс Іван другу й третю лопату жару. Як це кінь з'їв, уже й на ноги встав.

Тоді Іван зняв з нього ланцюги. Кінь вибіг на двір, поковтав усе полум'я й поїв усю грань.

Іван приглядається: коник не простий! Шерсть золота, замість чотирьох у нього п'ять ніг, крила зверх лопаток стирчать.

— Но, Йване, виконав ти все, що я тобі казав. Починаймо діяти, доки шарканя не є. Йди у пивницю: там є сідло, шабля і вуздечка. Принеси на мене. Поспішай!

Пішов Іван. Шукає, шукає — бачить змієві бочки із вином. Намацав у потемку сідло, шаблю, вуздечку. Взяв і несе. Якраз вийшов з пивниці, а змії на дверях!..

— Що ти наробив, хлопче? Ти мене обдувив. Тепер пропадеш! Вихопив із рук Івана шаблю й хоче йому відрубати голову.

Той просить:

— Відпусти мене, ніколи більше тебе не обдурюю...

— Не відпущу, мусиш тут загинути. Ай-бо наперед вип'ємо вина за твої гріхи.

Завів Івана знову до пивниці, розбив бочку, наляв собі й хлопцеві по одному відрові. Змії п'є, а Іван просить:

— Відпусти мене.

— Не відпущу. Тепер вип'ємо за мої гріхи.— І знову наляв собі відро вина. Далі — друге, третє, четверте... Сім відер вина випив! Сп'янів і розум стратив. Танцює, співає, ходить узад-уперед, крутиться. А тоді впав і заснув як мертвий.

Іван зрадів: узяв тихенько шаблю й хоче рубати змія. Але думає собі: «Одну голову відітну, а шість ще зостанеться. Змій прокинеться одразу і знищить мене!»

Вхопив сідло й вуздечку і побіг до татоша. Розповів, що сталося в пивниці.

— Дуже добре ти зробив, що не чіпав шарканя. Ти би його не вбив. Давай сюди сідло!

Кінь фукнув, і з сідла вся іржа пропала, а появилася дорогоцінне каміння.

— Сідлай мене й тікаймо! Осідлав Іван татоша.

— Но, куди йдемо?

— Не питай. Чимскоріше маємо вибратися звідси! Піднявся кінь. Летів, летів, і зрештою, у темному лісі спустився на землю.

— Но, Іване, тут, у цьому лісі, є дикий кабан. Уважай, бо дикуна мусимо забити. В його голові — живий заєць, і того треба вбити, а у зайця в голові діамантова шкатулка, і в тій шкатулці сім жуків. У тих жуках і є сила шарканя. Якщо їх вб'ємо, він утратить міць. Дивись, біжить на нас дикун...

Глянув Іван: дикун величезний, а ікли, як шаблі. Роззявив пащу й жететься на них... Кінь підхопився у повітря, й, коли п'ятою ногою вдарив кабана в голову, той лише простягся.

Іван шаблею розколов йому голову, а звідти нараз вихопився заєць. Іван на коня. Кінь наздогнав зайця й ногою вбив його.

Тоді Іван спокійно зліз із свого татоша, розтяв зайцеві голову й вийняв діамантову шкатулку. А в шкатулці жуки дзижчали, як мотор.

Іван розглянувся й побачив плескуватий камінь. Поклав шкатулку на той камінь, а другою брилою так гепнув, що із жуків і сліду не стало!

— Но, можемо спокійно вертатися, — каже йому кінь. Іван сів на коня й прилетів у палац.

Дивиться — серед двору змії ледве повзе, на ноги звестися не може. Коли Іван приступив до нього, той жалісно сказав:

— Гей, Іване, знишив ти мене, відібрав мою силу.

— Не лише силу, а й життя твоє візьму, й царівну заберу.

— Іване, все бери, що маю: золото, срібло, діаманти, — тільки життя мені лиши! Я ж тебе не вбив...

— Ні! Тут тобі смерть! — Ухопив шаблю й усі сім голів повідрубав. Змієва кров до колін на дворі текла...

Іван зайшов у палац і каже принцезні:

— Можемо збиратися додому. Вільна путь!

Дівчина не вірить. Глянула через вікно, а надворі повно крові.

— Йой, Іванку, понеси мене до мого нянька!

— Понесу!

Дівчина бере свої речі, а Йван вийшов надвір, проходжується й думає: «Сюди я виліз. А як звідси вибратись? Може, мені самому вдалося би злізти, а з дівчиною...»

Сказав про це принцезні. Тепер обоє журяться, ходячи по дворі.

— Ліпше було б зі змієм помиритися,— каже дівчина. Ходять смутні. Нараз перед ними — дурк! — з'явився кінь.

— Чого журишся, мій газдо?

— Тяжке діло вибратися звідси...

— Не журися! Готові обоє?

— Готові...

— Тоді сідайте на мене! Сіли на коня. Татош каже:

— Зажмуріться!

Зажмурили очі й лише чують, як гучить повітря. Летять кудись зі страшною швидкістю.

Через кілька хвилин кінь дубнув ногами, гейби на тверде скочив.

— Розплющіть очі й розгляньтесь...

Відкрили очі, бачать — вони у нянька серед двору! А тут багато людей. Всі засмучені.

— Що сталося?

— Цар на смерті!

Принцезна й Іван швидко побігли до палати. Цар лежить — одна нога в могилі...

А коли донька проговорила, старий, почувши її голос, нараз розплющив очі. Відразу схопився зі смертної постелі. Здоров'я повернулося, почав говорити. Коби була музика, то і танцював би! Аж помолодшав.

— Як ти тут опинилася?

Тоді дівчина розповіла нянькові про все, що трапилось. Цар вислухав і каже:

— Іванку, був час, що я тебе хотів призначити помічником дурня. Ай-бо межі нами була й така угода: як приведеш мою дочку, будеш моїм зятем. Даю за тебе єдину доньку і призначаю своїм наслідником.

Загнав за гудаками. З'явилися цигани, й почалася велика гостина.

Два тижні справляли молодим весілля. Цар прикликав не лише царедворців, але й весь народ. І криві, і сліпі гуляли, танцювали.

Іван перебрав царство і ще й тепер царює, як не вмер...

Кобиляча голова

Як був собі дід та баба. У діда була дочка і в баби дочка; обидві вже були дівки. Дідової дочки баба не любила. Усе, було, лає її, сердешну, та знущається над нею, та ще, було, й діда підцьковує, щоб згриз голову своїй дочці. Оце, було, підуть обидві дівки на досвітки; бабина ж дочка усе тільки жирує з хлопцями, поки ті й мички попадають, і пряжу порвуть, а дідова дочка усе робить — пряде там або що інше, а вже ні часиночки не згуляє. Оце ж уранці йдуть додому; дійдуть до перелазу, то бабина дочка й каже дідовій:

— Дай я тобі, сестричко, починки подержу, поки ти перелізеш!

Та візьме та й оддасть їй починки, а вона мерщій вскочить у хату до матері:

— Дивись,— каже,— мамо, скільки я напряла; а та, сяка-така, усе тільки з хлопцями жирувала.

А матері того й треба — напуститься зараз на ту сердешную: «Ти сяка й така, ти й ледащо, ти й робити не вмієш.»

А вона, бідна, вже тільки плаче.

Що дальше — баба все гірше й гірше ненавидить свою пасербицю. Раз і каже дідові:

— Одведи-таки та й одведи свою дочку в ліс: нехай її там звіряки з'їдять. Вона, ледащо, не хоче нічого робити,— нехай пропада.

Дід довго одказувався: жаль було йому дочки,— та що ти зробиш з бабою?.. Вона й його добре держала в руках, і він її боявся, як той ладану.

— Збирайся ж, дочко, та й ходім,— каже дід.

А баба така вже рада, мов її на вилах підсадило: мотається так проворно по хаті та лагодить харчі.

— Оце ж тобі, дочко, й борошенця нав'язала: в одному вузлику пшеничне — галушечку або що коли звариш, а оце пшінця на кулешик і сало.

Забрала вона ті харчі, заплакала та й пішла з батьком. Йшли-йшли, дійшли до лісу; дивляться — доріжка. Батько й каже:

— Ходімо ж оцією доріжкою. Куди вона нас приведе, там тобі й жити.

Пішли. Далеко вже одійшли од краю, а ліс густий-густий, такий, що й не проглянеш; коли це дивляться — лощинка, а там пасіка й землянка.

Увійшли вони в землянку.

— Добрий день!

А дід встає з печі та:

— Здорові, люди добрі!

Ото розпиталися там, що за люди і чого сюди забилися. Отак і так, розказують. І просить батько того діда, щоб прийняв його дочку.

— Та й зоставайся,— каже,— дочко, будемо тут удвох жити. Літом я буду в пасіці сидіть, а ти тут займеш собі огородець та будеш куйовдиться й на зиму дбати всячину; а зимою хоч бджоли й забирають додому, а я все-таки тут живу,— то й буде нам с тобою охитніше, аби твоя охота.

Батько ще трохи поговорив з дідом та й каже дочці:

— Роздивись же там, дочко, що тобі мати дала, та заходись — навари вечеряти, а я піду дровець урубаю.

Кинулась вона до тих вуликів, гляне: в одному — попід, а в другому — печина. Вона так і заголосила.

— Не плач, дочко,— каже дід,— піди в комору: у мене всячина є; набери борошна пшеничного й сала візьми, та й навариш галушок.

Пішла вона, набрала борошна, змісила, затопила в печі й почала варити вечерю.

Дід пішов на ніч додому в село: йому там треба було взяти вуликів і деяких харчів,— а батько її сказав, що переночує цю ніч тут, а завтра раненько піде додому. Він сказав це тільки на те, щоб дочка не плакала. Вийшов із землянки, взяв колодочку, прив'язав до вугла, а сам потяг додому.

То оце тільки вітер повіє, то колодочка стук-стук, а дочка в хаті:

— То мій батечко дровця рубає.

Уп'ять вітер повіє, а колодочка стук-стук, то вона:

— То мій батенько дровця рубає.

Уже й вечеря постигла, а батько не йде в хату. Ждала вона, ждала, далі дума: «Піду подивлюсь, де він».

Вийшла, обійшла кругом хати — нема батька. А надворі — поночі, хоч око виколи... Вернулась у хату — не хочеться самій вечеряти. Походила-походила по хаті: «Піду,— думає,— буду кликати: може, хто озветься».

Вийшла, стала на порозі та й гукає:

— Ой хто в лісі, хто за лісом, ідіть до мене вечеряти!

Не чути нікого. Вона й удруге:

— Ой хто в лісі, хто за лісом, ідіть до мене вечеряти!

Не чути нікого. Вона й утретє.

Аж обізвалась Кобиляча голова. Стукотить, гримотить, до дідової дочки вечеряти йде.

— Дівко, дівко, одчини!

Вона одчинила.

— Дівко, дівко, через поріг пересади!

Вона пересадила.

— Дівко, дівко, зсади мене на піч!

Вона зсадила.

— Дівко, дівко, дай мені вечеряти!

Вона подала їй вечеряти.

— Дівко, дівко, влізь мені в праве вухо, а в ліве вилізь!

Як заглянула ж вона в праве вухо, а там усякого добра і видимо, й невидимо! Чого там тільки й не було!.. І убрання всякі, коні, карети, кучери. А золота та срібла! А грошей!..

— Бери ж, що тобі треба і скільки хоч,— каже Кобиляча голова,— це тобі за те, що мене слухала.

Вона набрала собі всякого добра і вилізла в ліве вухо. А голова так і загула, де й ділась, мов крізь землю провалилась...

Вранці вернувся дід. Увійшов у свою землянку — так куди! Й не пізнати ні землянки, ні дідової дочки: в землянці, як у світлиці, прибрано та чисто, а дідова дочка сидить, як панянка пишна, убрана в шовкове плаття та в золото, а коло неї лакеї та служебки ходять, і тільки вона очима проведе — уже й знають, чого їй треба. Як увійшов дід, вона зараз розказала йому все, що було, дала йому грошей:

— Оце,— каже,— дідусю, за те, що ти прийняв мене, нещасну сироту.

Потім звеліла запрягти карету і поїхала до свого батька. Її там не впізнали, і як уже вона розказала все, то мачуха аж об поли вдарилась, що, бач, вона думала її з світу зігнати, а тут зовсім не так вийшло... Вона погостювала трохи, дала батькові грошей та й поїхала в город, купила там собі будинок і зажила панією. Як тільки вона поїхала, баба давай торочити дідові:

— Одведи та й одведи й мою дочку туди, де була твоя: нехай і вона стане такою панією.

— Та й нехай же збирається; я одведу.

Вона зараз налагодила харчів — не попелу та печини, як дідовій дочці, а борошна, пшона і всяких ласощів. Поблагословила дочку:

— Слухай,— каже,— батька; куди він вестиме, туди й іди за ним.

Пішли, увійшли в ліс. А ліс темний-темний, дуби такі товсті, що чоловік не обніме, і хоч би де стежечка, так, немов там ніколи чоловіча нога не була, аж сумно якомсь.

Йшли-йшли, дивляться — стоїть хата на курячій ніжці. Вони увійшли в ту хату.

— Помагай біг!

Не чути нікого. Заглянула на піч — нікого.

— Ну, зоставайся ж тут, дочко, а я піду тобі дровець нарубаю, а ти тут поки звари вечеряти.

Вийшов і вп'ять прив'язав до вугла колодочку, а сам потяг додому. Вітер повіє, то колодочка стук-стук, а бабина дочка в хаті:

— То мій батенько дровця рубає.

Наварила вечеряти. Жде-жде — батька нема. От вона вийшла та й гукає:

— Ой хто в лісі, хто за лісом, ідіть до мене вечеряти!

Не чути нікого. Вона вдруге, втретє — не чути. Аж стукотить, гримотить Кобиляча голова.

— Дівко, дівко, одчини!

— Не велика пані — сама одчиниш.

— Дівко, дівко, через поріг пересади!

— Не велика пані — сама перелізеш.

— Дівко, дівко, зсади мене на піч!

— Не велика пані — сама злізеш.

— Дівко, дівко, дай мені їсти!

— Не велика пані — сама возьмеш.

— Дівко, дівко, влізь мені в праве вухо, а в ліве вилізь!

— Не хочу.

— Коли ж ти, — каже, — не хочеш мене слухати, так я тебе з'їм.

Ухватила її, полізла на піч, забралась аж у самий куточок та й з'їла її, а кісточку забрала в торбинку й повісила на жердочці.

А баба жде дочки ось-ось, як не видно — приїде в кареті панночкою.

У баби була сучечка, та така, що все правду казала.

От раз та сучечка бігає коло хати та й дзявкотить:

— Дзяв, дзяв, дзяв! Дідова дочка як панночка, а бабиної кісточку в торбинці.

Баба слухала-слухала, розсердилась, перебила сучечці ногу. А сучечка скака на трьох ногах та знов своєї:

— Дзяв, дзяв, дзяв! Дідова дочка як панночка, а бабиної кісточку в торбинці.

Баба перебила їй і другу ногу. Не вгамувалась сучечка — дзявкає та й дзявкає, аж поки поперебивала баба їй усі лапки. Вона тоді вже качається, а все-таки своєї — дзяв і інше... Розсердилась баба і вбила сучечку.

— Оце тобі, — каже, — за те, щоб не віщувала, проклята личина!.. Увійшов дід у хату.

— Піди-таки та й піди, діду, навідайся до моєї дочки: може, її вже й на світі немає.

Пішов дід, найшов ту хатку, де кинув бабину дочку. Увійшов — нема нікого. Він заглянув на піч — там висить торбинка. До торбинки — повна кісток.

— Правду, бачу, казала катова сучечка,— сказав він. Прийшов додому, показав бабі кісточки. Баба давай його лаяти:

— Ти, сякий-такий, нарошне оддав її звірякам, нарошне з світу зігнав.

І не було вже сердешному дідові просвітку до самої смерті...

Як був собі цар да цариця, а в їх у дворі криниця, а в криниці — корець, моїй казці кінець.

Коза-дереза

Були собі дід та баба. Поїхав дід на ярмарок та й купив собі козу. Привіз її додому, а рано на другий день посилає дід старшого сина ту козу пасти. Пас, пас хлопець її аж до вечора та й став гнати додому. Тільки до воріт став доганяти, а дід став на воротях у червоних чоботях та й питається:

— Кізенько моя мила, кізенько моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, я й не пила, я й не їла: тільки бігла через місточок та вхопила кленовий листочок, тільки бігла через гребельку та вхопила водиці крапельку,— тільки пила, тільки й їла!

От дід розсердився на сина, що він погано худоби доглядає, та й прогнав його.

На другий день посилає другого сина — меншого. Пас, пас хлопець козу аж до вечора та й став гонити додому. Тільки став до воріт доганяти, а дід став на воротях у червоних чоботях та й питається:

— Кізенько моя мила, кізенько моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, я не пила, я й не їла: тільки бігла через місточок та вхопила кленовий листочок, бігла через гребельку та вхопила водиці крапельку,— тільки пила, тільки й їла!

От дід і того сина прогнав.

На третій день посилає вже жінку. От вона погнала козу, пасла весь день; ввечері стала доганяти до двору, а дід уже стоїть на воротях у червоних чоботях та й питається:

— Кізенько моя мила, кізенько моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?

— Ні дідусю, я й не пила, я й не їла: бігла через місточок, ухопила кленовий листочок, бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку,— тільки пила, тільки й їла!

От дід прогнав і бабу.

На четвертий день погнав він уже сам козу, пас увесь день, а ввечері погнав додому і тільки надігнав на дорогу, а сам навпростець пішов; став на воротях у червоних чоботях та й питається:

— Кізенько моя мила, кізенько моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, я не пила, я й не їла: бігла через місточок та вхопила кленовий листочок, бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку,— тільки пила, тільки й їла!

От тоді дід розсердився, пішов до коваля, висталив ніж, став козу різати, а вона вирвалася та й утекла в ліс. У лісі бачить коза зайчикову хатку,— вона туди вбігла та й заховалась на печі.

От прибігає зайчик, коли чує — хтось є в хатці. Зайчик і питається:

— А хто, хто в моїй хатці?

А коза сидить на печі та й каже:

— Я, коза-дереза,
За три копи куплена,
Півбока луплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть.

От зайчик злякався, вибіг з хатки, сів під дубком. Сидить та й плаче. Коли йде ведмідь та й питається:

— Чого ти, зайчику-побігайчику, плачеш?

— Як же мені, ведмедю, не плакати, коли в моїй хатці звір страшний сидить!

А ведмідь:

— От я його вижену! Побіг до хатки:

— А хто, хто в зайчиковій хатці? А коза з печі:

— Я, коза-дереза,
За три копи куплена,
Півбока луплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть!

Ведмідь і злякався.

— Ні,— каже,— зайчику-побігайчику, не вижену — боюсь.

От ізнов пішов зайчик, сів під дубком та й плаче. Коли йде вовк і питається:

— А чого це ти, зайчику-побігайчику, плачеш?

— Як же мені, вовчику-брату, не плакати, коли в моїй хатці звір страшний сидить!

А вовк:

— От я його вижену!

— Де тобі його вигнати! Тут і ведмідь гнав, та не вигнав.

— Отже, вижену.

Побіг вовк до хатки та й питається:

— А хто, хто в зайчиковій хатці? А коза з печі:

— Я, коза-дереза,
За три копи куплена,
Півбока луплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть!

Вовк і злякався.

— Ні,— каже,— зайчику-побігайчику, не вижену — боюсь.

Зайчик ізнов пішов, сів під дубком та й плаче. Коли біжить лисичка, побачила зайчика та й питається :

— А чого ти, зайчику-побігайчику, плачеш?

— Як же мені, лисичко-сестричко, не плакати, коли в моїй хатці страшний звір сидить!

А лисичка:

— От я його вижену!

— Де тобі, лисичко, його вигнати! Тут і ведмідь гнав — не вигнав, і вовк гнав, та не вигнав, а то ти!

— Отже, вижену.

Побігла лисичка до хати та:

— А хто, хто в зайчиковій хатці? А коза з печі:

— Я, коза-дереза,
За три копи куплена,
Півбока луплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть!

От лисичка теж злякалась.

— Ні,— каже,— зайчику-побігайчику, не вижену — боюсь.

Пішов зайчик, сів під дубком та й знову плаче. Коли це лізе рак-неборак та й питається:

— Чого ти, зайчику-побігайчику, плачеш?

— Як же мені не плакати, коли в моїй хатці страшний звір сидить!

А рак:

— От я його вижену!

— Де тобі його вигнати! Тут ведмідь гнав, та не вигнав, і вовк гнав, та не вигнав, і лисиця гнала, та не вигнала, а то ти!

— Отже, вижену!

От поліз рак у хатку та й питається:

— А хто, хто в зайчиковій хатці? А коза з печі:

— Я, коза-дереза,
За три копи куплена,
Півбока дуплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть!

А рак усе лізе та лізе, виліз на піч та:

— А я, рак-неборак,
Як ущипну,— буде знак!

Та як ущипне козу клешнями!.. Коза як замакає, та з печі, та з хати — побігла, тільки видно! От тоді зайчик радий, прийшов у хатку та так уже ракові дякує. Та й став жити в своїй хатці.

Телесик

Жили собі дід та баба. Вже й старі стали, а дітей нема. Журяться дід та баба: «Хто нашої й смерті догляне, що в нас дітей нема?» От баба й просить діда:

— Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку, та зробимо колисочку, то я положу деревинку в колисочку та й буду колихати; от буде мені хоч забавка!

Дід спершу не хотів, а баба все просить та просить. Послухався він, поїхав, вирубав деревинку, зробив колисочку... Положила баба ту деревинку в колисочку, колише й пісню співає:

Люлі-люлі, Телесику,
Наварила кулешику,
Буду тебе годувати.

Колыхала-колыхала, аж поки полягали вони увечері спати. Встають уранці — аж з тієї деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що й не сказати! Та й назвали того сина Телесиком.

Росте той синок й росте — і такий став гарний, що баба з дідом не навітшаються з нього.

От як підріс він, то й каже:

— Зробіть мені, тату, золотий човник і срібнеє весельце, буду я рибку ловити та вас годувати!

От дід зробив золотий човник і срібнеє весельце, спустили на річку, він і поїхав. То оце він їздить по річці, ловить рибку та годує діда й бабу, наловить та віддасть — і знову поїде. А мати йому їсти носить. Та й каже:

— Гляди ж, сину, як я кликатиму, то пливи до бережка, а як хто чужий, то пливи далі!

От мати наварила йому снідати, принесла до берега та й кличе:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

Телесик почув.

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка снідати принесла.

Пливе. Пристав до бережка, наївся, напився, відіпхнув золотий човник срібним весельцем і поплив далі рибку ловити.

А змія й підслухала, як мати кликала Телесика, та прийшла до берега і давай гукати товстим голосом:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він чує.

— То ж не моєї матінки голос! Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Махнув весельцем — човник і поплив. А змія стояла-стояла та й пішла від бережка геть.

От мати Телесикова наварила йому обідати, понесла до бережка та й кличе:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

Він почув:

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка мені обідати принесла.

Приплив до бережка, наївся, напився, віддав матері рибку, що наловив, відіпхнув човник і поплив знову.

А змія приходять до берега та знов товстим голосом:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він почув, що не материн голос, та махнув весельцем:

— Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі! Човник і поплив далі.

Змія бачить, що нічого не вдіє, та пішла до коваля:

— Ковалю, ковалю! Скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері!

Коваль і скував. Вона пішла до бережка й стала кликати:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він думав, що то мати.

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! То ж мені матінка їсти принесла!

Та й приплив до бережка. А змія його мерщій ухопила з човна та й понесла до своєї хати.

— Зміючко Оленко, відчини!

Оленка й відчинила, змія ввійшла в хату.

— Зміючко Оленко, натопи піч так, щоб аж каміння розпадалося, та спечи мені Телесика, а я піду гостей покличу, та будемо гуляти.

Та й полетіла кликати гостей.

От Оленка натопила піч так, що аж каміння розпадається а тоді й каже:

— Сідай, Телесику, на лопату! А він каже:

— Коли ж я не вмю,— як його сідати?

— Та вже сідай! — каже Оленка. Він і положив на лопату руку.

— Так? — каже.

— Та ні-бо: сідай зовсім! Він положив голову:

— Отак, може?

— Та ні-бо, ні! Сідай увесь!

— А як же? Хіба так? — та й поклав ногу.

— Та ні-бо,— каже Оленка,— ні, не так!

— Ну, так покажи ж,— каже Телесик,— бо я не знаю як. Вона й стала показувати, та тільки сіла, а він за лопату та й укинув її в піч, і заслінкою піч затуdiv, а сам замкнув хату, зліз на превисоченного явора та й сидить. От змія прилітає з гостями.

— Зміючко Оленко, відчини!

Не чуть.

— Зміючко Оленко, відчини!

Не озивається.

— От вража Оленка, вже десь повіялась.

От змія сама відчинила хату, повходили гості, посідали за стіл. Відслонила змія заслінку, вийняла з печі, та й їдять — думали, що то Телесик. Попоїли добре, повиходили надвір та й качаються по траві.

— Покочуся, повалюся, Телесикового м'ясця наївшись!

А Телесик із явора:

— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'ясця наївшись!

Вони слухають... Де це? Та знов:

— Покочуся, повалюся, Телесикового м'яся наївшись.

А він знову:

— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'яся наївшись!

Вони далі:

— Що воно таке?

Давай шукати, давай дивитися, та й угледіли Телесика на яворі. Кинулись до явора та й почали його гризти. Гризли-гризли аж зуби поламали, а не перегризуть. Кинулись до коваля:

— Ковалю-ковалю, покуй нам такі зуби, щоб того явора перегризти!

Коваль і скував. Вони як почали знову... От-от уже перегризуть. Коли летить табун гусей. Телесик їх і просить:

Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька їсти, й пити,
Ще й хороше походити!

А гуси й кажуть:

— Нехай тебе середні візьмуть!

А змії гризуть-гризуть... Аж летить знову табун гусей. Телесик і просить:

Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька їсти, й пити,
Ще й хороше походити!

Так і ці йому кажуть:

— Нехай тебе задні візьмуть!

А явір аж тріщить. Відпочинуть змії та й знов гризуть, відпочинуть та й знов... Аж летить іще табун гусей. Телесик так їх просить:

Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька їсти, й пити,
Ще й хороше походити!

І ці кажуть:

— Нехай тебе заднє візьме!

Та й полетіли.

Сидить сердешний Телесик, от-от явір упаде, от-от доведеться пропас-ти! Коли це летить собі одне гусеня: відбилося — насилу летить, Телесик до нього:

Гуся-гуся, гусенятко!

Візьми мене на крилятко

Та понеси до батенька,

А в батенька їсти, й пити,

Ще й хороше походити!

От воно:

— Сідай!— каже та й ухопило його на крила. Та втомилось сердешне, так низько несе. А змія за ним — ледве не вхопить його — женеться. Та таки не наздогнала. От воно принесло та й посадило Телесика на призьбі, а само ходить по двору, пасеться.

От сидить Телесик на призьбі та й слухає, що в хаті робиться. А баба напекла пиріжків, та виймає в печі, і каже:

— Це тобі, діду, пиріжок, а це мені пиріжок!

А Телесик знадвору:

— А мені?

То це вона знову виймає пиріжки та:

— Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!

А Телесик знову:

— А мені?

Вони й почули. Що це?

— Чи ти чуєш, діду, щось наче гукає?

— Та то,— каже дід,— мабуть, так учувається.

Та знов баба:

— Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!

— А мені? — каже з призьби Телесик.

— Отже, таки озивається! — говорить баба та зирк у вікно — аж на призьбі Телесик. Вони тоді з хати, та вхопили його, та внесли в хату, та такі раді...

А гусятко ходить по двору, то мати й побачила.

— Он гусятко ходить. Піду впіймаю та заріжу.

А Телесик каже:

— Ні, мамо, не ріжте, а нагодуйте його! Коли б не воно, то я б у вас і не був.

От вони нагодували його, й напоїли, і під крильця насипали пшона.
Так воно й полетіло.

От вам казочка, а мені бубликів в'язочка.

Про сімох братів-гайворонів і їх сестру

Жили на світі чоловік та жінка, і в них було сім синів, але ті сини не жили в згоді, а завжди ворогували та билися поміж собою. Мати сердилася за те на них.

Одного разу поїхав батько у ліс по дрова, а мати лишилася вдома сама з хлопцями, та за щось так розсердилася на них, що не знала, як і вилаяти, та з гніву сказала, щоб вони гайворонами поставали. Але не встигла вона ще й сказати цього, а хлопці вже поставали гайворонами та й зникли десь далеко в лісі. Там була якась порожня хата, в якій вони і посідали; а в тій хаті зробилося так, що вони могли знову стати людьми. Крім них, нікого більше не було в цій хаті. Оселилися вони там і почали працювати та господарювати всі гуртом.

Був між ними один такий мудрий, що поробив усім братам рушниці. Вони ходили на полювання та вбивали там різних птахів та звірів; з того мали вони м'ясо, а на хліб заробляли. Якого їм зняряддя треба було, то все самі робили.

Довго та гірко плакала мати, як полетіли сини з дому.

— Коли б хоч одну дитину мати в хаті собі! — казала вона.

Незабаром після того народилася у неї дочка. З того часу, як полетіли хлопці від свого батька, минуло вже тринадцять років. Дівчинка піросла і гонила худобу на пашу. А чужі діти дражнили її гайвороненням за те, що її брати гайворонами поставали.

Покинула дівчина волів пасти та й пішла по світу шукати братів. Ідучи лісом, зайшла вона далеко, так що назад вже годі вертатися. Та, блукаючи по лісі, натрапила якось на одну хатину, де жила стара Місяцева ненька.

— Звідкіль ти, дитино? Зостанься тут жити! — каже їй Місяцева мати.

— Не можна мені тут жити, бо я йду братів своїх шукати! — відповіла їй дівчина.

— Не знаю ж я, де живуть твої брати,— каже дівчині Місяцева мати.— Ось як прийде додому син мій, то я спитаю його, в якому краю живуть твої брати!

Прийшов молодий Місяць додому, питає мати його, він і каже:

— Я ще там не був, але, здається, вони в тім краю, де сонце гуляє!

На другий день Місяцева мати, нагодувавши дівчинку, звеліла синові випроводити її до Сонця. Прийшла дівчина до Сонечка в хату; там теж була дуже старенька Сонечкова ненька.

— Куди ти йдеш, дитино моя? — питає вона дівчину.

— Я йду братів своїх по світі шукати, яких моя мати прокляла, а вони поробилися гайворонами та й полетіли! — відповіла на це дівчина.

— Не чула я про це нічого, хіба, може, Сонце знає,— каже Сонцева мати.

Прийшло Сонце додому, мати й спитала у нього про братів-гайворонів.

— Ні, не знаю! — відповіло Сонечко.— Певно, мені ще ніколи не доводилося гріти в тому краю.

Нагодувала дівчину Сонечкова ненька та й загадала синові відвести її до Вітрової неньки. Прийшли вони до Вітрової неньки, вона теж нагодувала дівчину, а потім і спитала, куди вона йде.

— Іду своїх братів шукати,— відповіла дівчина.

Вітрова мати теж не чула про це і, як прийшов її син додому, спитала його, чи не знає він, в якому краю живуть сім братів, що стали з людей гайворонами.

— Знаю,— каже Вітер,— бо як змочив мене дощ, то я роззувся й повісив сушити онучі біля комина у тих братів, а сам оце прийшов додому спочивати.

Каже йому Вітрова мати:

— Тут є одна дівчина, що зве тих гайворонів своїми братами. Треба, щоб ти завтра вранці відвів її до них,— каже вона синові.

Вранці, як дівчина встала, Вітрова мати нагодувала її, а потім Вітер взяв її на плечі та й приніс до тієї хати, де жили брати. Але їх на той час не було дома: певно, пішли десь у ліс з рушницями. Вітер лишив тут дівчину, а сам забрав онучі та й пішов собі гуляти по світу.

Опівдні повернулися брати додому. Наймолодший з них, що варив сьогодні обід, вийняв із печі страву та побачив, що вона порушена.

— Еге, брати мої, здається, хтось наш обід куштував,— каже він.

— Хто ж то міг куштувати? — кажуть йому брати.— Ми вже скільки років тут пробуємо, але, крім нас, здається, нікого тут не бачили!

Пообідали вони та й знову пішли. Зостався дома другий брат вечерю варити, бо у них уже було так заведено, щоб з півдня готувати собі страву на вечір. Зваривши вечерю, подався й він за братами в ліс. Як він вийшов з хати, то дівчина, що була сховалась під ліжко наймолодшого брата, вилізла звідтіль, з'їла тієї страви та й знову заховалась, але вже під ліжко другого, старшого брата.

Як зібрались брати на вечерю, той, другий брат, що варив вечерю, каже, що страва порушена.

— Певно, знову хтось куштував! — каже він братам.

— Брехня! То тобі так здається! — каже третій брат. Повечеряли брати та й полягали спочивати. І снилося одному, що начебто до них сестра прийшла в гостину. Як повставали брати вранці, то почали розповідати, кому й що снилося вночі, той і розповів їм свій сон.

Зготувавши собі снідання й обід та поснідавши, подалися вони на роботу. Дівчина вилзла із своєї схованки, з'їла трохи страви з їх обіду, а потім знову сховалася, але вже під ліжко третього брата. Опівдні посходилися брати на обід.

— Знову, брати мої, страви менше стало! Здається, що хтось таки куштує її потроху, — каже їм уже третій брат, що варив обід сьогодні.

— Та хто там має її куштувати, коли ми живемо тут уже скільки років, але за цей час ніколи не бачили в цих краях ще ні одної живої людини? — загули в один голос всі брати.

Пообідали вони та й подалися знову в ліс. Четвертий брат лишився вдома варити вечерю, а зваривши, пішов собі за братами.

Зібралися вони на вечерю додому, але бачать, що знову страви менше, ніж зварено. Посідали вечеряти та й балакають поміж собою.

— Це диво! Вже кілька разів хтось поділяє з нами і снідання, і обід, і вечерю. Тут щось таке та є! Давайте-но пошукаємо!

Почали дивитися скрізь по хаті, а потім і під ліжка заглядати. Аж під ліжком третього брата нашли дівчину.

— Встань, дівчино! Чого ти тут шукаєш? — питають вони у неї.

— Я шукаю братів своїх, яких мати прокляла, щоб вони стали гайворонами, а воно так і сталося. Це мені батько казав, але його тоді не було вдома, він поїхав у ліс по дрова, — почала вона розповідати братам.

— Та як твої брати гайворонами поставали, то нащо ж ти батька покинула? — кажуть вони дівчині.

— Бо мене діти гайвороненням дражнили, як я, бувало, ганяла волів на пасовисько!

Тоді упевнились брати, що дівчина правду їм каже і що вона справді-таки сестрою їм доводиться.

— Зоставайся тут жити з нами, — кажуть вони їй, — варитимеш нам їсти, а ми всі гуртом будемо на полювання ходити.

Лишилася вона. Брати дуже ласкаво поводитися з нею, шанували її та одягали у розкішну одіж, яка личить молодій, гарній дівчині. Жила вона так років зо три. Аж по трьох роках сталося в тім лісі нещастя. Раз убили брати дику козу, а то не коза була — то була дочка баби-яги. От баба-яга і поклялася відомстити їм. Одного разу, коли дівчина була сама вдома,

прийшла туди погана баба, принесла з собою коралі, показала їй через вікно та й каже:

— Дівчино, може б, ти купила у мене оці коралі?

— Добре! — відповідає дівчина.

Вона взяла грошей і віддала бабі, а та взяла їх та й пішла собі геть. Як наділа ж дівчина ті коралі собі на шию, то вони відразу й задушили її.

Позбиралися брати на обід і бачать, що сестра їх лежить нерухома на землі. Розуміючи дещо в лікарських справах, зараз заходилися вони гуртом біля неї, найшли коралі, розірвали їх, і вона стала помалу дихати, а потім почали розтирати їй тіло і таки врятували дівчину від смерті. Як встала вона, то брати сказали їй, щоб вона нікому й ніколи не показувалася.

Зосталась вона знову господарювати, як і вперше. Минуло півроку, а та проклята баба знову прийшла, принесла з собою хороше червоне яблуко та й каже:

— Може, ти бажаєш яблук, дівчино, то на тобі оце одно! Знову дівчина дістала грошей та віддала бабі за яблуко.

Потім одкусила шматочок його та й подавилася: упала на долівку посеред хати, та по одному тільки й можна було примітити, що вона жива, бо ще дихала, хоч і дуже рідко.

Прийшли брати з поля, почали оглядати її, щоб довідатись, що це таке вдруге пошкодило їх сестрі. Пошукали, та так нічого й не знайшли. Дуже жалко їм стало сестри, та що ж мають діяти? Зробили вони з кристалю труну із срібними ланцюжками, поклали туди мертву сестру, але не ховали труни в землю, а повісили у лісі, неначе колыску, поміж двома деревами на тих ланцюжках, а самі з жалю та туги за сестрою померли.

А один царський син, ще нежонатий, пішов із своїм челядинцем на полювання у той ліс та й заблукав там. Так проблукали вони лісом аж три місяці і за цей час ані однієї живої людини не побачили тут. Ненароком якось наблизилися вони до того місця, де між деревами висіла кристалева труна, і заночували там недалечко. Уночі той царський син побачив, що між деревами неначе щось мигтить, та й каже челядинцеві:

— А ходімо лиш та подивимось, що таке мигтить між деревами.

Пішли на те місце, аж бачать, що то кристалева труна, і як розкрили її, то побачили, що там лежить дуже гарна мертва дівчина. Почали вони прислухатись, чи не дише часом, і довідалися, що вона ще не зовсім умерла, бо у неї під плечима ще було тепло.

Звелів царський син челядинцеві відв'язати від дерева ланцюжки, щоб спустити труну на землю. Як відв'язав він один ланцюжок, то той якось несподівано висунувся у нього з рук, і труна впала та так сильно вдарилася, що у дівчини той шматочок яблука відразу вискочив. Встала вона та й

розповіла їм, як це трапилося з нею. Потім поховала вона у землю братів, що тут недалеко лежали, та й пішли всі троє геть з лісу до міста, де жив царевич.

Незабаром після цього царевич одружився з дівчиною, але у нього була мачуха, що дуже ненавиділа його. От раз вона і каже цареві, своєму чоловікові:

— Чи ти бачиш, що твій син робить? Якусь жебрачку надибав собі та й одружився з нею! Хіба ж можна нам тримати її у своїх покоях?

Дуже хотіла мачуха звести з світу невістку, але ніяк це не вдавалось їй, бо царський син дуже кохав свою жінку і доглядав за нею, як за своїм оком.

— Як не згубить твій син своєї жінки, то згуби їх обох! — каже мачуха цареві.— Звели повісити їх або розстріляти! А як не зробиш цього, то я тобі не жінка, ти мені не чоловік.

Мусив-таки цар послухати її.

— Слухай, сину! Як ти не відведеш своєї жінки туди, звідкіль узяв її, та не уб'єш її, а до того ще не принесеш із неї серце, очі й обидві руки по лікті, то я мушу убити тебе самого! — каже він своєму синові.

Покірний був царевич, заплакав він гірко та й пішов із своєю дружиною на край світу. Слідом за ним побігла й царська собака. Вистрелив він і вбив собаку. Потім вийняв з неї серце та очі, але не знає, де йому ще й руки дістати, щоб не відрубувати у жінки. А вона й каже йому:

— Коли вже моя така доля, що я мушу так мучитись, то відітни вже мені руки, бо без цього ти сам маєш загинути!

Дуже плакали вони обоє, як царевич відрубав їй руки. Шкода їм обом було тих гарних білих рук, та що ж діяти?

Скінчивши цю справу, царевич пішов додому і поніс із собою руки, очі та серце, щоб показати батькові та мачусі, що він убив свою кохану дружину. А та, сердешна, пішла собі, плачучи, без рук. Як же вона житиме на світі, коли їй нема чим навіть страви до рота покласти?

Блукаючи отак, прийшла вона до однієї річечки, нахилилася та напилася води, а потім лягла собі на бік відпочивати. Несподівано якимось обрубком руки, що був обкутаний рядом, зсунувся та й умочився в воду, і вмить рука у неї виросла. Побачивши це, вона й другий обрубок вже сама намочила, і так у неї знову вирости обидві руки. «Тепер,— подумала вона,— піду до тієї хати, де я жила з братами, та й зостанусь там жити».

Живе вона та й журиться про те, що їй доведеться робити, як родиться у неї дитина, бо вона дитини чекала. Певно, загинуть обоє! А якби не дитина, то вона б, здається, зосталась тут навіки жити!

Прийшов час, і вона родила двоє дітей відразу, та обидва хлопчики. І такі гарненькі були сини її! Один мав на чолі такий знак, як сонечко, а

другий — як місяць.

Минуло кілька часу, і старий цар та мачуха померли. Зостався тільки син їх та й почав царювати. Але невеселе було йому те царювання без своєї дружини. «Якби я знав,— каже він сам до себе,— де вона тепер, то хоч у неї і немає рук, але взяв би її та годував власними руками, бо сам же й відрубав їх у неї!»

— Ходім лиш шукати її,— каже раз молодий цар своєму челядинцеві.

Та й пішли обоє у ліс. Отак, шукаючи, дійшли вони лісом до того місця, де він найшов її у кришталевій труні. Тоді вже вечоріло. Він і згадав, що тут недалеко є та хата, в якій жили перше брати-гайворони, та й пішов з челядинцем туди на ніч. Тепер у тій хаті жила якась жінка з двома хлопчиками. Постелила вона цареві на полу, а челядинцеві долі, сама ж лягла на лаві, а дітей обох поклала на лежанці, бо їх вона завжди клала на окремії постелі. Цілу ніч у хаті горіла свічка.

Дуже гарно молодому цареві спати на полу, але його челядинцеві було гірше на твердій долівці, і він часто прокидався вночі. Як заснув цар, то одна рука його якось звислася додолю.

Тут один з хлопчиків почав чогось плакати та кликати маму, а вона й каже, начебто сама до себе:

— Не плач, сину, я зараз підійду до тебе. Треба йти батькову руку, що звислася, на постелю положити.

Челядинець і почув це.

Ранком вона хутко встала, щоб гостям снідання зварити. Цар з челядинцем повставали, поснідали, а потім і пішли в ліс. Прийшли вони до того місця, де вчора були. Тут цар і каже челядинцеві:

— Ох, тяжко жити на світі. Ти знаєш, що якби оце я побачив свою жінку, то, здається, зараз би полегшало та покращало на серці!

— А чи впізнали б ви її, якби оце побачили? — питає той царя.

— Впізнав би! — каже цар.— От і та пані, в якої ми ночували, теж трохи скидається обличчям на неї, але у моєї жінки рук немає.

— А нащо ж то, як ви спали та рука у вас звислася додолю, то вона казала своїй дитині: «Не плач, сину: треба батькову руку знов на постелю положити?»

— То знаєш ти що?! — зрадівши, каже йому цар.— Посидьмо тут, а під вечір підемо знову до неї ночувати!

Дуже засумувала господиня, побачивши, що цей несподіваний гість, якого вона з великою радістю приймала у своїй господі, не впізнав її, та й пішов знову в ліс, та, певно, вже й не вернеться ніколи, щоб хоч спитати, хто вона і звідкіля тут узялася?

Але настав вечір, і вони прийшли знову. Господиня поклала їх так само, як і вчора. Вона аж затремтіла від радості...

Незабаром цар навмисне звів руку на долівку. Вона підійшла, взяла його руку та й поклала біля нього як слід. Тут він обняв її, пригорнув до себе, а потім і питає ласкаво:

— Чого ж ти так піклуєшся про мене, господине?

— Ти ж мій чоловік, що відрубав мені руки! — відразу відповідала вона, зрадівши, що її спитали про це.

— То скажи ж мені, серце, як це сталося, що у тебе знову є руки? — спитав її цар.

— Я добула їх в одній річечці, до якої схилилася воду пити, — каже вона.

— А діти?

— Діти — це близнята, та ти, певно, й сам добре розумієш, відкіля взялися вони у мене!

Тоді прийняв цар молоду царицю свою. Прийшли вони додому й поклялися обоє довіку не розлучатися.

Про вірного товариша

Жив колись один цар. Він мав сина-одинака. А держава в нього була дуже багата. Цар і не знав, чим більше пишатися: державою чи сином.

Але багатство принесло йому біду: сусідський король позаздрив цареві й оголосив війну. Цар якраз збирався оженити сина. Тепер сказав:

— Но, сину, інша карта впала. Тепер не до одруження, мусимо державу боронити. А твоє весілля відкладаємо, хоч і треба би у хату молоду господиню. Я рушаю з військом до кордону, а ти зостанешся удома й будеш моїм заступником. Керлуй цілою країною, доки я не вернуся, але керлуй так, аби не було скарг. Будь справедливий і суди по правді. Як війна минеться, оженимо тебе. Без мене ж не смієш і думати за свадьбу! Зробиш злочин проти свого батька, як сам знайдеш собі наречену й поберетися. Пам'ятай на сі слова!..

І вони розлучилися. Старий цар сів на коня й поперед війська вирушив на ворога. А син удома кермує державою.

Минув місяць, минув рік — війна не кінчається. Всесь час підходить нове, свіже військо. Ворог дуже сильний, й перемогти його нелегко. А царевич добре кермував державою. Ніхто не скаржився на нього. Вже й другий рік доходив кінця, а війна тривала. Він думає собі:

«Ой, се не добре... Я обіцяв нянькові, що не ожениюся, доки не буде мир, і треба няня слухати, але хто знав, коли війні буде край!? Роки проходять, я старію, а за старого легіня дівчата не підуть!»

Так подумав собі раз, удруге і вирішив, що чекати далі вже не годен, ожениться без батька.

Порадився зі своїм товаришем-помічником. А той був його однолітком, з бідної родини, дуже розумний чоловік. Змалку росли вкупі, любили один одного і добре розумілися.

Як царевич поділився наміром, помічник сказав:

— Переступити волю вітця — то не красне діло. Але й легіневі треба оженитися. А як візьмеш жінку із царського роду, то гаразд буде не лише тобі, а й нашій державі, бо дістане поміч.

Зійшлися на тому, що відкладати одруження нічого, треба, щоб царевич шукав собі жінку. Багато дівчат знали, а вибрали доньку сусідського короля.

Приготувалися сватачі в дорогу, а з молодим рушило й військо, аби родина нареченої одразу побачила, що царський син — з багатої й сильної держави, що його не просто бузьок висидів.

Всі посідали на коней і їдуть. Ще не дійшли і до кордону, як зустріли старого царя, котрий програв війну і з рештками розбитого війська відступав. Цар дуже зрадів синові, бо думав, що той поспішає йому на допомогу.

— В щасливу хвилину з'явився ти, сину,— сказав батько.— Зі свіжим військом виграємо війну!

— Няньку, се військо не озброєне.

— Та чом не озброєне? Як ти на війну вирушив без зброї?

— Я не на війну йду... Скажу правду: їду сватати дівчину, бо не міг дочекатися вас...

Коли таке почув старий цар, то так розсердився, наче на нього хто кинув вогню.

— Та тобі у голові одруження, коли наша держава висить на волоску?! Знай, ти мені не син! Іди вже, куди розігнався. Я тебе не спиняю. А твоє військо заберу собі. Дам йому зброю й виграю війну!

Так і вчинив. Воїнів озброїв і повів на війну. А царевич залишився сам. Лише вірний помічник у тяжку хвилину не кинув його.

Так два товариші zostалися самі серед поля. Царевич смутно проговорив:

— Непогано почався наш задум, айбо зле закінчився. Ні батька, ні держави — голі ми з тобою!

— Не треба журитися. Рушили ми на сватанки, то й підемо далі. Не все ще пропало. Котра дівка тебе покохає, буде любити й без багатства.

— Добрі, добрі... Раз ми забрели у воду, мусимо її перебрести.

І пішли до короля сватати дочку.

Царевич вклонився, розповів, хто він за один і з яким наміром приїхав. Не замовчав і зустрічі з батьком. Сказав, що батько розсердився й відрікся від нього.

Коли вислухав король, пошкодував хлопця й почав його втішати:

— Не журися, не журися. Твоє діло ще можна поправити. Нянько з часом забуде свій гнів й відпустить провину. Як треба, то дамо йому і допомогу. А тобі час женитися!

І згодився віддати за царевича доньку. Справили весілля. Зійшлися керманічі сусідніх країн, крім тих, що на війні. По весіллі каже король зятеві:

— Спокійно живи в мене. Держава моя багата й велика. Не журися нічим. А я сам поцікавлюся, як сватові справи. Спробую помирити вас. Може, сват потребує од мене допомоги?

Й одразу послав гінців до старого царя. Написав йому, що так і сяк сталося — його донька віддалася за царевича. Тепер вони сватове, й треба їм жити в мирі. «Одпусти провину синові. А як треба поміч проти ворога, я зараз надішлю...» — пропонував король.

Але поміч була не потрібна, бо цар зі свіжим військом переміг і щасливо вернувся додому.

— Дуже вам радію,— сказав старий цар посланцям короля-свата.— Радію, що мій син знайшов порядну дівчину й добре оженився. Дякую сватові за ласку. Відпускаю синові провину. Може повернутися разом із дружиною, моєю невісткою. Раз жонатий, най ціла сім'я живе у мене.

Та ці слова він нібито процідив крізь зуби, і посланці бачили, що цар говорить не з щирого серця.

Царське слово — наказ; посланці погостилися, красно подякували й вернулися у свій рідний край. Вдома вони передали королеві свою бесіду з царем. Усі дуже раділи, а найбільше царевич, котрий мав дяку одразу вертатися до нянька.

— Почекай мало,— радить йому король.— Не таке вже оце пильне діло. Ще повеселися, а потім вас зберемо у далеку путь.

Так і вчинили. Молоді з півроку пожили в короля. Нудьга їла царевича, не давала спокою. Думав про домівку. Жінка бачила, як чоловік нудиться, і сама захотіла чимскоріше їхати. І старий король погодився відпустити їх.

Відклонилися від нянька і сіли усі троє в золоту колісницю: царевич, його дружина й вірний товариш. Проводжало їх аж ціле військо.

Їдуть, їдуть. Як були на кордоні, помічник говорить:

— Ніколи я тобі не хотів поганого. Тепер раджу: охорону поверни назад, навіть кучера.

— Слухав я тебе завжди і тепер послухаю, хоча не дуже маю дяку завертати військо,— відповів царевич і наказав, аби охоронці вернулися додому.

А помічник сів на місце кучера. Коли вже смеркало, доїхали до лісу. На узліссі — корчма.

— Далі не поїдемо. Тут переночуємо,— сказав помічник і загнав коні у двір.

Найняли кімнату. Хазяїн обслуговував їх добре, бо бачив, що приїхали якісь високі гості.

Коли настала ніч і молоді полягали спати, помічник узяв рушницю й став під дверима на сторожі. «Буду цілу ніч вартувати,— думає собі,— корчма край глухого лісу, може всяко статися».

Ходить довкола будинку. А ніч темна, хоч ріж її ножем.

Нараз коло півночі на стріху будинку сіли три ворони і почали межі собою говорити.

— Гарна пара молодих заночувала у цьому заїзді,— каже перший ворон.— Таких славних гостей ся корчма ще не приймала.

— Та що воно варт,— каже другий ворон.— І красні, і славні, а завтра погинуть, бо старий цар дізнався, що його син вертається, і наказав на річці міст підрізати. Як будуть проїздити, заломляться й затопляться.

— А хто се чує і скаже комусь іншому, той по коліна стане соляним,— проговорив третій.

З тим ворони знялися й полетіли.

А на те місце сіли три соколи й також розмовляють:

— Ой прекрасна пара! Хоч би й оминула біду на ріці, та смерті не мине. Бо старий цар хитрий. Як почує, що не затопилися, пошле синові золоту карету. А як хто в неї сяде, вона відразу загориться, і люди в ній погорять на порох. А хто се чує й скаже комусь іншому, той до попідплеч стане соляним каменем.

Соколи знялися на крила й полетіли.

На їх місці сіли три орли й говорять межі собою:

— Красні й розумні молодята, що ночують тут. Годні би, може, обійти і міст, і золоту карету, та смерті не минуть. Бо старий цар, як будуть наближатися до головного міста, пошле синові в дарунок золоту шаблю на золотому поясі, а для невістки золотий пояс і золоті персні. Дуже дорогий подарунок, але зроблений так, що, як підпережуться, їх вибухом рознесе на порох. А хто нашу бесіду іншому передасть, той станеться цілий соляним стовпом.

— Я хоч і стану каменем, айбо розповім! — скрикнув товариш королевича, але орли його вже не чули, бо знялися й полетіли геть.

А як розвиднялося, всі троє поснідали, помічник впряг коні в колісницю, й рушили в путь.

Їдуть, їдуть... Бачать: ріка, а через неї — міст. Помічник спинив коней, відчинив дверці й каже:

— Виходьте!

— Що таке? — зачудувався царевич.— Ти ніби наказувати хочеш? — І засміявся.

— Виходьте з карети! — повторив помічник. Зганьбився царевич перед жінкою, але послухав вірного товариша.

— У нього така манія,— говорить,— коли прийде на нього, треба його слухати.

Пішки перейшли міст. А помічник оглянувся направо-на-ліво: броду нема. Побачив бідних людей і віддав їм коней в колісницю, а сам теж перейшов міст.

— Що ти наробив? — дивується царевич.— Як ти смієш роздавати моє майно іншим!

— Слухай мене — добре буде...— А далі товариш не сказав ні слова, пішов уперед.

Царевич з жінкою — за ним. Ідуть, ідуть... Нараз дивляться — назустріч їм цілий загін війська, а навпереді цареві посланці. Вклонилися царевичеві та його дружині й кажуть:

— Пресвітлий цар послав молодим золоту карету, аби не йшли пішки.

Зрадив царевич, бо усе ще думав, що батько сердиться на нього.

— Тепер уже вірую, що нянько відпустив мені вину. Із такою славою зустрів нас на кордоні! — й хоче сідати у золоту бричку.

Але товариш перегородив йому дорогу. В його руках сокира, — й не знати звідки роздобув її, — і почав рубати цареву карету. Молоді постовпіли. Думають: розум втратив. Але не кажуть нічого.

Як порубав усе на тріски, царевич проговорив:

— Досі я завжди тебе слухав, і добре було. А тепер сумніваюся у тобі. Ти все чиниш проти мене і проти волі мого няня. Й ганьбу мені робиш перед високими особами. Як так і далі буде, можемо розійтися. Нашій дружбі настане кінець!..

— Я тобі добра хочу,— каже вірний товариш.— Ти мене слухав і не шкодував. Дай слово, що ще одну пораду послухаєш.

— Ні! Як такі будуть поради, не можу тебе слухати...

І з тим рушили далі. Ідуть, ідуть... Дійшли до столиці, де жив царевичів старий. А перед містом і сам цар з великою процесією зустрічає сина та невістку. Почав їх обнімати, цілувати, а тоді на radoщах передає молодим пакунок. А в пакункові шабля із золотим поясом — для сина — і золотий пояс з самоцвітами та дорогі персні — для його дружини.

Молоді аж цвітуть з радості. Але тої хвилини підскочив друг царевича, вихопив пояс з шаблею із рук свого товариша й золотий пояс та персні з рук молодій жінки, кинув на землю і посік.

Старий цар, молода пара і всі присутні аж пополотніли: такі дорогі подарунки знищив! Царевич злий, а його жінка плаче з жалю та ганьби.

— Нічого, нічого,— каже старий цар,— се діло вдома розберемо. А тепер, сину дорогий, і ти, невістко, ходімо до мене. З радістю вас приймаю, як батько.

І повів їх у свої палати. А приятель царевича — за ними, без слова, як німий.

Старий цар приготував велику гостину, ніби синові й невістці друге весілля правив. На гостині були й міністри, й командири, й судді, всякі високі урядовці. Їдять, п'ють, веселяться. Коли ж гостина була в розпалі, старий цар піднявся:

— Слушайте, чесні гості! Я, батько, відпустив своєму синові провину. І з дорогими подарунками його зустрічав. А мій син замість подяки мене зганьбив — золоті й сріберні подарунки перед очима всіх понищив. Най відповідає за такі свої вчинки!

— Так, так! — закричали.— Най відповідає!

Царевич встав і каже:

— Я не хотів свого нянька ганьбити та його подарунки нищити. То все вчинив мій помічник. Спитайте його...

Всі очі обернули на помічника. Той дотепер мовчав, а зараз заговорив:

— Так. Я все знищив своєю рукою. І якби таких подарунків було більше, я й оті понищив би. І не каюся. Що вчинив, за те відповідаю.

Тоді старий цар каже:

— Всі чули, що признався. Розсудіть це діло. А після суду гостину продовжимо.

Й судді одноголосно заявили, що помічник заслужив смерті.

— Та і я так думаю,— погодився цар. А в думці звідав себе: «Звідки оцеї чоловік знає мої секрети?»

І наказав серед двору поставити шибеницю. Повели під неї засудженого. Судді посідали на свої місця і ще раз прочитали винесений вирок.

— Я не боюся смерті,— заговорив приятель царевича.— Я помру, але своєму другові, із котрим ріс змалку, врятував життя.

Сказав і кладе голову в мотуз:

— Вішайте!

— Почекайте! — закричав царевич.— Якщо зберіг мені життя, то най розповість як!

Тоді помічник розказав, що почув від воронів. Але, як тільки ці слова договорив, до колін стався соляним.

Далі сказав, що почув від соколів. І тої ж хвилини став соляним каменем уже до попідплеч.

Як розповів те, що чув від орлів, катові вже не було кого вішати,— перед ним стояв соляний стовп.

Люди зі страху аж помліли. Одні проклинають царя, інші йойкають над помічником. А цар із ганьби втік у чужий край.

Царевич поклявся, що доти не заспокоїться, доки не знайде ліки, аби врятувати товариша.

Минуло півроку. І якось царевич натрапив на жінку, яка йому порадила, куди йти по ліки:

— Ти, сину, знайди Долю. Сама Доля нічого не вдіє, тільки її донька допоможе. Але я не знаю, де та Доля,— шукай її по цілому світі.

Царевич почав готуватися в дорогу.

Дружина умовляє:

— Чоловіче, вже не допоможеш! Товариша вже не воскресиш, а собі знайдеш біду. Не ходи нікуди, заспокойся.

— Ні! Не заспокоюся ніколи! Мушу знайти ліки!

І того ж дня рушив у путь. Іде і всюди розпитує:

— Де буває Доля з дівчиною?

Ніхто не може відповісти. Коли вже десь із півроку поблукав по світу, натрапив на млин і тут заночував. Як сіли вечеряти, мельник його питає:

— А куди ти йдеш?

— Шукаю Долю та її доньку,— і розповів усе, чому ходить по світу.— Чи ви за них не чули?

— Не чув, хоч і мені вони дуже потрібні. Будь добрий, як знайдеш їх, позвідай і за мене. Сім каменів мелють — усього є вдосталь, а спокою не маю. Що мені робити?

— Добрі, спитаю.

Переночував у млині, а рано — далі в путь.

Другого вечора припросився на ніч до хижі, де жили три дівчини. Хижа чистенька, дівки прядуть. Прийняли вони подорожнього, розговорилися з ним, розповів свою біду. А рано, як прощався, його попросили:

— Позвідайте Долю і за нас: чому ми такі красні та робітні, а не відаємося? Що нам треба робити, аби ми вийшли заміж?

— Добрі, позвідаю й за вас.

Йде далі. І дійшов до великої ріки. Броду нема, вода глибока. Став із собою говорити, а ріка озвалася:

— Як знайдеш Долю, спитай і за мене: чому в мене немає ні риби, ні рака, хоч вода чистенька?

— Добрі, позвідаю й за тебе.

Ріка розступилася, й царевич по сухому перейшов на другий бік.

Іде, йде... Минув не один тиждень... Якось зайшов у густий ліс. Тут стояла невеличка хижка, а коло хижки винниця. Все добре оброблено. «Щасливі люди тут живуть!» — подумав царевич і відчинив двері. А в хижі одна жінка вечерю ладить.

— Добрий вечір! — вклонився.

— Добрий вечір і тобі! Що шукаєш, сину?

— Навперед прошу вас: прийміть мене на ніч.

— Прийму, сину, прийму. Сідай до столу й повечеряй. Виджу, ти дуже втомлений.

Сів царевич їсти і розказує, що шукає Долю та її дочку.

— Якщо так, сину, тоді ти натрапив на потрібне місце. Я Доля, та вже постаріла, й мене заступає донька. Її зараз немає, помежи люди ходить. Але часом і вдома буває, обробляє винницю й завтра буде копати. Тільки

вона не хоч кому допоможе. Навперед дізнається, чи заслужив той чоловік, котрому треба допомогти, на її прихильність.

Тоді царевич розповів про свою біду. Так смутно говорив, що господарка його пошкодувала.

— Добрі, синку, добрі. Лягай і спи, а рано я скажу тобі, що маєш робити.

Так і вчинив. А рано встав і бачить: жінка знов сама.

— А де ваша донька?

— Вона вже давно перекопує винницю. Ти теж візьми мотику, йди у винницю й копай. До полудня копай і мовчи. Не говори жодного слова, хоч би як розпитувала. А ополудні розкажи про свою біду.

Царевич взяв мотику і пішов на виноградник. Дівка на вид не така красна, але працює — аж горить. Він і не вклонився, став коло неї і почав копати. Копає, копає... Дівка його то се, то те звідуге, але він мовчить. Як настав полудень, затяла мотику в землю й каже:

— Ні-но, багато світу походила-м і з багатьма людьми мала-м діло. Кожний лащить, прибріхує, канючить. Тому одне треба, тому інше. А такого чоловіка, як ти, ще-м не зустрічала. Хто ти за один? Може, ти німий?

— Ні, я не німий. У мене великий тягар на серці, через те й мовчу,— і розповів геть-чисто всю свою пригоду.

— Ну от, бачиш, міг же й раніше розповісти. Якщо ти за свого товариша не шкодував стільки сил покласти, то заслужив помочі. Вертайся додому. Доки прийдеш, у твоєї жінки народиться хлопчик. Розріж малому ліву руку, і потече кров. Тою кров'ю помасти соляному стовпові коліна, плечі й чоло — тоді оживе!

Зрадів царевич, подякував і поспішає йти. А дівка спиняє:

— Чекай, чекай... За роботу пополуденкуєш.

А під час полуденку їх бесіда стала веселішою.

«Ой,— здогадався царевич,— добре, що я не втік. Таж у мене є ще що спитати». І пригадав:

— Там і там є річка, чому в ній немає ні риби, ні рака, хоч вода чистенька?

— Тому, бо в тій воді ніхто не втопився. І ти міркуй: дай відповідь річці аж тоді, як перейдеш на другий бік.

— Там і там є хижа, де живуть три дівки. Чому вони не віддаються, хоч такі робітні й красні?

— Тому, що сміття з хижі проти сонця мечуть.

— А як це розуміти?

— Так, що пізно встають. Допізна роблять й довго не встають. А люди собі думають, що вони ліниві. Радше най скорше ідуть спати і скорше

встають. Тоді матимуть щастя.

— Там і там є мельник. Чому він нещасливий, хоч має всього доста?

— Бо за ціле життя бідному ще ніч не дав. Усе собі збиває багатство, усе йому мало. Коби не так, совість би мав чисту і був би щасливий.

Як вислухав царевич відповіді дівчини, подякував і рушив додому.

Іде, йде... Добрався до ріки.

— Но, що? — звідусь ріка.

— Усе гаразд.

— А за мене чи спитав?

— Спитав.

— Кажі!

— Перепусти мене на той бік, тоді й розповім.

Ріка розступилася, й царевич по сухому перейшов на другий бік. Виліз на дуба й крикнув:

— Через те нема у тобі ні риби, ні рака, бо у твоїй воді ще ніхто не втопився!

Ріка, як це почула, розлила свої води, що аж піднялися до середини дуба. Але до царевича вона не досягла й вернулася в свої береги.

Зліз царевич з дуба і йде далі. Дійшов до дівчат. Розповів їм, через що вони не віддаються. Зустрівся і з мельником і теж сказав, що має той робити, аби був щасливий. Іде і все думає: чи є в нього дитина?

Коли прийшов додому, ледве його впізнали — так обідрався і обріс...

А тут відразу йому сповістили, що народився син. Побіг до дружини — запорошений, обдертий, босий. Нікому нічого, лише схопив ножа і до дитини.

Жінка закричала... Збіглися люди...

— Що ти робиш?

А царевич швидко розрізав ручку хлопчика, взяв крові й побіг на двір до соляного стовпа.

Помастив коліна, плечі й чоло, і соляний стовп заворушився, загойдався й... ожив!

Люди тільки й ойкнули. Старий цар, коли про се дізнався, упав і помер.

Царем тоді обрали молодого й зажили щасливо. Розбився горнець — нашій казці кінець...

Убогий та багатий

В іншому царстві, у козацькому гетьманстві, у такому селі, як Пикарі, там жило два брати: один убогий, другий багатий. От у багатого дуже багато усього було, тільки не було дітей. А у бідного — тільки парка воликів, а дітей купа.

Ото заробив убогий брат десь грошенят і надумав собі, що робити, щоб більше було: прив'язав їх до палички з капшучком — і пішов до багатого брата, до комори, і знайшов дірку таку, що уліз той капшучок із грішми, а сам держить за паличку та й хитає, приказуючи:

— Ідіть, гроші, до грошей! — (Щоб, бачте, гроші братові йшли до його грошей, у капшучок).

От поки гойдав, поки ниточка розв'язалася — упав туди капшук із грішми, у комору, до братових грошей, а він вийняв саму паличку.

— Отак,— каже,— братових не дістав, а своїх позбувся.

І дуже заплакав, і пішов додому, нарікаючи на свою долю. Ото, прийшовши, і хвалиться жінці:

— Та то коли б ти знала, жінко, що я зробив!..

— А що там таке? — питає жінка з ляку.

— Е,— каже чоловік,— не знаю, чи тобі казати, чи ні: то й самому себе соромно, не тільки людям хвалитись...

— Та що там? Кажі! — кричить жінка.

— Уже,— каже,— нема тих грошей у нас, що були...

— А де ж поділись? — питає жінка.

— Та що ж? Я тобі по правді скажу, що я собі надумався, щоб у нас грошей побільшало, та узяв свої гроші, прив'язав до палички з капшучком і пішов до брата, щоб, бач, братові гроші йшли до моїх грошей... Як сунув їх у дірку, та й хитав, і казав: ідіть, гроші, до грошей! То де ти бачила, щоб убогому те було, що багатому? Як кажуть, що багатому чорт діти колише, то й правда! То так і це: що у брата багато грошей, а у мене трошки, та й ті туди упали... Я з плачем додому прийшов...

— Бо братові дужчі,— каже жінка.— А якби ти розумний та прив'язав вірвовкою, то б, може, було б і держалось.

— Та воно так,— каже чоловік,— та нічого не pomoжеться!

Ото як напала його жінка мов мокрим рядом:

— Де хоч, а гроші бери, бо що ми робитимем без грошей?

От чоловік і каже:

— Мовчи, жінко, не лай! Я запряжу воли, і піду у ліс, і там нарублю дров, продам, то й будуть гроші.

Ото поїхав чоловік у ліс — і так заїхав, що тільки небо та земля, а то і сам не знає, де він: бо тоді ліси дуже великі були! От він поставив волики під грабом, а сам поліз на граба високо, щоб подивитись, куди краще виїхати.

От чує — щось гомонить; він оглянувся сюди-туди, коли біля його недалеко людей дуже багато, і все великі люди, з великими вусами й чубами, і як один у голубих жупанах, і сіддають коні: кудись-то поїдуть. Дивом дивується чоловік, що іще таких і не бачив. І перелічив — аж сорок чоловік.

Думає: «Е, так це-то ті гайдамаки, що у нас, у селі, кожний рік обдирають пана; що пан розживеться, набере з людей, то вони приїдуть та обдеруть до сорочки: вози понабирають, а пан і пані повтікають. Вони так просто їдуть — людей не займають. Ну, так тепер я знаю, які гайдамаки! Не дурно пан з трьох сіл ізбирав громаду, і їх шукав по всьому лісі, та й не знайшов!.. Та як їх знайти, що вони так собі живуть, що й хати не знають, самі двері!»

Ото усі посідали на коні, останній вийшов з дверей і сказав:

— Двері, замкніться! — І двері замкнулися, гайдамаки поїхали.

От як заїхали вони — не стало видно, тоді чоловік ізліз з дерева, та за воли, і поїхав туди, до дверей. Ото поставив воли, сам роздивився скрізь — нема ніде нікого, він до дверей — двері замкнуті були. Він і каже, як казав гайдамака:

— Двері, одчиніться!

Дверці одчинилися, увійшов він у хатку; і дуже там гарно було всередині — а образів на всіх стінах! — дуже гарно!.. Стіни були муровані, а вікна пороблені з такого скла, що не можна було й знати, що воно таке, тільки видно й гарно; а лавки були кругом, а біля печі стояли засіки, понакривані білими скатертями.

Ото він узяв розкрив один засік — там мідні гроші, розкрив другий — там срібні гроші, розкрив третій — там золоті гроші. Той чоловік аж за голову ухопився: годі дивиться на усе — давай шукати мішків! От знайшов, вибрав яких найкращих і найбільших три лантухи і набрав мідних грошей один лантух, срібних — другий, а золотих — третій. Ото склав усі три мішки, зверху приклав дровами, щоб не так видно було, засіки понакривав, вийшов з хати, і двері зачинив, і сказав:

— Двері, замкніться!

Вони засунулись. От він за батіг, та воликів за налігач, та виїхав на шлях, та сів на воза, та й каже:

— Гей! Соб! Цабе, помаленьку!

Поїхав собі з богом, не поспішаючи: аби на вечір додому, щоб ніхто не бачив.

От приїхав додому, уже сонце зайшло, стало смеркати. Увійшов у хату — жінка побачила та й каже:

— О! Хвалить бога, що ти приїхав, а то я тут турбувалася, чи не случилось тобі знову яка придибашка, що так довго не було!

— Ні,— каже чоловік,— дякують богу, приїхав благополучно, іди тільки поможи скидати дрова.

— Добре,— каже жінка,— то й ходім. Ото прийшли до воза, а чоловік і каже:

— Оце, жінко, господь дав нам щастя: я знайшов гроші та це привіз, де ми їх дінемо, щоб ніхто їх не бачив?

— У коморі стоять три жолобки,— каже жінка.— То туди хіба позсипаємо: у нас ніхто не ходить у комору, окрім тебе та мене, то ніхто не знатиме.

Ото, порадившись, так і зробили: в один ізсипали мідні гроші, а в другий — срібні, а в третій — золоті. От насипали три жолоби грошей, понакривали та й живуть собі помалу — не дуже тими грішми шинкують, щоб ніхто не примітив.

Ото, порадившись з жінкою, каже чоловік:

— Купимо пару волів, та своя парка, то я наберу грошей і поїду у Крим; там літо побуду та дещо куплю більше, то не так буде знати; а то щоб люди постерегли, то іще буде клопіт, бо уже і так на мене поглядають, як я піду у церкву.

Ото так і зробили. Поїхав чоловік у дорогу, а жінка зосталася з дітьми.

То це брат багатий і пошле жінку свою, щоб розпитувалася, де убогий узяв грошей, що купив пару волів і пішов у дорогу. То жінка убогого брата і каже:

— Які наші гроші? Стяглися на ту скотинку у велику силу, та й бог його знає, як буде: пішов у дорогу, а я тут з дітьми великого горя наберуся... Коли б хоч благополучно приїхав!

І так ятрівки дві зберуться, побалакають та й розійдуться.

Нічого багатий брат і не дізнався — і тяжко йому! Аж тут приїжджає убогий брат з дороги і приганяє дванадцять пар волів: шість маж солі, а шість риби; а жінці — турецької матерії набрав на спідницю, на фартух, і на корсет, і на юпку, іще й турецьку хустку, і дітям усього понавозив — усяких базаринків. Ото попродавав він воли, і сіль, і рибу попродав, і

зробив собі лавочку, і накупив усякої матерії, і став торгувати, і розживатись, і став багатіти. А багатство брата дуже у серце коле: де бідний набрав грошей, що так розжився?

Ото прийшов празник — чи різдво, чи Великдень, а убогий брат і каже жінці:

— Знаєш що, жінко, покличмо ми брата мого до себе у гості, може, він не погордує тепер нами, бо бог дав на те людям празник, що родина до родини йде, а я відколи женився, то не був у мене брат і за порогом, не то у гостях.

Ото, порадившись, так і зробили: покликали брата.

Прийшов брат багатий із жінкою — іще і радий був, що його покликав убогий. Ото гуляють собі та бенкетують. Ото підпили трохи, багатий і каже:

— Скажи мені, будь ласка, брате, як ти забагатів?

— Е, брате,— каже убогий,— так мені бог дав! Ти іще, брате, не бачив мого зерна та й кажеш, що я забагатів, аж ходім у комору, усі ходімо!

Ото увійшли у комору, а бідний брат привів до мідних грошей та й каже:

— Оце у мене овесець!

А прийшли до другого жолоба, а він каже на срібні гроші:

— А оце у мене пшениця!

А як прийшли до золотих грошей, а він каже:

— А це у мене саме сало.

А багатий брат аж за голову ухопився та й каже:

— Брате, голубчику, скажи мені, де ти їх набрав, що я зроду багатий, а у мене стільки нема, як у тебе.

А убогий каже:

— От, брате, я тобі скажу: не находив ти часом у себе якого капшучка із грішми?

— Де ж то! Найшла моя жінка,— каже багатий,— і ми його кочергою вигорнули з комори, думаючи, що то які чари, коли роздивилися — аж там гроші, то ми ті гроші забрали, а капшук викинули.

— Ото ж мій капшук! — каже убогий. Питає багатий:

— Як же він попав туди?

— А так,— каже убогий.— Я заробив грошей трошки і хотів, щоб побільшало; і прив'язав до палички, і казав, упустивши до тебе в комору: ідіть, гроші, до грошей! От нитка розв'язалась, і вони туди упали. А як прийшов додому та сказав жінці, то вона на мене як напалася, то я поїхав у ліс і надібав, де живуть розбійники. І як вони виїхали на здобитки, то я пішов у їх хату — і там так усього багато, що я не знав, що й брати. І я побачив, що там стояло три кадовби, накриті білими скатертями; я

подивився — аж там гроші, от я й набрав грошей — і це трохи розжився... А це знову хотів їхати, та ніяк не проберусь.

Ото багатий брат і каже:

— Скажи мені, будь ласка, братику, де це той льох чи хата їх і як ти одчиняв, бо то у гайдамаків повинні бути добрі замки, і, мабуть, так живуть, що і непомітно, де їх хата, що стільки їх шукали громадою, та й пан сам скрізь їздив, та й не знайшов.

От бідний брат і каже:

— Я тобі скажу, братику, тільки нікому не кажи і сам не їдь, а колись поїдемо удвох.

— Добре,— каже багатий брат. А убогий і каже:

— Знаєш же ти, брате, того граба, що скоро виїхати з Довгого яру, і там стоїть дуже великий граб, а проти того граба, у ярку, єсть двері того льоху.

— А як ти відчинив? — питає багатий брат.

— А так,— каже убогий.— Я сказав: двері, одчиніться! То вони й одчинились, а сказав: замкніться, то вони й замкнулись.

Ото, погулявши, побалакавши, розпрощалися, пішов багатий брат із жінкою додому, а убогий став убиратись у ярмарок.

От склався і поїхав, а багатий брат цілу ніч не спав, усе складався та приготував вози, а вранці застріг дванадцять пар волів і поїхав у ліс, де живуть гайдамаки, щоб усе забрати, а жінці сказав:

— Як хто спитає, то щоб сказала, що поїхав у ліс по дрова.

Ото приїхав туди, де брат казав, аж воно так і є усе, тільки не було розбійників: кудись їздили. От він позавертав воли, пішов до дверей та й каже:

— Двері, одчиніться!

Двері одчинилися. Ото увійшов він туди і не знає, на що уперед дивитись і що брати. От кинувся багатир зараз до грошей і насипав їх на шість возів, а на шість возів усякого збіжжя — тільки їхати, та й годі! От сподобалась багатиреві одна ікона, котра стояла на покутті, у самому золоті і дуже гарна. Він став на лавку і взяв її, а повернувся до дверей, то двері зачинилися, і він остався у хаті. Кинувся одчиняти — не одчинить. Він уже усяк казав — не одчиняються.

Ото поставив ікону, де вона стояла, сам став відчиняти — не одчинить. Шукав сокири, щоб прорубати дірку і вилізти,— та не знайшов. Хотів у вікно лізти — залізні вікна, не можна, уже він і плакав, і кричав — нічого не допомоглося...

Уже день минув, а вечір настав. Гайдамаки приїжджають додому, а отаман попереду, як побачив воли і вози з добиччю, то аж крикнув:

— Ей, брати, щось у нас хазяйнує! Глядіть, щоб у вас були готові ружжя й самопали, бо, може, тут і багато декого є!

Ото приїжджають до хатки — нема нікого, тільки воли та вози стоять наготовлені. Отаман скочив з коня — до дверей: двері були зачинені, він каже:

— Скоріш, хлопці, кругом хати ставайте! А деякі нумо у хату!

От і кажуть:

— Дверці, одчиніться!

Дверці одчинилися... А багатир прожогом хотів утекти поміж ними, так його й схопили на списи, не дали йому й пирхнути. І закололи, тільки засміялись:

— Отака ловись! Один чоловік, а нас сорок, та й перелякались!.. Нумо шукати по кутках, щоб дехто не зостався іще... І як він сюди добився?

Ото шукали скрізь — ніде не знайшли нікого.

От поскидали все, як було, позносили з волів, а воли позагнали у далекі льохи. От отаман і каже:

— Отепер, брати, посідаймо, одпочинем і порадимось, що будемо робити з чоловіком оцим, бо він не один, а видно, що в його сім'я є; як би дізнатися?

Ото порадили: закопати на притині два стовпи і повісити його за руки й за ноги: хто буде йти повз нього як рідна, то заплаче, то тоді можна буде дізнатись. От так і зробили: закопали стовпи і повісили тіло, і два гайдамаки стерегли, поки хто йтиме.

А того багатиря жінка ждала, ждала — нема чоловіка, вона до брата побігла та й братові:

— Будь ласковий, Охріме, іди, шукай свого брата, бо уже, мабуть, нема його і на світі: з волами десь поїхав по ті гроші!

Брат з ляку аж за голову ухопився:

— Тепер же нема його живого! Я йому казав, щоб він сам не їхав!..

От застріг конячку й поїхав туди прямо; коли дивиться — біля притини стоїть два стовпи і висить його брат; він узяв і поїхав далі — кругом об'їхав і вернувся додому.

Ото й каже братовій:

— От я бачив брата, піди, коли хоч, і ти подивись: там на стовпах висить; тільки не плач, не журись. У мене жінка плоха, то ти будеш мені за жінку, та й будемо собі жити тихенько — однаково можна і по дві, і по три жінки брати.

Ото вона пішла, оддалік подивилась та й вернулась:

— Не витерплю,— каже,— щоб не плакати!

От він каже:

— Коли не витерпиш, то візьми уберися, як панська наймичка, і на-
бери пляшок з вином, з медом і з горілкою повний кошик, та йди повз
ті стовпи, де висить брат, та й спіткнися, та упади нарошне, і побий ті
пляшки — і плач стільки тобі хочеться. А як хто питає, чого ти плачеш,
то ти скажеш, що йшла од панів, несла оцього добра до других панів, і
це нещастя трапилось: упала й побила усе!

Ото вона так і зробила. І як упала недалеко біля свого чоловіка, як
побила пляшки, як стала голосити, то розбійник вийшов і став її питати:

— Чого ти плачеш?

А вона й сказала:

— Як мені не плакати, коли оце усе панське, то що мені буде, що
побила усе!

От, виплакавшись добре за своїм чоловіком, і пішла додому...

Про злидні

Було собі два брати: один бідний, а другий багатий. У багатого і хліба, і худоби, і землі, і грошей багато; а в бідного не було чого й пообідать. І він таки спочатку жив собі гарненько, аж поки не поселились у нього під піччю злидні. Чого вже той чоловік не робив, до яких уже він знахарок не вдавався — ніяк не виб'ється з бідності. А старший його брат не хотів бідного і братом називать.

Живе багатий год, живе й другий, дожидає діток — не дає йому бог! В багатого і грошей, і худоби — всього, всього багато, а діток бог не дає. Чого вже він не робив! І на церкву давав, і акафісти наймав, і сам молився рано й вечір перед образами — не дає бог діток, та й годі! Бачить багатий, що бог його молитви не приймає, пішов до бідного брата та й каже йому:

— Молись ще ти, щоб мені бог послав діточок, то тоді я тебе у куми візьму.

— Добре, буду молитися.

От бідний помолиться богу за себе, а тоді молитися за брата, щоб бог йому послав хоч одну дитинку. Проїшов рік, перечув бідний через людей, що у його брата найшлась дитина. Приходить він до жінки та й каже:

— А знаєш,— каже,— жінко, що?

— А що там, чоловіче?

— А у мого брата родини.

— Невже родини?

— Далєбі, родини.

— Од кого ж ти, чоловіче, чув?

— Люди казали. А знаєш, жінко, що?

— А що, чоловіче?

— Піду я оце на родини до брата, адже ж він мені казав, як дасть бог дитину, то тебе в куми буду просить.

— Не йди,— каже,— чоловіче, якби він тебе хотів у куми взять, то б уже давно за тобою прислав.

— Піду я, жінко, да хоч подивлюся на хрестини.

Пішов. Приходить туди, а той і питає:

— А тобі чого треба?

— Та це я,— каже,— прийшов до тебе просить конячки, нема чим і протопить, поїду в ліс та назбираю хмизу.

— Візьми та гляди,— каже,— небагато накладай на віз, щоб ти мені коня не спортив.

Запріг він коня, приїхав додому та й каже:

— А вилазьте, злидні, поїдем у ліс!

Позлазили злидні з-під печі (а їх було аж дванадцять), посідали на віз і поїхали. Приїхали туди, чоловік той випряг коня, пустив його пастись, а сам зрубав дуба товстого-претовстого, розколов його до половини та й каже до злиднів:

— Братіки, голубчики, допоможіть мені це дерево розколоти!

— Як же,— кажуть,— ми тобі будем помагати, коли у нас сокири нема?

— Ви,— каже,— без сокири. Закладіть усі руки у цю щілину, та й роздирайте. Половина вас нехай тягне в одну сторону, а половина в другу, то воно й розколеться.

От злидні кинулись всі до дерева, позакладали в щілину руки по самі лікті та й силкуються. Той чоловік стукнув обухом, клини повилітали, обаполки збіглись до купи і держать за руки усіх злиднів. А тут як схватиться буря та вихор, як зачне корчить дерева — таке скоїлось, що господи! Одно дерево упало на віз і розстрожило його на шматочки, друге вбило коня; насилу той чоловік вискочив з лісу.

— Ну, ще хвалить бога, що мене не вбило. Бодай вони були пропали, прокляті злидні!

Приходить той чоловік до брата та й стоїть, бідний.

— А чого ти стоїш,— питає той.— Може, вже у лісі воза поламав?

— Ох,— каже,— коли б то воза!

— А то ж що? Може, коня убив?

— Ох, коли б то тільки було на коняці окошилось!

— Так ти, може, й віз поламав й коня убив?

— Ох, так, братіку... Ох, так, рідненький...

Стоїть уже, бідний, та мовчить, а той його лає та проклинає за віз та за коня... Лаяв-лаяв, а далі і каже:

— Поведи мене в ліс, я хоч подивлюсь, як ти там так добре справився.

Повів бідний його у ліс на те саме місце, де він злиднів покинув. Злидні як побачили багатого, та так його просять, та його молять, щоб він визволив їх із неволі.

— Визволь нас, чоловіче, визволь нас, голубчику, випусти нас, соколику.

Як почали просить, як почали просить, да так гарненько, да жалібненько, що багатому аж жалко стало,— він забив клинки, обаполки розійшлись, злидні повиймали руки та й кажуть йому:

— Ну, чоловіче, ти освободив нас, забери ж тепер нас усіх у свою господу!

— Що ж ви,— питає він,— за люди?

— Ми,— кажуть,— злидні.

— Е,— каже,— коли ви злидні, так цур вам і пек вам: навіщо ви мені здались?

— Ні вже, чоловіче, коли освободив, так забирай нас усіх у свою господу.

— Не хочу!

Як сказав він «не хочу», так усі злидні і кинулись йому на шию. Роздівмав він їм руки, роздівмав, нічого не вдіє. Так і пішов із злиднями додому. Увійшов у хату — вони так і посипались на долівку, і з того часу стали жити у багатого.

Після того бідний розжився трохи, як у нього не стало злиднів, а багатий ще бідніший став, як той був.

Троє братів і песиголовець

Колись на Верховині жили троє братів: Петро, Микола й Іван. Були вони такі бідні, що крім живої душі нічого не мали. Заробити не було де, а їсти треба. Думали вони, думали, що робити і вирішили найнятись пастухами.

Прийшла весна, весела, рум'яна, запашна. Все ожило, зазеленіло. Заструменіли потоки, заспівали пташки, повіяв над полонинами вітерець.

Погнали брати овець на полонину. Пасли через цілу весну й літо. А як прийшла осінь, зібрались в село. Лиш стали спускатись з гір, як піднялася буря. Вівці втекли до лісу, і ніяк пастухи не могли їх звідтам вигнати. Прийшлося заночувати в лісі. Стали розводити багаття, щоби зігрітись і висушити одяг. Якось назбирали попід колодами сухого листя, розвели вогонь, зварили вечерю, а потім лягли й стали по черзі казки розповідати. Довго їх повідали, аж поки сон їх не зморив. Раптом чують: хтось в лісі кричить:

— Буй, бу-у-уй!

Микола озвався:

— Гей, Ге-е-ей!

І знову хтось вже ближче крикнув:

— Буй, бу-у-уй!

Микола знову:

— Гей, ге-е-ей!

І втретє голос почувся вже зовсім близько:

— Буй, бу-у-уй!

Глянули брати й поніміли з жаху: стоїть перед ними песиголовець. Сам величезний, тіло людське має, а голову псячу. На лобі око, як жарина палає.

Микола першим оговтався і крикнув псам, щоби песиголовця нагнали. Але пси песиголовця не чіпають.

— На що-сти мене кликали? — питає песиголовець.

Брати мовчать, не знають, що мають казати.

— Ну раз так, то підете зі мнов. Або буде вам тут кінець.

Налякались брати, пішли за песиголовцем. Де вже їм було боротись з таким чудовиськом. Пішли пастухи, а за ними й вівці.

Йшли брати цілу ніч, а на ранок прийшли до велетенських скель. Песиголовець загнав овець в сарай, а братів замкнув в сінях. Сидять брати й не знають, що песиголовець розклав в печі вогонь, щоби засмажити на ньому котрогось із них, а то й всіх зразу. Як піч добре розтопилась, прийшов песиголовець і став вибирати, котрого з братів взяти. Айбо були всі три такі худі, що вирішив песиголовець їх трохи підгодувати спочатку. А сам тим часом пішов в сарай, вибрав двох жирних овець, засмажив і з'їв.

Микола то все бачив крізь шпару в дверях і дуже зажурився. Не хотів він вмирати такою поганою смертю, та й братів йому було шкода. Став він думати, як би вберегтись від напасті.

— Мусимо щось робити, інакше згинемо,— сказав він братам.

Коли песиголовець ліг спати, Микола взяв велике поліно, пробрався в його кімнату і з усієї сили вдарив песиголовця по голові. Хоч і не вбив, але око вибив. Петро й Іван тим часом вискочили з хати й сховались помежи скелями.

Скочив з болю песиголовець, та так, що головою стелю проламав. А на горіщі мав багато горіхів, і вони стали сипатись в дірку. Почув песиголовець, що горіхи сиплються, й каже:

— Добре, що горіхи сюди посипались. Тепер не втечеш від мене, чутиму де ти ступатимеш.

Микола злякався, сховався під лавку й сидить тихенько. А як минув перший страх, то став думати, як має обдурити песиголовця. Почав кидати горіхи в різні кути. Песиголовець думає, що то Микола ходить і давай бігати по хаті, щоби його зловити. Тоді Микола назбирав цілу жменю горіхів і кинув їх до дверей. Песиголовець вирішив, що Микола вискочив з хати, і кинувся у двір. Вибіг так швидко, що й двері не закрив. А за ним у відкриті двері вискочив і Микола.

— Ну тепер вже тебе не боюся. Ніц вже ти мені не зробиш! — крикнув песиголовцеві.

Спинився песиголовець і думає, як має відомстити своєму ворогові.

— Слухай, ти! Я подарую тобі дорогого персня. Йди бери його.

Микола здалека глянув на перстень, а той і справді дуже фаний. Лиш страшно Миколі підійти за перснем і почав казати, щоби поклав песиголовець персня на землю.

— Тепер бери, я тебе не зачеплю,— сказав песиголовець, поклавши перстень. А сам подумав: «Ти лиш візьми його, подивимось, що далі буде!»

Взяв Микола персня і лиш одів його на палець, як перстень почав кричати:

— Ходи, ходи!

Песиголовець вчув голос персня і погнався за Миколою. Даремно Микола намагався зняти перстень з руки: той ніби приріс до пальця.

Довго ганявся песиголовець за Миколою. Нарешті захопив Микола топір і відтяв собі палець. А тоді взяв його разом з перснем, вибіг на високу скелю і кинув в урвище. А перстень все кричить:

— Ходи, ходи!

Песиголовець побіг на голос, зірвався зі скелі і впав у провалля. Там він і згинув.

А Микола випустив овець з сараю, знайшов братів, і пішли вони додому. Були вже пастухи недалеко від села, як побачили, що женуться за ними інші песиголовці. Але брати швидко перейшли з вівцями річку, і песиголовці не змогли їх наздогнати.

Прийшли брати в село, віддали овець хазяям і дістали за роботу хорошу платню. Потім поодружувались і, певне, дотепер живуть. Лиш відтоді вже ні один з братів, зачувши вночі незнайомий голос, не відкликався на нього.

Розум та щастя

Ішли собі десь розум та щастя та й засперечались, Розум каже, що він сильніший, а щастя — що воно. Сперечались вони, сперечались та й розійшлись. Щастя пішло у ліс, а розум пішов та одному хлопчикові і вліз у голову. От віддає батько того хлопчика у шевці. Побув він у шевцях з тиждень — уже всьому й навчився.

— Оддайте,— каже,— тату, ще чому другому вчитись.

Віддав його батько у кравці, він і там чи побув з тиждень, уже зумів і покроїти, і пошити. Тоді віддав його батько вчитись ще годинники робити. Він і того щось скоро навчився.

От раз той його хазяїн відїждає — а він вже на жалуванні служив — та й наказує хлопцеві, щоб він, поки той вернеться, зробив стільки там годинників, а що зостанеться припасу, то, як схоче, то і собі зробити. От він як заходився, живо поробив, ще й собі вигдав, та такий утнув, що у двадцять п'ять років тільки раз і заводиться, та як завів, то і ключик туди усередину заховав і зачинив там.

Приїхав ось хазяїн — усе пороблено, він забрав ті годинники та й повіз десь на ярмарок, і його з собою узяв. Той же хазяїн свої годинники розпродав то панам, то іншим людям, а той хлопець свій продав самому цареві, та як забрав гроші, то й пішов десь аж за границю.

А той годинник, як вийшло йому двадцять п'ять років, зупинився і не б'є.

Зараз послали за майстром, так ніхто ради йому не дасть. Кинулися до того хлопця, а про нього чутка вже скрізь пішла. Він як приїхав, того ключика зараз знайшов і знову на двадцять п'ять років пустив.

Цар і полюбив його.

— Живи,— каже,— у мене.

Дав йому горницю і прислугу, усе чисто. От раз цар відїждає та й каже йому:

— Усюди ходи, а он у ту комірку не ходи.

А там за стіною була замурована царівна; то її сам цар туди замурував і хотів, щоб її позаочі сватали. Хто приїде сватати, то йде у ту комірку та й балакає до неї крізь стіну; як вона озветься, то за того їй і йти. От стільки вже царів і якого люду не приїздило, ні до кого вона не озивається. А коло

тих дверей такі стояли, що тільки який з тієї комірки, вони зараз голову йому зрубають та на палю і настромлять. Так ото цар його шкодував та й наказав туди ходити.

Ось він ходив, ходив. «Дай,— думає,— зайду». Увійшов у ту комірку, аж стоїть стіл, а на столі свічечка горить: він і говорить до свічі:

— Здорова була, свіча!

— Здоровий, майстре! — сам собі і одказує, а царівна почула та за стіною:

— Так, так, так.

— Та це я давно знаю, що так, так, так, а от як нас було троє: — один швець, другий кравець, а третій майстер, та й пішли у ліс, аж стоїть пень. Майстер заходився та й зробив з нього чоловіка, кравець одержу пошив, а швець взув.

А вона за стіною:

— Так, так, так.

Як дала ото згоду, він і пішов собі. А на дверях там була така табличка, що як ото вона скаже хоч слово, зараз на табличці само і напишеться. От пани й побачили, що вона їм не давала згоди, а дала он кому.

— Давай його,— кажуть,— знищимо.

Тільки він на двері, а вони за нього, беруть голову його рубати. А розум бачить, що горе, як вискочить з голови та у ліс. Знайшов там щастя. Тут і цар вернувся, розібрали діло, і став він тоді цареві за зятя.

Дівчина-тростинка

У одному селі жив сирота Іванко. Як умирали його тато й мама, то лишили йому стару хатку і городу латку.

А в тому селі був дідич Стульморда. Люди його обходили десятою дорогою, бо ніхто з ним не хотів мати дочиніння. Якось дідич став коло Іванкової хати і крикнув:

— А ти хто такий?

— Я собі Іванко.

— А нащо тобі хата, та ще й город?

— У хаті живу, а з города годуюся. Про це й дурень знає.

Пан подумав і сказав:

— Іди до мене фірманом, бо цей город я забираю. На ньому буде пасіка.

— Хіба у вас, паночку, мало свого поля? Гріх будете мати!

— Гріх най іде в міх — зверху макогоном. Не хочеш бути фірманом, то забирайся із села.

Іванко напик собі картопляників, кинув у торбину кілька яблук і помандрував. На березі Пруту побачив журавку. Підійшов — а птаха не тікає, взяв у руки — крило перебите. Вона попросила:

— Допоможи, легіню. Уже п'ять днів сиджу тут голодна, бо рани болять.

Іванко помив рани, порвав сорочку й перев'язав їх. Відтак зловив у Пруті рибку й нагодував птицю. Хотів зробити їй і хатку, але тільки підійшов до трощі, то почув:

— Не рви мене, легіню, бо, може, прийде той, що я його чекаю.

— А ти що за одна?

— Дівчина-тростинка.

— Кого чекаєш?

— Свого визволителя.

— Ану, покажися.

Голос відповів:

— Два рази я вже показувалася... Та що з того? Як пішли, так і нема по сьогоднішній день. Ще можу показатись один-єдиний раз.

— Останній раз мені й покажись. Бігме, не обдурю.

— Ну, добре, дивися на вершечок троці.

Раптом Іванко побачив перед собою чарівну дівчину. Вона була така файна, як перша квітка навесні, але дуже сумна.

— Чому ти сумна?

— Мене украла від батьків зла відьма. Хотіла, щоб я віддалась за її сина-велетня. Я не схотіла і втекла, сховалася в цій троці. Відьма мене знайшла і обернула в тростинку. Аби мене визволити, треба викрасти мій перстень і покласти його на вершечок...

І дівчина зникла. Вона дуже сподобалася нашому Іванкові. І вирішив їй допомогти. Повернувся до журавки й каже:

— Нам треба розлучитися.

— Куди підеш? — спитала журавка.

— Піду шукати те, про що не можна говорити.

— Най тобі щастить!

Іванко йшов полями, лісами. Якось при дорозі побачив хатку. Увійшов. У снігах були три коти, прив'язані до трьох стовпів. Іванко погладив кожного кота і дав по шматку риби.

— Няв, няв, няв...— озвалися до нього коти.

З хатки почувся якийсь голос:

— Хто там збиткується над вами?

— Не збиткується ніхто. Легінь дав нам їсти.

— Тоді заходь до хати, легіню!

У хаті Іванко нікого не побачив, бо там було темно. Викресав вогню і посвітив. На печі лежала стара-старезна баба.

— Добре, синку, що не минув моєї хатки, бо в мене щось у боку коле. Нема кому водиці принести.

— Водиці? Зараз, бабко...

— Сам не принесеш, бо заблудишся. Спусти одного кота, він очима буде присвічувати дорогу.

Іванко вийшов у сні і спитав:

— Котрий із вас піде зі мною по воду?

— Всі по одному разові,— відповів найстаріший.

І пішли. Дорогою Іванко зацікавився:

— Скажи, котику, чому це ви прив'язані?

— Не можу сказати, стара прожене мене. Спитай другого.

Іванко зварив кулешу, нагодував бабку і котів. Переночував і хоче йти далі. А стара не пускає:

— Побудь тут ще трохи, доки не перестануть мені боліти крижі.

Другого дня Іванко пішов по воду з другим котом.

— Скажи, котику, чому це ви прив'язані?

— Не можу сказати, я боюсь баби...

На третій день Іванко пішов по воду з третім котом. Напоїв його, погладив, дав кавальчик рибки.

— Скажи, котику, чому це ви на прив'язі?

— Боюся говорити, але тобі скажу. Баба — найстарша відьма. Вночі до неї злітаються всі нечисті сили і радяться, як мають людям шкодити. Сьогодні теж зберуться на збіговисько. А щоб ти не чув, баба заліпить тобі вуха воском. То я про все тобі розповім.

— Скажи мені, котику, вони ніколи не говорили про дівчину, що стала тростинкою?

— Як ні? Баба навіть казала, що вже були два легіні, які хотіли вкрасти в неї перстень. Вона їх обернула у два камені. Там, під хатою, й лежать. Як припече сонечко, баба на них сідає й вигрівається.

— А що треба робити, щоб повернути їм життя?

— Треба скропити камені водою з озерця, з якого ще ніхто не пив.

Іванко зварив вечерю, нагодував бабу, котів і ліг спати. Стара сказала:

— Іванку, сеї ночі буде дуже гриміти. Я тобі заліплю вуха свіжим воском, абис не оглух.

Опівночі до хати почали злітатись всілякі відьми, упирі й чорти. Набилося їх стільки, що не було де ні спати, ні стати. Іванко вийняв віск з одного вуха і почув:

— Чула, що йде і третій легінь визволяти дівчину з тростини. Але я йому покажу, по чому лікоть кваші. Я перстень заховала в Залізній горі.

Уранці відьма розбудила хлопця і спитала:

— Ти щось чув, Іванку?

— Ні, бабко, я спав, як камінь. Хлопець почав збиратися в дорогу.

— Я йду з тобою,— сказав третій кіт.— Бабу ми обдуримо. Ти зловиш kota й прив'яжеш замість мене. Баба стара й підсліпувата, не скоро помітить.

Іванко так і зробив.

Довго йшли чи мало — прийшли у чисте поле. Раптом у повітрі загу-діло. Котик сказав:

— Це баба вже летить за нами. Видно, упізнала підкинутого kota. Але я хитріший...

Він вигріб яму і сказав:

— Залізай сюди!

Іванко заліз, сховався разом з котиком. Баба пролетіла і пропала.

Іванко і котик вибралися з ями і вирушили далі. Ішли день, другий, третій — прибули до печери. Котик сказав:

— Тут живе ворожбит, який дуже сердитий на відьму. Ти зайди до нього, а я доти мишей половаю.

Ворожбит був старий і слабий, як муха восени. Лежав і ледве дихав. Побачивши Іванка, сказав:

— Добре, що прийшов, легіню. Принеси водички, бо я не годен встати.

Іванко приніс води, зварив обід, нагодував старого. Ворожбит розповів:

— Як я був молодий, то всі відьми мене шанували. А коли зістарився, то спалили мою книгу й покинули мене в цій печері. Мене чекає смерть. Я тобі, легіню, видам найбільшу таємницю. Хочеш знайти Залізну гору? Тоді слухай добре. Коло печери, з південного боку, закопані чарівні капці. Розкопай їх і візьми собі. Як прийдеш до моря, кинь їх у воду — вони стануть човником і повезуть тебе до Залізної гори. Там є й озерце, з якого ще ніхто не пив...

Ворожбит не встиг більше сказати. Заплющив очі і помер.

Іванко поховав ворожбита так, як це має бути. Відтак викопав собі чарівні капці і вирушив з котиком в дорогу. Довго йшли чи мало — але дійшли до синього моря.

Іванко кинув капці у хвилі, і перед ним виріс із води човен. Сіли й попливли. За одну днину допливли до якогось острова. Коли вийшли на берег, човен знову обернувся в капці.

На острові був дуже густий ліс. Височезні дерева піднімалися до самого неба.

Тоді котик видряпався на верх найвищого дерева і роздивився в усі боки. Крикнув:

— Іванку, Залізна гора — близько.

Побігли туди, куди повів кіт. Перед горою залізли в корчі й почали дивитися, з якого боку в неї увійти. Вони мовчали, і гора мовчала.

Раптом гора заскреготала й отворилася. З неї вийшли дванадцять дівчат з кошиками в руках.

— Добридень, дівчата, — привітався Іванко. — Куди йдете?

— По ягоди. А ти хто такий?

— Я прийшов до вас у гості.

— Ми гостей не приймаємо, нам вони заказані. Як наш господар-велет побачить тебе, більше не будеш ні до кого в гості ходити.

— А ви що за одні?

— Ми — полонянки господаря-велета.

— А він не боїться пускати вас по ягоди самих?

— Не боїться, бо із цього острова не можна втекти. Є лише один-єдиний човен, якого приймає це море.

— А де той човен?

— У ворожбита, що доживає віку в якійсь печері. Того човна не наздожене ніяка сила.

Іванко збирав з дівчатами ягоди й розповідав, як файно жити там, де є багато людей і де нема таких диких нетрів. Потім запитав:

— А ви не знаєте, де ховає господар-велет золотий перстень?

— У золотій скриньці. А ключик від скриньки — в його лівому вусі. Але якщо ти забереш перстень, то заплатиш за нього життям. Господар-велет прокинеться і вб'є тебе одразу. Він сильніший від цієї гори!

— А що маю робити, аби перстень забрати?

— Треба спочатку взяти ключик з його лівого вуха, а потім підпалити книгу життя господаря-велета, яка лежить у нього на столі.

Дівчата назбирали повні кошики ягід. Коли повернулися, брама отворилася, легінь сховався серед дівчат і зайшов з ними всередину.

Господар-велет спав у величезному залі. Так хропів, що аж гора двигтіла.

Іванко тихенько підійшов до нього. Витягнув золотий ключик з його лівого вуха, відтак узяв кресало і викресав вогню. Роздмухав грубку й підпалив на столі книгу життя господаря-велета.

Чорний як ніч дим піднявся в широкій залі... Господар корчився спочатку, а потім почав кудись пропадати. Зникали ноги, тулуб, руки, шия... Частинка книги не догоріла, впала на долівку і погасла. Тоді очі велета піднялися і почали блукати по залі. Іванко вийшов з темного кутка, підійшов до золотої скриньки, відімкнув і забрав перстень. Господареві очі весь час пливли за ним, але Іванко не боявся. Він отворив двері й вигукнув:

— Егей, дівчата! Принесіть якийсь глечик, аби набрав води з озерця, з якого ще ніхто не пив.

— На, маєш глечик,— сказали дівчата.

Котик повів його до озерця. Набрали води. Тоді котик сказав:

— Треба тікати, доки баба не дізналася про смерть свого сина. Вона може біди нам наробити.

Прийшли перед страшну залізну браму.

— Постукай, Іванку, три рази золотим ключиком.

Іванко постукав. Брама отворилася. Іванко, котик і дівчата побігли до моря. За ними пливли очі господаря-велета.

Іванко кинув чарівні капці в хвилі. З води виріс човен. Всі сіли в нього і попливли морем. Іванко оглянувся. На березі блищали очі господаря-велета... З них текли сльози, великі і круглі, як яблука, і падали в море.

Коли допливли до другого берега, дівчата повибігали на зелене поле. Легінь сховав чарівні капці в пазаху й сказав:

— Ну, файні дівчата, тепер ідіть додому, бо у нас з котиком — своя дорога.

Дівчата подякували хлопцеві і розійшлися. Іванко подався до відьминої хати. Поляв два камені водою з озерця, з якого ще ніхто не пив. Два

легіні ніби зі сну прокинулися.

— Ми довго спали,— сказали.

— Ого, були б ви спали, поки світу й сонця, якби я вас не розбудив водичкою з цього глечика. Ідіть, хлопці, додому. Відьма, як бачу, вже не має ніякої сили.

Легіні пішли. А Іванко з котиком подалися до трощі на березі ріки. Іванко вийняв перстень і поклав його на вершок тростини.

Тростина захиталася, і на її місці раптом постала дівчина — файна, як перша весняна квітка.

Іванко сказав:

— Я не зможу ні одного дня прожити без тебе. Будь моєю... Дівчина дала йому золотий перстень, і вони пішли до її тата і мами. То були чесні гуцули, які виплакали очі за своєю єдиною донькою.

Вони зробили весілля. І котик все життя був з ними — пряв золоте прядиво і казки розповідав.

Іван-побиван

Унадивсь колись давним-давно один страшний змії десь у якусь слободу людей їсти та й виїв чисто всіх, зостався один тільки дід.

— Ну,— каже змії,— завтра тобою поснідаю.

А через ту слободу ішов один бідний хлопець та й зайшов до того діда, просить ся ночувати.

— А хіба тобі жити надокучило? — питає його дід.

— Як? — каже бідний хлопець.

Дід розказав йому, що тут змії усіх людей переїв і це завтра його з'їсть.

— Е,— каже хлопець,— подавиться!

От уранці прилітає змії, побачив хлопця.

— О, це добре,— каже,— був один, а тепер двоє. А хлопець:

— Гляди, не подавись! Змії і дивується.

— Як,— каже,— хіба ти сильніший за мене?

— Авжеж.

— Який же ти сильний? Я он, бач...— Та взяв камінь, як здавив, так з каменя мука і посипалась.

— Е, це дурниця,— каже хлопець,— здави так, щоб з нього юшка потекла.

Та тут же взяв з мисника ворочок сиру, та як натисне, так з нього сироватка і потекла.

— Отак,— каже,— дави.

— Ну, ходім,— каже змії,— за товариша будеш. А хлопець йому:

— Хіба за старшого.

Ото й пішли. Питає його змії:

— А як звать тебе?

— Іван-Побиван,— каже хлопець.

Ну, змії вже й боїться його: «Щоб ще мене,— думає,— не вбив». Стало на обід, змії і каже:

— Піди ж ти, хлопче, та принеси вола, будем обідати варити.

Пішов хлопець, та куди тобі, хоч би одну ногу доніс. От він ходить по зміївій череді та й зв'язує волів хвостами докупи. А змії ждав, ждав і побіг сам.

— Що ти, хлопче, робиш?

— Е, буду я тобі по одному носити, я всіх зразу хочу забрати.

— Та ну тебе к бісу, ти мені всю худобу переведеш.

Стяг змії з вола шкуру і поволік. От дає він хлопцеві ту шкуру.

— Іди,— каже,— води повну шкуру принеси.

Взяв хлопець шкуру, насилу-насилу дотяг її до колодязя, та як упустив туди, то вже і не витягне. Тоді взяв лопату та й ходить кругом криниці, підкопує її.

Прибігає змії.

— Що ти робиш?

— Е, буду я тобі шкурою воду носити! Я зачеплю всю криницю та й приволочу.

— А щоб тебе,— каже змії, а сам злякався хлопцевої сили.

Поніс сам шкуру.

— Піди ж,— каже,— хлопче, дров принеси; вирви там сухого дуба, та й буде з нас.

— Е, буду я тобі трошки носити! Якби дубів двадцять заразом, то б так! — Та й удав, ніби розсердивсь, не пішов.

От змії наварив, сів і їсть, а хлопець ніби сердиться і обідати не йде, бо ж як піде, то змії зразу здогадається, що він не такий сильний, як побачить, що хлопець менше від нього їсть. А як зосталось небагато, то тоді хлопець сів і собі посьорбав та й каже:

— Мало.

— Ну,— каже змії,— коли мало, то ходім тепер до моєї матері, вона нам вареників наварить.

— А як іти, то йти,— каже хлопець, а сам думає: «Тепер я пропав».

От як почали їсти,— а вареників стоїть бочок двадцять,— то змії все їсть та їсть, уже й наїдається, а хлопець усе за пазуху та в штани ховає, усе ховає. Вже казанів з двадцять подала, а він одно ховає. Як поїли, то змії і каже:

— Ходім на камінь крутитись.

— А як іти, то йти,— каже хлопець.

Змії як крутнувсь — аж вогонь пішов.

— Дурниця,— каже хлопець,— ти так крутнись, щоб юшка потекла.— Та як притисне до каменя ті вареники, що в його одежі, а з них юшка і бризнула.

— От так,— каже,— крутись! Та ще, та ще! От як дави!

Ну, змії вже вкрай злякався Івана-Побивана. Але ще каже:

— Ану, давай хто сильніше засвище.

— Давай.

Ну, змії як свиснув, то аж дерева пригнулись.

«Ну,— думає Іван-Побиван,— що його робити?» А тут лежала одна залізьяка. Глянув Іван на неї та до змія:

— Зажмури очі, бо я як свистатиму, то тобі можуть очі повилазити.

Змій зажмури, а Іван-Побиван як огріє змія тією залізьякою межи очі, то той аж здригнувсь.

— Правду кажеш,— каже змій,— ледве очі не повискакували.

Та вже щоб хоч не бути з Іваном вкупі, побудував ото йому хату на одшибі; хлопець і живе собі. А змій давай з матір'ю радитись, як би їм його звести зі світу.

— Давай,— кажуть,— його спалимо.

А хлопець підслухав це та десь і сховавсь на цю ніч. От як спалили ту хату, хлопець прийшов, став коло попелу та й струшується, ніби тільки що виліз.

Приходить змій.

— Що ти, хлопче, хіба ще живий?

— Живий, тільки цієї ночі мене щось ніби блоха вкусила.

«Ну,— думає змій,— од такого треба подалі». Та як дременув з тих країв, то тільки його і бачили.

Молодильна вода

Був один цар і мав трьох синів. Два були розумні, а один дурний. Той цар був уже в глибокій старості. Однієї ночі мав він красний сон: снилося йому, що є така вода, коли вмитися нею, то можна стати молодим. Рано пробудився він, став оповідати своїм синам і сказав:

— Котрий з вас дістане мені тієї води, наполовину царства матиме.

Відозвався старший син:

— Я вам, тату, дістану тієї води.

Зараз наказав майстрам робити корабель. В той час зробили корабель. Взяв він собі кілька жовнірів і поїхав за водою. Вже рік немає його.

Середульший син каже до тата:

— Я їду, аж я вам, тату, тієї води дістану. Поїхав і другий.

Немає і того вже рік, а старшого два роки. Тепер каже третій:

— Тату, я поїду, аж я вам тієї води дістану. Відповідає йому тато:

— Іди, дурню! Ті розумні поїхали, та й стільки часу їх немає.

Почав просити тата. І дозволив йому цар їхати. Поїхав він, взяв з собою лиш два стареньких жовніри.

Ну, їдуть вони морем, їдуть місяць, ба й два місяці, немає ніде чужої землі. Їдуть далі, забачили гору, таку високу, що аж страшно дивитися на неї. Каже царевич до своїх вояків:

— Будемо під нею ночувати:

Приїхали під неї, стали і узріли світло в тій горі. Прив'язали корабель, а царевич пішов до того світла. Приходить туди, бачить старичка і каже:

— Добрий вечір, татуню!

Старичок відповів йому і питається його, звідки він там узявся. Той почав йому розказувати всю правду, який татові сон снився за воду.

Каже йому той пустельник:

— Є така вода, але далеко. Я тут уже сто років живу, а ще не бачив я ні пташки, ні мурашки, аж тебе перший раз. Що б тобі подарувати? Подарую я тобі це весло — що раз погорнеш ним, то й сто миль пройдеш.

Подякував старичкові, а старичок каже:

— Їдь попід цією горою, там іще моїх два брати живуть, щось і вони подарують тобі.

Подякував і поїхав.

Приїхав до другого знов надвечір. Приходить до другого старичка і каже:

— Добрий вечір!

Відповів йому старичок і питає його так, як той перший старий.

Він і тому всю правду каже. А старий йому відповідає:

— Є вода, але ще далеко. Двісті років тут живу, не видів нікого, аж тільки ти до мене в гості прийшов. Треба тобі щось подарувати. На тобі цю сопілочку. Як прийдеш до тієї води, а та вода на дуже високій горі, то заграєш — і все зсунеться на долину.

Взяв царевич ту сопілочку і пішов. Але як виходив, казав йому той дідок:

— Їдь до мого найстаршого брата, він також тебе нагородить, а як усе зробиш, поверни до нас звідти.

Він пообіцяв, що поверне.

Поїхав королевич до третього старичка. Приїздить він до нього, той старичок вздрів та й каже:

— Куди ти, королевичу, в далеку дорогу пустився?

А він зачав розповідати, що за молодильною водою татові. Старик каже йому:

— Є вода молодильна, вже не дуже далеко. На ж тобі три пляшечки: як прийдеш до тієї води, набереш одну — буде миша, кинь; набереш другу — буде щур, кинь й другу; набереш третю — буде чиста, сховай!

Ще каже:

— Королевичу, дорогий, триста літ тут живу, не видів ні пташки, ні мурашки, аж тебе перший раз бачу, то прошу тебе, королевичу, будеш вертатись назад, вступи знов до мене.

Ну і поїхав. Приїздить під гору, як подивився на неї, а вона така висока, більше як тисячу сажень. Наказав від'їхати кораблем трохи, вийняв ту сопілочку, що йому дав старичок, як заграє у неї, а гора ізсунулася на долину. Приїздить королевич до берега, виходить з корабля, бере одного вояка з собою і йде на ту гору. Приходить до криниці, зачерпнув однією пляшечкою — є миша, кинув; зачерпнув другою — щур, знову кинув; зачерпнув третьою — чиста вода, сховав її до кишені.

Іде уже звідти, дивиться: такий палац — самим сріблом і золотом оздоблений, що він аж здивувався та й каже до того вояка:

— Мій тато який багатий і не має такого палацу, ану, зайду подивлюся.

Приходить до палацу, відкриває, входить до покоїв. В одному покої лежить сіно, в другому — жито і пшениця в великих мішках. Входить до третього покою — стоїть стіл, на нім стоїть три пляшки вина і лежить три хлібини. Сідає коло столу, п'є з одної пляшки і крає одну хлібину, п'є з другої, крає і другу хлібину, і так третю, і хліба знов, напився і наївся.

Дивиться — лежить панночка в ліжку, спить.

Будить і будить — не встає. Що робити? Бере перо в руки, пише картку, що такий-то був тут. І виходить до корабля; сідає і їде додому, утішений тим, що є вода.

Як раз погорне веслом, то сто миль проїде. Їде він, їде і приїхав до залятої гори і вздрів здалека своїх братів на ній, що вже там пасуться, бо не було у них ні хліба, ні до хліба.

Тоді крикнув він до них:

— Видіте, аж я татові дістав молодильної води. Ну, ходіть уже додому і нате вам їсти.

Посідали разом і їдуть. Але старші радяться між собою.

— То-то нас похвалять за воду,— каже старший до середульшого,— будемо татові казати, аби зробили бал, та й, може, уп'ється найменший, а ми вкрадемо у нього тую воду. Інакше як з'явимося на очі татові?

А молодший брат був дуже стомлений, та й заснув. Брати добралися-таки якось до тої шклянки і вкрали, а йому положили другу.

Приїжджають додому, каже той наймолодший:

— А я вам, тату, дістав воду. Тато каже:

— Ану, дай уміюся!

Дав той бідака, умився тато — однаково старий. Тепер кажуть ті:

— Що ви, тату, дивитесь на дурного! То ми воду дістали, а не він.

Дали татові, умився — став молодий.

Тоді тато так зненавидів того наймолодшого, що він не може вдержатися коло тата. Такий став він татові бридкий, що не хоче тато й дивитися на нього. Біда йому...

Одного разу пішов тато з мамою на прогулянку і забули ключі від каси. Наймолодший син взяв три пояси, набрав повні самих червоних дукатів. А тато уже наказав старшому синові, аби стратив наймолодшого. Той царевич обперезався одним поясом наголо, другим поверх сорочки, а третім поверх жилетки і хотів іти в світ. Коли входить кат до покою і каже:

— Прошу, царевич, підем на полювання. Той царевич утішився і каже:

— Зараз ідем. (Гадав, що тато подобрішав до нього).

І пішли. Ідуть лісом, зайшли уже далеко. Тепер каже той кат:

— Знаєте, королевичу, що я вам маю робити? Питається той:

— Що?

— Маю вас стратити. Царевич відповідає йому:

— Знаєш що, маємо тут пса, серце з нього виймем, а я палець дам утяти. Я до тата не признаюся ніколи.

І так зробили.

Царевич замотав руку, на якій відрізали палець, і пішов у світ. Той кат взяв серце і палець, приніс і віддав цареві.

Пішов царевич далеко в світ і найнявся в одного купця, який мав три кам'яниці. Перепродавав різні речі, пустив дешево все. Як почули люди, що так дешево, то йшли дуже покупці. Спродав він все до вечора і замкнув sklep. Тоді зняв з себе пояс червоних дукатів і додав до виручки.

Прийшов додому, пан його питає:

— Чому прийшов?

А він відповідає, що спродав все. Пан здивувався:

— Там речі лежали понад два роки, а ти за один день спродав? Прийшов гроші рахувати, порахував і каже:

— Якби мені ще і тих два skleпи так продати...

Але там пробудилася та панночка, якій він залишив картку, коли воду брав, і пише вона до його тата, аби царевич приїхав до неї, а тут його нема...

Тепер цар просить того ката, що царевича мав стратити:

— Може, ти його не стратив.

Той відповідає, що ні. Тоді цар розписав по краю, де є такий безмізинний палець, аби дали йому знати. Ксьондзи оголошували то по церквах, і той купець відозвався, що є в нього. Зараз подали диліжанс, і він поїхав.

Тато як уздрів його, обцілував.

От сів царевич у свій корабель і поплив. Припливає під гору, як заграв у сопілочку — гора зсунулась, він вийшов і забрав панночку.

Приїхали до його тата, побралися, погостилися і відїхали до свого дому.

Тепер живуть собі, уже й синок у них є.

Одного разу синок розплакався. Батько не міг його нічим забавити і дав йому свою сопілочку, щоб дитина собі грала. А сам узяв рушницю на плечі і пішов у ліс на полювання та й забув сопілочку тую, що від неї гора зсувалась.

Вертається назад додому, а гора стала знов висока. Вздрів, що вже не вилізе на гору.

Та й пригадав, що мав три сестри. Він собі гадає: «Десь вони тут недалеко». Пустився в дорогу.

Іде, знайшов одну сестру, наймолодшу. Приходить на подвір'я, а там миша з карабіном бігає. Вийшла сестра, оборонила. Почав він їй розповідати все, як було, та й каже:

— Сестро, я хочу знати, де інші мої сестри. Вона йому каже:

— Іди, миша тебе проведе.

Іде миша спереду, а він за нею. Приходить до другої сестри, а там щур з карабіном. Щур підбіг до нього, сестра вийшла, оборонила. Увійшли до хати. Розповів і цій так, як тій сестрі, і каже:

— Я був би радий знати, де моя старша сестра. Вона каже:

— Ці двоє звірят тебе проведуть.

Привели його до найстаршої сестри. Дивиться, а там кіт з карабіном. Кіт нявкав, вона вийшла, оборонила. Увійшли до хати, почав розповідати всю правду: як він їздив за водою татові, як оженився, як пішов на полювання, все розповів. Вона каже йому:

— На тобі цих трое звірят, як вони тобі не дістануть тої сопілки, то ніхто тобі уже не дістане.

Взяв він їх з собою і пішов з ними до тої гори. Прийшов і каже:

— Ідіть, лізьте на гору.

Пішли, але треба було трохи через воду плисти, забрав кіт усіх звірят на себе і поплив. Вилізли на гору. Каже кіт до миші:

— Ти верти діру малу, а щур за тобою більшу.

Провертіли, прогризли двері, взяли сопілку і пішли. Приходять до води, взяв кіт знов обох і пливуть. Щур сів котові на середину спини, а миша на голову і пливуть. А миша з радості бігає по голові, кіт хотів сказати: «Сиди тихо!» — та тільки розкрив рота, а сопілка і впала у воду,

Вийшли на берег і сваряться. Питає їх царевич:

— Є сопілка?

Вони кажуть, що втопили. А він каже їм:

— Як не буде, то я вас поб'ю.

Пішли вони понад берегом, і найшов кіт рака, схопив його лапами, а рак каже:

— Королевичу, не їж мене, бо я маю дрібні діти! А він відповідає:

— Найди мені сопілку, що я втопив, тоді не з'їм. Рак пішов, шукає, нема. Виходить і каже:

— Нема!

Кіт посварився на нього і каже:

— Іди шукай, бо як не знайдеш, то я тебе розірву на шматки, де б не був, то знайду!

Пішов рак і знайшов. Виносить. Взяв кіт сопілку і віддав царевичу. Як заграв той царевич, гора зсунулася, і він увійшов до свого палацу...

І з того часу жили вони собі в добрі.

Як соловейко чоловіка розуму навчив

Один чоловік піймав соловейка і хотів його з'їсти. Але пташок каже до нього:

— Ні, ти мною не наїсися, чоловіче; краще пусти мене, і я тебе навчу трьох речей, які тобі у великій пригоді стануть.

Той чоловік втішився і пообіцяв відпустити, якщо той добре скаже.

І каже соловейко:

— Ніде того не їж, що не годиться. Ніде того не шкодуй, чого вже не можна повернути. Ніколи річам неподобним не вір.

Почувши це, чоловік пустив соловейка.

А соловейко хотів довідатись, чи навчився той чоловік його ради. По-летів угору і каже до нього:

— О-о-о! Зле зробив, що мене пустив! Якби ти знав, який я скарб у собі маю, ніколи не пустив би мене! Бо в мене є дорога і велика перлина; якби ти її дістав, зараз би багатцем зробився.

Почувши те, чоловік дуже засмутився, підскочив угору до соловейка і просив, щоб він повернувся до нього.

Тоді соловейко каже:

— Тепер я пізнав, що ти дурний чоловік. Все, що я тебе вчив, пішло марно. І шкодуєш за тим, що вже не може повернутись. Неподібній речі ти повірив! Дивися, який я маленький. Де ж у мені може вміститися велика перлина?!

Та й полетів собі.

Котигорошко

Був собі один чоловік, мав шестеро синів та одну дочку. Пішли вони в поле орати і наказали, щоб сестра винесла їм обід. Вона каже.

— А де ж ви будете орати? Я не знаю. Вони кажуть.

— Ми будемо тягти скибу від дому аж до тії ниви, де будемо орати,— то ти за тією борозною і йди.

Поїхали.

А змій жив над тим полем у лісі та взяв тую скибу закотив, а свою витяг до своїх палаців. От вона як понесла братам обідати та пішла за тією скибою і доти йшла, аж поки зайшла до змієвого двора. Там її змій і вхопив.

Поприходили сини ввечері додому та й кажуть матері.

— Ввесь день орали, а ви нам не прислали й пообідати.

— Як-то не прислала? Адаже Оленка понесла, та й досі її нема. Я думала, вона з вами вернеться. Чи не заблукалась?

Брати й кажуть.

— Треба йти шукати її.

Та й пішли всі шість за тією скибою і зайшли таки до того змієвого двора, де їх сестра була. Приходять туди, коли вона там.

— Братики мої милі, де ж я вас подіну, як змій прилетить? Він же вас поїсть!

Коли це й змій летить.

— А,— каже,— людський дух пахне. А що, хлопці, биться чи мириться?!

— Ні,— кажуть,— биться!

— Ходіть же на залізний тік!

Пішли на залізний тік биться. Не довго й бились, як ударив їх змій, так і загнав у той тік. Забрав їх тоді тільки живих та й закинув до глибокої темниці.

А той чоловік та жінка ждуть та й ждуть синів,— нема. От одного разу пішла жінка на річку прати, коли ж котиться горошинка по дорозі... Жінка взяла горошинку та й із'їла.

Згодом народився в неї син. Назвали його Котигорошком.

Росте та й росте той син, як з води,— не багато літ, а вже великий виріс. Одного разу батько з сином копали колодязь,— докопались до вели-

кого каменя. Батько побіг кликати людей, щоб допомогли його викинути. Поки батько ходив, а Котигорошко узяв та й викинув. Приходять люде, як глянули — аж поторопіли, так злякались, що в його така сила, та й хотіли його вбити. А він підкинув того каменя вгору та й підхопив,— люде й повтікали.

От копають далі та й докопалися до великого шматка заліза. Витяг його Котигорошко та й забрав.

От і питається раз Котигорошко в батька, в матері.

— Десь повинні були в мене бути брати й сестри.

— Е-е, — кажуть,— синку, була в тебе і сестра й шестеро братів, та таке й таке їм трапилось.

— Ну,— каже він,— так я ж піду їх шукати. Батько й мати умовляють його.

— Не йди, сину, шестеро пішло, та загинуло, а то ти один щоб не загинув!

— Ні, таки піду! Як же таки свою кров та не визволити? Узяв те залізо, що викопав, та й поніс до коваля.

— Скуй,— каже,— мені булаву, та велику!

Як почав коваль кувати, то скував таку, що всилу з кузні винесли. Узяв Котигорошко тую булаву, як замахнув, як кинув угору... Та й каже до батька.

— Ляжу я спати, а ви мене збудіть, як летітиме вона через дванадцять суток.

Та й ліг. На тринадцяті сутки гуде тая булава! Збудив його батько, він схопився, підставив пальця, булава як ударила об його, так і розскочилась надвоє. Він і каже.

— Ні, з цією булавою не можна йти шукати братів та сестру,— треба скувати другу.

Поніс її знову до коваля.

— На,— каже,— перекуй, щоб було по мені!

Викував коваль ще більшу. Котигорошко й ту шпурнув угору та й ліг знов спати на дванадцять суток. На тринадцяті сутки летить тая булава назад, реве,— аж земля труситься. Збудили Котигорошка, він схопився, підставив пальця,— булава як ударила об його,— тільки трошки зігнулась.

— Ну, з цією булавою можна шукати братів та сестру. Печіть, мамо, буханці та сушіть сухарці,— піду.

Узяв тую булаву, в торбу буханців та сухарців, попрощався, пішов.

Пішов за тією скибою, за тією давньою, що ще трохи знати було, та й зайшов у ліс. Іде тим лісом, іде та й іде, коли приходить до такого

великого двора. Увіходить у двір, тоді в будинок, а змія нема, сама сестра Оленка дома.

— Здорова була, дівчино! — каже Котигорошко.

— Здоров був, парубче. Та чого ти сюди зайшов, прилетить змій, то він тебе з'їсть.

— Отже, може, й не з'їсть! А ти ж хто така?

— Я була одна дочка в батька й матері, та мене змій украв; а шестеро братів пішло визволяти та й загинуло.

— Де ж вони? — питається Котигорошко.

— Закинув змій до темниці, та не знаю, чи ще живі, чи, може, й на попільць потрухли.

— Отже, може, я тебе визволю,— каже Котигорошко.

— Де тобі визволити? Шестеро не визволило, а то б ти сам: — каже Оленка.

— Дарма! — відказує Котигорошко. Та й сів на вікні, дожидається.

Коли це летить змій. Прилетів та тільки в хату — зараз.

— Ге,— каже,— людський дух пахне!

— Де б то не пах,— одказує Котигорошко,— коли я прийшов.

— Агов, хлопче,— а чого тобі тут треба? Биться чи мириться?

— Де то вже мириться,— биться! — каже Котигорошко.

— Ходім же на залізний тік!

— Ходім! Прийшли. Змій і каже.

— Бий ти!

— Ні,— каже Котигорошко,— бий ти попереду!

От змій як ударив його, так по кісточки і ввігнав у залізний тік. Вирвав ноги Котигорошко, як замахнув булавою, як ударив змія,— ввігнав його в залізний тік по коліна. Вирвався змій, ударив Котигорошка,— і того по коліна ввігнав. Ударив Котигорошко вдруге, по пояс змія загнав у тік, ударив утретє,— зовсім убив.

Пішов тоді в льохи-темниці глибокі, одімкнув своїх братів, а вони тільки-тільки що живі. Забрав тоді їх, забрав сестру Оленку і все золото та срібло, що було в змія, та й пішов додому.

От ідуть, а він їм і не признається, що він їх брат. Перейшли там скільки дороги, сіли під дубком спочивати. А Котигорошко притомився після того бою та й заснув дуже. А ті шестеро братів і радяться.

— Будуть з нас люде сміятися, що ми шестеро змія не подужали, а він сам побив. Та й добро змієве він собі все забере.

От радилися-радилися та й урадили, тепер він спить, не почує,— прив'язати його добре ликами до дубка, щоб не вирвався,— тут його звір розірве. Як урадили, так і зробили, прив'язали та й пішли собі.

А Котигорошко спить і не чує того. Спав день, спав ніч, прокидається — прив'язаний. Він як стелюся,— так того дубка й вивернув з корінням. От узяв тоді того дубка на плечі та й пішов додому.

Підходить до хати, аж чує; брати вже прийшли та й розпитуються в матері.

— А що, мамо, чи в вас іще були діти?

— Та як же? Син Котигорошко був та вас пішов визволяти. Вони тоді.

— Оце ж ми його прип'яли,— треба бігти та одіп'ясти.

А Котигорошко як пошпурить тим дубком у хату,— за малим хати не розваляв.

— Оставайтесь же, коли ви такі! — каже.— Піду я в світа.

Та й пішов знову, на плечі булаву взявши.

Іде собі та йде, коли дивиться — відтіль гора і відсіль гора, а між ними чоловік, руками й ногами в ті гори вперся та й розпиха їх. Каже Котигорошко.

— Боже поможи!

— Дай боже здоров'я!

— А що то ти, чоловіче, робиш?

— Гори розпихаю, щоб шлях був.

— А куди йдеш? — питає Котигорошко.

— Щастя шукати.

— Ну, то й я туди. А як ти звешся?

— Вернигора. А ти?

— Котигорошко. Ходім разом!

— Ходім!

Пішли вони. Ідуть, коли бачать: чоловік серед лісу як махне рукою — так дуби й вивертає з корінням.

— Боже поможи!

— Дай боже здоров'я!

— А що ти, чоловіче, робиш?

— Дерева вивертаю, щоб іти було просторіше.

— А куди йдеш?

— Щастя шукати.

— Ну, то й ми туди. А як звешся?

— Вернидуб. А ви?

— Котигорошко та Вернигора. Ходім разом!

— Ходім!

Пішли втрьох. Ідуть, коли бачать — чоловік із здоровенними вусами над річкою: як крутнув вусом,— так вода й розступилася. Що й по дну можна перейти. Вони до його.

— Боже поможи!

- Дай боже здоров'я!
- А що ти, чоловіче, робиш?
- Та воду одвертаю, щоб річку перейти.
- А куди йдеш?
- Щастя шукати.
- Ну, та й ми туди. А як звешся?
- Крутивус. А ви?
- Котигорошко, Вернигора, Вернидуб. Ходім разом.
- Ходім!

Пішли. І так їм добре йти: де гора на дорозі,— Вернигора перекине; де ліс,— Вернидуб виверне; де річка,— Крутивус воду одверне. От зайшли вони в такий великий ліс,— коли бачать, аж у лісі стоїть хатка. Увійшли в хатку, — нікого нема. Котигорошко й каже.

— Отут ми й заночуємо.

Переночували, а на другий день Котигорошко й каже:

— Ти, Вернигоро, зоставайся дома та вари їсти, а ми втрьох підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернигора наварив їсти та й ліг спочивати. Коли хтось стукає в двері.

— Одчини!

— Не великий пан, одчиниш і сам,— каже Вернигора.

Двері одчинились та й знов хтось кричить:

— Пересади через поріг!

— Не великий пан, перелізеш і сам.

Коли влазить дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопив Вернигору за чуба та й почепив його на гвіздок на стіну. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернигори з спини ремінь шкіри видрав та й подався.

Вернигора крутивсь-крутивсь, якось одірвав свого чуба космик, кинувся знову варити; поки товариші поприходили, уже доварює.

— А чого ти запізнився з обідом?

— Та задрімав трохи.

Наїлись та й полягали Спати. На другий день устають. Котигорошко й каже:

— Ну, тепер ти, Вернидубе, зоставайся, а ми підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернидуб наварив їсти та й ліг спочивати. Аж хтось стукає в двері:

— Одчини!

— Не великий пан, одчиниш і сам.

— Пересади через поріг!

— Не великий пан, перелізеш і сам.

Коли й лізе дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопить Вернидуба за чуба та й почепив на гвіздок. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернидуба з спини ремінь шкіри видрав та й подався.

Вернидуб борсався, борсався, якось уже там з гвіздка зірвався та й нум швидше обідати варити. Коли це приходять товариство.

— А що це ти з обідом опізнився?

— Та задрімав,— каже,— трохи...

А Вернигора вже й мовчить: догадався, що воно було. На третій день zostався Крутивус,— і з ним те саме. А Котигорошко й каже.

— Ну, та й ліниві ви обідати варити! Уже ж завтра ви йдіть на полювання, а я зостануся дома.

На другий день так і є: ті троє йдуть на полювання, а Котигорошко дома застається. От наварив він їсти та й ліг спочивати. Аж грюкає хтось у двері.

— Одчини!

— Стривай, одчиню,— каже Котигорошко.

Одчинив двері,— аж там дідок маленький, а борода на сажень волочиться.

— Пересади через поріг!

Узяв Котигорошко, пересадив. Коли той пнеться до його, пнеться.

— А чого тобі? — питає Котигорошко.

— А ось побачиш чого,— каже дідок та доп'явся до чуба та тільки хотів ухопити, а Котигорошко;

— То ти такий! — та собі хап його за бороду, вхопив сокиру, потяг його до дуба, розколов його, заправив у розколину дідову бороду й зацікнув її там.

— Коли ти,— каже,— такий, дідусю, що зараз до чуба берешся, то посидь собі тут, поки я знову сюди прийду.

Приходить він у хату,— вже й товариство поприходило.

— А що обід?

— Давно впрів.

Пообідали, а тоді Котигорошко й каже:

— А ходіть лиш — я вам таке, диво покажу, що ну!

Приходить до того дуба, коли ні дідка, ні дуба нема: вивернув дідок дуба з коренем та й потяг так за собою. Тоді Котигорошко розказав товаришам, що йому було, а ті вже й про своє призналися, як їх дідок за чуба чіпляв та реміння з спини драв.

— Е,— каже Котигорошко,— коли він такий, то ходім його шукать.

А де дідок того дуба тяг,— там так і знать, що волочено,— вони за тим слідом і йдуть. І так дійшли аж до глибокої ями, що й дна не видно.

Котигорошко й каже.

— Лізь туди, Вернигоро!

— А цур йому!

— Ну ти, Вернидубе!

Не схотів і Вернидуб, і Крутивус.

— Коли ж так,— каже Котигорошко,— полізу я сам. Давайте плести шнури!

Наплели вони шнурів, умотав Котигорошко руку в кінець та й каже:

— Спускайте!

Почали вони спускати, довго спускали,— таки сягнули до дна,— аж на інший світ. Став там Котигорошко ходити,— аж дивиться, стоїть палац великий. Він увійшов у той палац, коли так усе й сяє золотом та дорогим камінням. Іде він покоями,— аж вибігає йому назустріч королівна — така гарна, що й в світі кращої нема.

— Ой,— каже,— чоловіче добрий, чого ти сюди зайшов?

— Та я, — говорить Котигорошко,— шукаю дідка маленького, що борода на сажень волочиться.

— Єсть,— каже вона,— дідок, бороду з дубка визволяє. Не йди до його,— він тебе вб'є, бо вже багато він людей побив.

— Не вб'є! — каже Котигорошко,— то ж я йому й бороду зацікнув. А ти ж чого тут живеш?

— А я,— каже вона,— королівна, та мене сей дідок украв і в неволі держить.

— Ну, то я тебе визволю. Веди мене до його!

Вона й повела. Коли так справді, сидить дідок і вже бороду визволив з дубка. Як побачив Котигорошка, то й каже.

— А чого ти прийшов? Биться чи мириться?

— Де вже,— каже Котигорошко,— мириться — биться!

От і почали вони биться. Бились-бились, і таки вбив його Котигорошко своєю булавою. Тоді вдвох із королівною забрали все золото й дороге каміння у три мішки та й пішли до тієї ями, що він спускався. Прийшов та й гукає.

— Агов, брати,— чи ви ще є?

— Є!

Він прив'язав до мотуза один мішок та й сіпнув, щоб тягли.

— Це ваше.

Витягли, спустили знову мотуз. Він прив'язав другий мішок.

— І це ваше.

І третій їм оддав,— усе, що добув. Тоді прив'язав до мотуза королівну.

— А це моє,— каже.

Витягли ті троє королівну, тоді вже Котигорошка треба тягти. Вони й роздумались.

— Нащо будемо його тягти? Нехай краще й королівна нам достанеться. Підтягнім його вгору та тоді й пустимо,— він упаде та й уб'ється.

А Котигорошко та й догадався, що вони вже надумали щось,— узяв та й прив'язав до мотуза каменяку та й гукає.

— Тягніть мене!

Вони підтягли високо, а тоді й кинули,— камінь тільки гуп!

— Ну,— каже Котигорошко,— добрі ж і ви!

Пішов він тим світом. Іде та й іде, коли насунули хмари, як ударить дощ та град. Він і заховався під дубом. Коли чує,— на дубі пищать грифенята в гнізді.

Він заліз на дуба та й прикрив їх свитою. Перейшов дощ, прилітає велика птиця гриф, тих грифенят батько. Побачив, що діти вкриті, та й питає:

— Хто це вас накрив? А діти кажуть:

— Як не з'їси, то ми скажемо.

— Ні,— каже,— не з'їм.

— Отам чоловік сидить під деревом, то він накрив.

Гриф прилетів до Котигорошка та й каже:

— Кажі, що тобі треба,— я тобі все дам, бо це вперше, що в мене діти zostалися живі, а то все я полечу, а тут піде дощ,— вони в гнізді й заллються.

— Винеси мене,— каже Котигорошко,— на той світ.

— Ну, добру ти мені загадку загадав! Ну, та дарма,— треба летіти. Візьмімо з собою шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, то як я легітиму та поверну до тебе голову направо, то ти мені і вкинеш у рот шматок м'яса, а як поверну ліворуч, то даси трохи води, а то не долечу та й упаду.

Взяли вони шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, сів Котигорошко на грифа,— полетіли. Летять та й летять, то гриф як поверне голову направо, то Котигорошко йому і вкине в рот шматок м'яса, а як наліво — дасть йому трохи води. Довго так летіли,— от-от уже долітають до цього світу. Коли гриф і повертає голову направо, а в кадовбах і шматочка м'яса нема. Тоді Котигорошко одрізав у себе литку та й кинув грифові в пащу. Вилетіли нагору, гриф і питається:

— Чого це ти мені такого гарного дав аж наприкінці?

Котигорошко й показав на свою ногу:

— От чого,— каже.

Тоді гриф виригнув литку, полетів і приніс цілющої води: як притулили литку та покропили тією водою,— вона й приросла.

Гриф тоді вернувся додому, а Котигорошко пішов шукати своїх товаришів. А вони вже подались туди, де тієї королівни батько, там у його живуть та сваряться проміж себе: кожен хоче з королівною оженитися, то й не помиряться.

Коли це приходить Котигорошко. Вони полякалися, думали, що він їх повбиває. А він і каже:

— Рідні брати, та й то зрадили,— мушу вас простити.

Та й простив. А сам одружився з тією королівною та й живе.

Як дядько чорта дури́в і діжку грошей від нього здобув

Був собі бідний чоловік, не мав звідки жити, бо не було в нього ні землі, ні худоби. Пішов якось він у ліс лико дерти. А чорт угледів. Приходить до нього й питає:

- Що ти робиш?
- Деру лико!
- Нащо?
- Буду плести сітки та ловити дідьків!
- То й мене зловиш?
- А ти ж думаєш, що як? От тільки не стережися!
- Не лови мене, я тобі дам бочку грошей!
- Занеси ж мені додому.

Чорт узяв і заніс. Питається:

- Коли будеш ловити?
- Взавтра.

Ось на другий день приходить чорт, а мужик уже плете мотуззя.

- Що ти робиш?— знову питає.
- А бач, плету сітки на старих дідьків, а молодих і так половаю!
- А коли будеш ловити?
- Взавтра, бо, бач, ще сіті не готові!

І так цілий тиждень мужик чорта водив. Бачить чорт, що його обдурено, і каже:

- Слухай-но! Коли ти мене ошукуєш, то я піду до свого пана Люципера, нехай нас розсудить!
- То йди!

Пішов той чорт до пана свого й розказує свою пригоду з мужиком. Люципер йому каже:

- Я вас розсудити не можу, бо мужик до мене не належить, але таку тобі раду даю: котрий котрого перебіжить, то того й будуть гроші.

Приходить чорт і каже мужикові, яку йому пан Люципер раду дав. Мужик відповідає чортові:

— Є в мене синок Матвійко, в лісі воли пасе. Як ти з ним не збіжишся, то зо мною й не важся!

От ідуть вони до лісу. Мужик знав, де заєць мав ліговисько. Підходить тихенько, дивиться: спить заєць.

— Матвійко! Воли де? — крикнув мужик. Заєць як вискочить та драла! А чорт за ним телеп-телеп! Але де чортові до зайця!

— Що ж,— каже мужик,— не перебіг ти мого синка.

От приходять чорт знову до свого пана і каже:

— Пане, мужик показав мені свого синка і велів, щоби я з ним збігся, а як не збіжуся, то з старим щоб і не важився. І я не міг з його хлопцем збігтися. Будьте ласкаві, пане, дайте іще яку раду,

— Яку ж я тобі дам раду? От,— каже,— котрий котрого переборе, то того будуть гроші.

Приходить чорт і каже те мужикові, Мужик відповідає :

— Який ти дурний! Куди тобі зі мною боротися? В мене є в лісі старий мій дідуньо, і такий старий, що аж мохом поріс. Як ти з ним не зборешся, то зі мною не важся!

Повів мужик чорта до лісу, в якому знав, де ведмідь має барліг.

— Мій дідуньо сліпий, нічого не бачить і ні до кого не говорить: його треба зачепити. Візьми трохи попелу в жменю, а як я дідуня викличу з хати, то ти кинь йому попелом в очі, тоді він розворушиться і буде з тобою боротися.

От приходять до барлога. Мужик крикнув:

— Дідуню, а вийдіть-но!

Ведмідь почув чоловічий голос, зачав бурчати і вилазити з барлога.

— Чуєш, як дідуньо богу молиться? — каже мужик.— Тільки покажеться, кинь йому попелом в очі, він і розворушиться.

От тільки вийшов ведмідь з ями, а чорт хвать йому попелом в очі. А ведмедисько як талапне його, лапою, то чорт аж юшкою вмився.

Насилу вирвався чортяка од ведмедея, побіг до свого пана та й знову йому скаржитися, знов просить якоїсь ради.

— Яку ж я тобі дам раду?.. От котрий котрого передряпає, того будуть гроші.

Приходить чорт і каже мужикові:

— Казав пан: котрий котрого передряпає, то того будуть гроші.

Мужик відповідає:

— Слухай-но, ниньки вже нерано, треба десь вийти на плац, щоб люди бачили, як ми будем дертися. То краще іди додому, відпочинь, бо ти вже й так змучився, а завтра раненько прийдеш, та й будем дертися.

— То й добре,— погодився чорт і пішов додому. Тим часом мужик подався до коваля, попросив поробити йому на пальці гаки залізні, взяв

волову шкуру, обшився.

На другий день приходить чорт.

— Ну як,— каже,— підем?

— Авжеж підем!

От виходять на плац, давай дертися. Чорт що візьме пазурами, то тільки погладить мужика по шкурі, а мужик як зачепить чорта гаками, то дере паси від шиї до п'ят,— так чорта здер, що аж шмаття висить.

Насилу чортяка вирвався з мужицьких рук, полетів до свого пана.

— А що там? — питається Люципер.

— Ой біда,— чорт каже,— мужик мене здер! Ось дивіться, яке шмаття висить! А я йому нічого не міг зробити. Змилуйтесь, пане Люципер,— дайте мені яку раду.

— Либонь,— каже Люципер,— з мужиком ніхто справи не введе, але ще даю отаку раду: котрий котрого переколе, то того гроші будуть. Приходить чорт до мужика і мовить:

— Казав пан Люципер: хто кого переколе, то того будуть гроші.

— Ну й добре,— відповідає мужик,— ходім колотися.

Іде мужик через тік, бере вила. А чорт має списа. Але чорт каже:

— Е, небоже, ти мені дві дірки зробиш, а я тобі тільки одну.

— Ну, то поміняймося!

Взяли помінялися, приходять до плоту, давай через пліт колотися. Мужик що шпигне, то все чорта в живіт,— геть його сколов. А чорт застромив вила в пліт та й не міг далі посунути.

Дивиться чорт, що непереливки,— покинув і втік до пана. Той питає:

— А що там?

— От дивіться, пане,— каже чорт,— іздер, сколов мене, і не можна грошей видерти!

— А бач, я тобі казав, що з мужиком і чорт справи не введе. Але ще тобі дам останню раду: котрий котрого пересвище, того будуть гроші. Іди і більше вже не приходь.

— Ні,— каже чорт,— вже не прийду. От приходить чорт до мужика і каже:

— Оце мені пан дав останню раду: котрий з нас котрого пересвище, то того будуть гроші.

— Ну, то що,— каже мужик,— будем свистати.

— Ходім до лісу,— каже чорт.

Приходять до лісу. Чорт як свиснув — почали верхи на деревах ламатися. Як свиснув удруге — почали з корінням дерева ламатися.

Тоді мужик і каже:

— Е ні, небоже, я тут не буду свистати! Коли ти свиснув, з корінням ламало дерева, а що ж то буде, як я свисну! Я піду додому, в мене хата

міцна, все-таки хоч верх зірве, а нас не поб'є.

— Ну,— каже чорт,— ходім.

От приходять додому. Мужик крикнув:

— Жінко, позатакай собі і дітям вуха, позав'язуй очі, бо як свисну, то поглухнете і очі вам повилазять!

А чорт сів на припічку і каже:

— Зав'яжи ж і мені!

Зав'язав мужик і чортові очі, взяв сокиру в руки, і що свисне, то все обухом по голові чортові. Так його освистав, що в нього й справді очі вилізли.

Отак у мужика гроші й лишилися, і від того пішла приказка, що «мужика і чорт не змудрує».

Колобок

Були собі дід та баба та дожились уже до того, що й хліба нема. Дід і просить:

— Бабусю! Спекла б ти колобок!

— Та з чого ж я спечу, як і борошна нема?

— От, бабусю, піди в хижку та назмітай у засіку борошенця, то й буде колобок.

Послухалась баба, пішла в хижку, назмітала в засіку борошенця, ви-топила в печі, замісила гарненько борошно, спекла колобок та й поклала на вікні, щоб простигав.

А він лежав, лежав на вікні, а тоді з вікна на призьбу, а з призьби на землю в двір, а з двору за ворота та й побіг покотився дорогою.

Біжить та й біжить дорогою, коли це назустріч йому зайчик.

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, зайчику-лапанчику, я тобі пісеньки заспіваю:

— Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—
Я від баби втік,
Я від діда втік,
То й від тебе втечу!

Та й побіг знову. Біжить та й біжить... Перестріває його вовк:

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, вовчику-братику, я тобі пісеньки заспіваю.

— Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—
Я від баби втік,
Я від діда втік,
Я від зайця втік,
То й від тебе втечу!

Та й побіг... Аж іде ведмідь.

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, ведмедику, я тобі пісеньки заспіваю.

— Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—
Я від баби втік,
Я від діда втік,
Я від зайця втік,
Я від вовка втік,
То й від тебе втечу!

Та й побіг. Біжить та й біжить дорогою... Стрічається з лисичкою:

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, лисичко-сестричко, я тобі пісеньки заспіваю.

— Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—
Я від баби втік,
Я від діда втік,
Я від зайця втік,
Я від вовка втік,
Від ведмедя втік,
То й від тебе втечу!

— Ну й пісня ж гарна! — каже лисичка.— От тільки я недочуваю трохи. Заспівай-бо ще раз та сідай до мене на язик, щоб чутише було.

Колобок скочив їй на язик та й почав співати:

Я по засіку метений...

А лисичка — гам його! Та й з'їла!

Про жар-птицю та вовка

Було у одного царя три сини — два розумних, а третій дурень. От прийшли вони до батька до свого та й просять, щоб він відпустив їх поїздити по світу, подивитися на інші царства. Батько вислухав їх і каже:

— Вибирайте собі коней з табунів яких завгодно і їдьте куди хочете.

От пригнали ті табуни; почали вони вибирати.

Обидва старші вибрали коней щонайкращих, а менший, дурень, узяв найпоганшого коня. Зібравшись, виїхали вони усі троє однією дорогою. Їдуть та їдуть. Коли дивляться — стоять три стовпи і від кожного стовпа йде дорога: одна прямо, друга наліво, а третя направо. На тих стовпах було щось написано; вони і підїхали прочитати. На однім стовпі значилось: «Хто поїде дорогою цією, той сам буде ситий, а кінь його голодний»; на другім: «Хто поїде цією дорогою, той сам буде голодний, а кінь ситий»; на третім: «Хто поїде цією дорогою, у того вовк коня зїсть». Поїхали вони: старший по тій дорозі, що сам буде ситий, а кінь голодний; середульший по тій, що сам буде голодний, а кінь його ситий, а менший, дурень, — по тій, що вовк коня зїсть.

Тільки що менший трохи проїхав, іде вовк назустріч йому і каже:

— Злазь з коня, я його зїм!

Нічого робити — узяв дурень сідло на плечі та й пішов собі дорогою, а коня покинув. Коли це доганяє його знову той же самий вовк:

— Сідай, — каже, — на мене і кажи, куди тебе везти?

А дурень йому відповідає:

— Вези куди сам знаєш!

Привіз його вовк у великий ліс, а посеред того лісу стояла хата велика; біля тієї хати стоїть стовп, на стовпі висить клітка, а у тій клітці сидить птиця така, аж сяє. От дурень як уздрів її та й каже вовкові:

— Як би мені украсти цю птицю?

— Іди, — каже йому вовк, — та полізь по стовпу, та не берись за вірвовочку, а прямо бери клітку.

Пішов дурень, зліз на стовп та замість клітки і зачепив рукою вірвовку — коли це дзвоник: дзень-дзень-дзень! Вибігають сторожі, що стерегли птицю, та до нього:

— Чого тобі треба?

— Хотів,— каже він їм,— птицю вкрати.

А сторожі їй кажуть:

— Це не проста птиця, а жар-птиця. Коли хочеш, щоб ми тобі її дали, приведи нам коня до половини золотого, до половини срібного.

Пішов від них дурень, а вовк і питає його:

— Де ж птиця, що ти хотів украсти?

— Нема! — каже дурень.

Розказав йому все, як було, і що треба привести коня до половини золотого, до половини срібного.

— Сідай же,— каже вовк,— швидше та поїдемо.

Сів дурень на вовка — і поїхали. Їхали, їхали, от вовк і привіз його знов-таки у ліс, а в тім лісі стоять усе кам'яні конюшні, а в конюшнях іржуть коні. Вовк і каже дурневі:

— Іди ж в оцю конюшню та бери першого коня, та не за уздечку, а за гриву.

Пішов дурень у конюшню та й забув знову, що йому наказував вовк, бере коня за уздечку, а удила тільки брязь-брязь... Тут зараз і вискакують сторожі та до нього:

— Чого тобі треба?

— Хотів украсти коня.

— Е, привези нам панну, що живе за сім верст відсіль у дубовім гаю, тоді візьмеш коня.

З тим і пішов дурень від них. Прийшов до вовка, а він його і питає:

— Де ж кінь?

— Нема! — та й розказав йому, як було і чого вимагали від нього сторожі.

— Сідай же швидше та поїдемо,— каже вовк.

От поїхали. Вовк і привіз його знов у гай дубовий. Коли дивляться — аж по горі ходить панна з дівчиною, своєю слугою.

— Іди ж,— каже йому вовк,— до тієї панни та скажи їй, що тобі дуже хочеться пити: нехай вона пошле ту дівчину по воду, а ти бери її скоріш на оберемок та й неси до мене.

Пішов дурень до панни та й просить її:

— Пошліть, панно, по воду: дуже пити хочеться.

Вона, почувши це, стала просить його зайти у хату; він відмовляється, що йому не можна зайти.

— Візьміть та пошліть дівку по воду.

Та й послала, а дурень тоді як ухопить її на оберемок та мерщій до вовка, сів на нього і полетів, як птиця. Прибігли до того місця, де він крав коня до половини золотого, до половини срібного, вовк став та й каже йому:

— Я ж перекинусь панною, а ти мене відведи і віддай сторожам, та як візьмеш у них коня наполовину золотого, наполовину срібного, то сідай на нього та й їдь швидше по цій дорозі, що до жар-птиці; я дожену тебе.

Так і зробили. Вовк перекинувся панною; дурень узяв його, підвів до сторожі та й проміняв на коня до половини золотого, до половини срібного.

Потім посадив на коня панну, ту, що вкрав собі, сів і сам та й поїхав тим шляхом, що йде до жар-птиці. А сторожі узяли ту панну, що він залишив їм, принесли їй яблук, ягід і усього-усього та й давай годувати. От наївсь наш вовк гарно та й каже:

— Випустіть мене трохи погуляти.

Вони й випустили його, та тільки що випустили — він зараз і перекинувся вовком, вони не уздріли й як, та й побіг собі скільки видно, тільки курява знялась. Біг-біг він, а далі й наздоганяє дурня аж там уже, де була жар-птиця, та й знову каже йому:

— Я ж знову перекинусь конем, а ти відведи мене і віддай сторожам, та як візьмеш жар-птицю, то сідай на коня та й їдь аж до тієї дороги, де ти розпрощався з братами, там і підождеш мене. Та тільки не спи, а то брати уб'ють тебе.

Дурень так і зробив, як казав вовк: виміняв жар-птицю, сів на коня, взяв панну та мерщій і дременув. От приїздить на те місце, де три дороги сходяться в одну, та й сів відпочити, а коня пустив пастись. Жар-птиця сидить у клітці та й співає, а панна й просить його:

— Не засни ж, будь ласка, а то брати уб'ють тебе і мене.

Коли дивиться вона: їдуть два парубки, вона зараз до дурня — аж він уже спить. Давай вона його будити: будила-будила — ніяк не розбудить. От підїхали туди ж і ті парубки.

— Дивись-но,— каже один,— це ж наш брат-дурень. Давай уб'ємо його, а коня, жар-птицю і красну дівицю візьмемо собі!

Так і зробили, як сказали: убили брата і покинули там, а коня, жар-птицю і красну дівицю узяли та й поїхали. Незабаром прибігає й вовк. Дивиться, аж дурня вже клює сорока, а гадюка ссе з нього кров. От він зараз гадюку убив, а до сороки й каже:

— Як ти мені не принесеш води цілющої й живущої, то й тебе уб'ю.

— В чому ж я тобі принесу? — питає сорока.

Він узяв зробив з листя дві коробочки, одну прив'язав сороці до однієї ноги, другу до другої, та й пустив її. На другий день прилітає вона до нього в полудень і приносить воду. Тоді він узяв, полив дурня цілющою водою, зцілив його, а далі — живущою — оживив.

— Та й довго ж як я спав,— каже дурень.

— Якби не я, заснув би ти навіки,— обіззавсь вовк.— Сідай швидше та поїдемо, а то старший брат обвінчається з панною.

Сів дурень на вовка і поїхали.

Приїжджає додому, коли дивиться — стоїть перед ганком коляска, а в ній запряжений його кінь до половини золотий, до половини срібний. Як побачив його кінь, так і кинувсь до нього, поволік з собою і коляску ту, а як побачила його жар-птиця у вікно — так і пурхнула до нього: розбила й вікно, вилетіла та й сіла йому на плече. Коли це виходить і панна та з його братом, така заплакана,— їхати до вінця. Як угледіла ж вона дурня — зараз до нього так і кинулась.

— Ось хто мене вкрав,— каже,— за нього й вийду!

Дивиться на це диво батько і сам не знає, що воно робиться. Тут дурень і розказав йому все дочиста, як було діло. А батько йому й каже:

— Роби ж з братами що хочеш...

Тоді дурень поїхав до вінця, повінчався з панною, братів простив, а вовкові зжарив цілого барана. От вам казка, а мені бубликів в'язка.

Мудрий Іванко

Раз був, де не був, у тій землі, де уже край світу, один чоловік: бідненький, худобненький, як церковна миша. А мав трьох синів. Поставні, вродливі, міцні, як дуби, хлопці. А надто Іванко — такий красний і гречний, що з нього лиш радіти, якби був достаток. Але тут злидні, а де злидні, там і краса не тішить.

Так чоловік та його сини жили з дня на день, із року на рік і все чекали, що невдовзі обернеться світ і щастя загляне й до їхньої хижки. Айбо світ не хоче обернутися, а щастя обходить хижу бідняка.

Одного ранку повставали, і хочеться їсти. А в хаті ні крихти. Тоді чоловікові спало на думку обдурити хлопців. Каже старшому:

— А що, сину, снилося тобі?

— Ой няньку, мені снилося, що я був у самого царя на гостині. Їв там всілякі добрі страви: поливку, м'ясо, калачі,— пив добрі напої: паленку, вино, мед,— і порахувати не можна все те... Так я там погостився, що мало мені черево не трісло...

— Гаразд. Ти був на добрій гостині, тепер тобі не треба і снідати...

Хлопець тільки ковтнув собі слину.

— Но, а тобі, сину,— питає батько середущого,— що наснилося?

— Гей, няньку, мені снилося, що я був у царя, та не лише наївся й напився, а й після гостини цар ще прибрав мене у панське плаття, дав чоботи з острогами, шаблю на бік прив'язав. Шкода, що се лиш сон...

— Ні, не шкода, синку! Будь задоволений і тим, що тобі приснилося... А тобі, Іванку, чи снилося щось? — питає наймолодшого.

— І мені, няньку, наснилося добре, але я нікому не розповім, що.

— Своєму вітцеві не розповіси?

— Нікому!

— Я тебе примушу!

— Не примусите!

— Гей ти, шибенику! — скочив чоловік, як пожалений.— Я тебе навчу, як з вітцем говорити!

Вхопив ломаку і почав лупити по голові, по ногах, по хребту... Б'є і все запитує:

— Чи розповіси, що тобі приснилося?

— Не розповім!

— Ні? То на тобі! — й далі молотить палицею сина.

Іванко терпів, доки міг, а як припекло, вискочив у двері та на вулицю! Батько за ним з ломакою в руках. Так досягає сина, що аж шкіра на хлопцеві тріщить.

Коли несподівано котиться карета: парадна, сріблом-золотом блищить. Спереду запряжені аж шість пар коней. Коні як соколи летять!

— Гов, гов! — Коні стали.

Віконечко брички відчинилося, й висунулась голова у царській короні. Цар дивиться й звідусь:

— Егей, чоловіче, за що лупцюєш хлопця?

— Се мій син, пресвітлий царю, і я маю право карати його. І ви свого, напевне, караєте.

— Гм... То не так, бо сина у мене не є. Маю лиш доньку. Але скажи, за яку провину так дуже б'єш хлопця?

— А отак, пресвітлий царю. Старші два хлопці розповіли, що їм снилося, а цей шибеник, Іванко, нізащо не хоче...

Подумав цар і каже:

— Знаєш що, чоловіче? Дай ти свого Іванка мені. У мене йому не буде біди. Думаю, мені він розповість свій сон.

Чоловік знизав плечима:

— Най буде по-вашому! Беріть його, доста мені і двох дармоїдників.

Зрадів старий цар:

— Но, Іванку, лізь сюди, в карету... А ти, чоловіче, зоставайся здоровий! — і дав йому мішок срібла-золота.

Возій луснув батогом, і коні стали аж у царському дворі.

Слуги відчиняють дверцята карети, щоб зняти царя, а при цареві сидить хлопець. Не розуміють, що таке, чому поряд з царем розсівся простак.

А цар говорить:

— Хлопця поважайте, як мого сина...

Взяли слуги Іванка й одягли в царську одіж. Коли його повели на полуденок, то і сам цар аж рота роззявив — ледве його впізнав. Іванко тримався, як уроджений царевич.

Усі коло столу дивилися на хлопця, а царівна просто не зводила із нього очей.

Від того дня Іванко став у царя як свій. Що лиш захоче, все для нього є: і їсти, і пити, і царська одежа. Цар полюбив його, як рідного сина.

А царська дочка? Боже мій! Так залюбилася в Іванка, що і жити без нього не може! Приїздили сватачі з усіх країн та земель — королі, герцоги, барони. Але дівка й чути не хотіла за якогось нареченого.

Так ото тяглося з півроку. Іванко жив при царському дворі у великій честі.

Одного дня цар з хлопцем сиділи біля столу й говорили, як батько із сином. Говорили про державні справи. Цар дивиться на Іванка й не може натішитись: такий прекрасний парубчина, що пари йому не знайдеш у цілій державі,— рослий, сильний, розумний. Ніхто з ним не може рівнятися в бою, ніхто так міцно не держить, у руці шаблю, ніхто так влучно не вміє стріляти...

Цар милується витязем і думає — що з нього буде?

Задумався глибоко і згадав, як він зустрів хлопчину в одному селі, як батько бив його за те, що не хотів розповісти сон.

— Іванку! А тепер скажи, що снилося тобі тої ночі, коли нянько тебе так лупцював ломакою?

— Пресвітлий царю, на всі ваші біди я вам дам пораду, виконаю всі ваші накази, але той сон, котрий мені приснився у няньковій хижі, не можу розповісти.

Цар розсердився:

— Іванку! Мусиш розповісти!

— Не розповім...

Тоді цар схопився і вже аж затрусився:

— Я тобі страшну загибель вигадаю. Накажу замурувати у стіну живим!

— І тоді не скажу!

Цар закликав мурників і дав їм наказ замурувати хлопця.

Цариця й донька дуже налякалися, але не наважились просити за Іванка.

Мурники збудували в царському дворі вежу, кинули в неї хлопця, ще йому й руки зав'язали. А той отвір, через який кинули Іванка у вежу, теж замурували, щоб хлопець помер без їжі, без води і без повітря...

Але, коли мурували вежу, царівна крадькома зустрілася із головним майстром і пообіцяла йому багато золота, якщо зробить таємний хід у вежу. Майстер боявся царського гніву й довго відмовлявся, а потім дав згоду: зробив підземний хід, а нагорі вежі залишив малу дірку, щоб могло проходити повітря. За це дістав від царівни повну тайстру золота.

Минув місяць, минув рік, минули два роки...

А царська донька не хоче й не хоче віддаватися. Про замурованого хлопця у палаці помалу й забули. Але вона кожного дня приходила потай до Іванка, приносила йому їсти й пити.

Одного разу до царя прибіг вісник од песиголовця. Приніс страшну новину: вороги збираються напасти на цареву державу, знищити все —

майно і людей. Лиш царську доньку залишать живою, і песиголовець візьме її за жінку.

Вісник подав палицю, пофарблену так, що один кінець був точно як другий. А цар мусить вгадати: котрий од коріння, котрий од верха дерева. Якщо не вгадає, одразу війна!

Ой, зажурилися і цар, і цариця, і їхня донька. Що тепер чинити? Песиголовці не кидають слів на вітер: нікого не помилують.

Скликав цар раду — що робити? Встрявати у війну з песиголовцями не можна, бо у них війська вдсятеро більше. Треба-бо інакше поалагодити діло.

Почали мудру палицю у руках крутити. Оглядали до самого вечора. Та не знайшлося чоловіка, який би твердо сказав: цей кінець од коріння, а оцей од верха.

Рада розійшлася ні з чим. Журиться цар, плачуть цариця і царівна, трясеться весь народ, бо старі люди пам'ятають напад песиголовців.

Коли настала ніч, царівна взяла їжу й понесла таємним ходом Іванкові. Хлопець говорить з нею, а вона мовчить.

— Що сталося? Чому така смутна?

— А отак... Песиголовець іде на нас війною.— І все розповіла.— Я радше вмру, аніж буду жінкою кровожерливого дикуна!..

— Не треба вмирати,— сміється Іванко.— Лягай спокійно спати, а рано скажи нянькові, що тобі приснилося: палицю най покладуть у воду і подивляться: котрий кінець зануриться — отой від коріння, а другий від верха.

Так і було. Рано-вранці донька підійшла до зажуреного царя й каже:

— Няньку, мені дивний сон приснився: палицю, яку прислав песиголовець, треба кинути у воду, й котрий кінець зануриться — той буде від коріння.

— Чудний сон, донько! Але варто його перевірити.

Принесли корито із водою і поклали палицю. Справді, один кінець занурився, другий плаває.

І рада позначила: той кінець од коріння, а той — од верха.

Тоді палицю із знаком послали песиголовцеві.

Гей і розсердився дикуна, що відгадали його таємницю! Тоді послав цареві такого листа:

«Мої слуги приведуть дев'ять коней, схожих, як близнята. Але один від одного старіший на рік. Мусиш угадати, котрий скільки років має, й позначити цифрою — прив'язати на коня табличку. Як не вгадаєш, то іду на тебе війною!»

Привели до царя тих дев'ять коней. Біленькі, як сніжок, усі на зріст — сто сімдесят сантиметрів, а довгі на два метри. Хвости, ноги, гриви,

голови — все однакове.

Як дізнатися, котрому скільки років?

Ще раз зійшлася рада. Цілий день і вечір думали-гадали, а нічого вдіяти не можуть.

Знову зажурився старий цар, знову в тривозі люди...

Царівна вночі зустрілася з Іванком і зі сльозами розповіла про нову біду.

— Ніякої біди ще не є! — говорить Іванко.— Най насиплють в окремі посудини різного вівса — однорічного, дворічного, трирічного і так аж до дев'ятирічного, тоді най посудини покладуть перед кіньми. Кожний кінь підійде до свого вівса: однорічний — до однорічного, дворічний — до дворічного і так усі інші.

На зорях дівчина побігла до царя — сміється, чомусь рада.

— Чому се ти така весела, коли всі засмучені?

— Няньку, мені знову приснився чудний сон! — І розповіла йому все, як казав Іванко.

Цар крутить головою:

— Хоч перший сон справді був правдивий, тепер мені не віриться, що і цей сон сповниться.

— Спробувати не пошкодить.

Зібралася рада. Цар дав наказ знайти від одно- до дев'ятирічного вівса. Принесли, насипали з кожного в окрему посудину, поклали серед двору й привели коней.

Коні поскакали по дворі, а далі спокійно кожний пішов до свого вівса.

Тут напоготові вже стояли конярі з табличками й поприв'язували їх коням на шії: позначили, котрий з них котрого року.

Ще того ж дня цар послав коні песиголовцеві.

Гей, і розсердився дикун! Заскавучав, як скажений пес, схопив величезний лук, вибіг на вежу і пустив стрілу. Стріла, свистячи, злетіла й забилася у вежу царського палацу, аж мури потряслися. Усі перелякалися і вибігли надвір. Видять — у мур забита стріла, а на ній лист. Ледве витягли стрілу й понесли цареві. Той прочитав листа:

«Першу і другу таємницю ти таки вгадав, айбо вже не зробиш те, що я вимагаю: завтра в мене день народження, і я обідатиму в себе на веранді; цією стрілою мусиш вибити з моєї руки погар із вином. Як ні, піду на тебе війною».

Аж тепер зажурений наш цар!.. Де він знайде витязя, котрий міг би зробити се чудо: на сімдесят сім миль стрілити й потрапити в погар?! Таке може вчинити лиш сам песиголовель, що має силу аж за сто людей.

А царівна понесла на вечір Іванкові їсти й усе розповіла.

— Гм...— покрутив головою хлопець.— Тут справді біда. Тепер без мене уже не обійдеться. Біжи до нянька і скажи, що тобі приснилося, ніби се діло міг зробити хлопець, котрого замурували. Може, що він zostався живий...

Дівчина швидко до царя.

— Ну, донько, двічі ти нас витягла з біди. Айбо тепер і ти нічого не придумаєш.

— Не плачте, няньку! Мені снівся сон, що таке важке діло годен би зробити отой хлопець, що замуруваний у вежі.

— Значить, усе пропало,— схилив голову цар.— З Іванка вже, напевне, лиш порох zostався... Два роки, як похований у мурі.

— Няньку, спробувати можна. А може, і третій мій сон таки здійсниться?

— Най буде по-твоєму! — І дав наказ привести найліпших мурників; наказав так розбити вежу, щоб жодна порошина не впала на Іванка, якщо ще живий.

Помалу, обережно розмурували вежу. Дивляться, а хлопець сидить собі, здоровий і сильний, ніби ніколи і не був у страшній в'язниці.

Цар радіє... Обійняв Іванка, поцілував і просить, щоб не сердився на нього, виручив з біди.

— Тут ніколи журитися і плакати,— каже йому Іванко,— треба братися до діла.

Почали швидко готувати все, що було треба. Пошили на Іванка богатирський одяг, роздобули сильний лук, далекозор та десятилітрову пляшку доброго вина. Як наближався полудень, Іванко виліз аж на верх царського палацу, поклав коло себе важкий лук і стрілу, п'є вино й позирає в далекозор у бік песиголовців.

Нараз бачить: цар песиголовець і його гості сходять на веранду, сідають до столу, наливають погари. Іванко взяв у руки лука, налагодив стрілу і чекає. І тої хвилини, коли песиголовець поклонив гостям налитим погаром й хотів випити вино, вистрілив із лука. Стріла потрапила в погар.

Песиголовець і не сподівався, що у царя є такий витязь, і перелякався. Розгніваний, продиктував такого листа: «Знаю, що не ти мудрі діла зробив, не ти стрілою вибив мені з рук погар. У тебе є витязь. Хочу його видіти своїми очима. Цього тижня має бути в мене. Як ні, піду на твою державу страшною війною».

У царя була велика гостина: їли, пили, гуляли, співали, веселилися. Цар радів, що буде мати доброго заступника, на котрого передасть державу, за котрого віддасть свою доньку,— витязя сильного, гордого, прекрасного. Але, коли прочитав листа песиголовця, нараз його лишила радість і веселість. Підпер голову й журився. Зажурилася й цариця, плаче за Іванком,

як за рідним сином.

Айбо найбільше жаль розриває серце доньки. Вона аж умліває.

Засмутилися всі люди. Що тепер буде? Лютий ворог нападе і знищить країну.

Лиш Іванко один не зажурений — їсть, п'є й веселиться, ніби ніщо не сталося.

А другого дня відповів песиголовцеві: через тиждень чекай такого й такого легіня.

Передав вісникові листа, а сам пустився межі військо підбирати точно таких хлопців, як і сам. Вибрав одинадцять вояків таких, як близнята: всі схожі на нього.

Всіх одягли в однаковий одяг. Іванко взяв таке ж саме плаття і змішався межі хлопців. Сам цар не міг впізнати його серед інших витязів!

Іванко навчив своїх побратимів, що мають робити і що говорити, коли будуть у песиголовця.

Посідали хлопці на коней і — гайда!

Їхали три дні, а на четвертий здалека побачили палац.

Песиголовець на чолі цілої залізної дивізії вийшов сперед них і дуже здивувався, що з'явився не лиш один витязь, котрого він чекав, а дванадцять — і всі як близнята!

Нараз дав команду, аби його дивізія обступила хлопців, а сам з помічниками пару кроків зробив уперед і гукнув прибулим:

— Котрий з вас мудрий витязь?

— Я! — відповіли всі дванадцяттеро разом.

Здивувався цар песиголовців і знову крикнув:

— Котрий мудрий витязь? Най виступить наперед, подам йому руку!

А хлопці всі ступили наперед.

Дикун не знає, що чинити, як упізнати витязя. Каже:

— Запрошую всіх вас до свого палацу. Там переночуєте. А рано продовжимо нашу бесіду.

Дав команду військові, щоб марширувало назад у казарми, а сам з нашими хлопцями вернувся в палац.

Там виділив для них окрему кімнату. Сюди принесли їсти. А по вечері їм приготували парадні постелі, щоб почували себе, як удома.

Хлопці їли, пили і добре загуляли.

Коли веселилися, песиголовець радився зі своєю матір'ю-відьмою. Все розповів їй і просить поради. Вона відповіла:

— Не бійся, сину, діло впорядкую. Вранці будеш знати, котрий з них мудрий витязь.

І коли наші хлопці перед сном купалися, вона шмигнула в їх кімнату й сховалася під постіль.

Помилися хлопці і, сміючись, жартуючи, роздягаються та лягають спати. Говорять межи собою:

— Браття, паскудний сей песиголовець, але почастував нас непогано! Калачі в нього предобрі!

— Чому би були не предобрі, якщо вони замішані на материнським молоці.

Відьма собі позначила, хто ці слова сказав.

— Браття, я ще не пив такого доброго вина!

— Де би не добре, коли в ньому людська кров замішана!

— Чудуюся,— говорить і третій,— що народ тут терпить такого скарідного царя. Не знайшлося би у них ліпшої людини?!

— Не чудуйся, сей песиголовець з чортового покоління, тому так безжалісно він мучить людей.

Так собі говорячи, витязі заснули. А відьма, котра все запам'ятала, вилзла з-під постелі, тихенько підійшла до сплячого Івана й ножичками прорізала йому волосся навхрест. Так його позначила й тихенько, крадучись, вийшла із кімнати.

Все, що чула, розповіла синові.

Рано встають хлопці, миються, причісуються... Й Іванко помітив, що у нього волосся пострижене. Зразу здогадався, що це якась хитрість. Узяв ножички і вирізав такий самий хрест на голові всім товаришам.

Одяглися хлопці, взяли шаблі і вийшли надвір. А там уже чекав їх песиголовець з військом.

Поставали в ряд. А дикун знову звідає:

— Котрий з вас мудрий витязь?

— Я! — відповідають усі разом.

Тоді песиголовець сказав, щоб зняли шапки.

Хлопці познімали свої шоломи. Дивиться песиголовець — у кожного вистрижений хрест.

Страшенно розгнівався і закричав:

— Я виджу, що той із вас, котрий себе вважає наймудрішим, ховається за других, не сміє показатися мені на очі. Боягуз!

Іванко далі вже не міг мовчати. Виступив і сказав:

— Сам ти боягуз! Я — той, котрого ти шукаєш! Чого хочеш від мене?

— Як смієш казати, що я з чортового покоління?

— Про се твоя мати розповість тобі.

Прикликали матір, і вона розказала все песиголовцеві:

— Ти вже народився паскудний і злий. Надокучив мені був, і якось я сказала: «Хоч би чорт прийшов, то віддала б тебе йому». І чорт справді з'явився, але не взяв тебе, лиш нагородив чортівською ласкою. Від того часу на всіх твоїх справах видко чортів знак, і ти сам став чортом.

Песиголовець мало не задушив матір. Обернувся до Іванка й крикнув: — Я не потерплю, аби хтось на світі мудріший був од мене! Зараз тебе вб'ю! — І вихопив шаблю.

Айбо й Іванко не дрімав. Витяг свою шаблю, і почали битися, аж земля тремтіла.

Шаблі поламалися. Почали боротися. Та ні один, ні другий не могли перемогти.

Але таки дикун наладився, закрутив Іванком і вдарив ним так, що до колін застряг хлопець у землю. Розсердився Іванко, вискочив із землі, вхопив песиголовця і вдарив ним так сильно, що увігнав у землю до пояса. А тоді — хап за голову! — і відкрутив її, як курчаті.

Іванко підняв голову песиголовця й кинув межі військо.

А солдати підняли шаблі й дружно закричали:

— Ура-а!

І тут же на місці вони оголосили, що признають своїм царем Іванка.

Витязь красно подякував, прийняв царську корону і каже:

— Відтепер оцей народ не буде вести війни з сусіднім народом. Складаємо вічний мир!

Другого дня молодий цар проголосив: хто хоче йти в сусідню державу на свято миру, за того всі видатки заплатить казна.

Гей, і зібралось понад мільйон людей і рушили в путь.

Іванко на чолі війська з десяти дивізій також рушив у свою країну.

Дійшли до кордону і отаборилися, зробили гостину.

Коли старого царя сповістили, що на кордоні чуже військо, котре не можна й полічити, він дуже злякався. Думав, що песиголовець убив Іванка і напав на його державу.

Скликав раду, взяв дружину, доньку і з хлібом-сіллю пішов на кордон, щоб перепросити лютого напасника і піддатися його волі. «Не варто, — гадає, — проливати кров...»

Іванко, одягнений у залізну зброю, сидів на коні сперед свого війська й чекав старого царя. А той з хлібом-сіллю у руках підійшов до нього й упав навколішки. Цариця вмила ноги Іванкові й обтерла рушником. Цар передав хліб і сіль. А міністри почали просити, щоб не допустив кровопролиття і не нищив край.

Іванко дивився, дивився, а далі зняв із себе залізний убір, відкрив своє лице і заговорив:

— Ми ж не прийшли до вас із війною, ми принесли вам вічний мир!

Гей, коли цар упізнав Іванка, й цариця, й царівна — не було кінця радості!

Не відкладали і гостину. А коли нагостилися доста, цар поклонив погар на Іванка і сказав:

— Ти хочеш мир межи двома народами, а я додам до того: най тоді не буде і кордону — з'єднаємо обидві держави. А ти візьмеш мою доньку за жінку. Чи добре буде так?

— Гей, чи добре! Тут же посвадьбуємо!

Знайшлися на місці й гудаки-цигани. То було весілля! Цілий місяць люди веселилися. Привезли й Іванкового нянька та братів.

Іванко каже нянькові й старому цареві:

— Но, тепер я вже вам розповім, що мені приснилося.

— Не треба, не треба! — загойкали і батько, і цар.

— Ні, розповім! Мені снилося, ніби я буду такий великий чоловік, що ви переді мною навколішках будете милості просити, а цариця буде мої ноги мити й рушником втирати. І се сталося. Якби я тоді відкрив свою таємницю, ви б мене з гніву вбили.

Засміявся цар:

— Правду маєш, Іванку!

І з радості продовжили гостину ще на один місяць. А може, й тепер гостяться, тільки казку час уже кінчати.

Дурень та чарівна сопілка

Було в чоловіка три сини: два розумних, а третій, Іван, дурний. Батько їх поділив хазяйством та й умер.

Пішли всі брати щастя шукати. Тільки розумні своє хазяйство покидали дома, а в Івана з хазяйства була одна ступа, так він і ту з собою взяв.

Ідуть вони та й ідуть, і вже стало смеркати. Дійшли до лісу та й кажуть:

— Давайте виліземо на дуба та переночуємо, а то щоб розбійники не напали.

Один і каже:

— А цього дурного біса де дінемо з ступою? Іван на те:

— Думайте за себе, а я сам вилізу на дуба та й заночую.

Полізли розумні аж на самий вершок дуба і сидять, а Іван і собі лізе, а за собою і ступу тягне на дуба. Виліз, сидить і ступу держить.

От ідуть розбійники з своїх промислів та й стали ночувати під тим дубом. Назбирали дров собі, зачали варити у великому казані куліш на вечерю. Наварили, посідали кругом казана, побрали ложки та тільки що стали їсти та все студять, бо дуже гарячий був, а Іван як пустить ступу та прямо в казан. Кип'ячений куліш геть-чисто позаляпував їм очі. Вони з ляку як посхвачувалися та й ну тікати у ліс, забули й товар, котрий нагнали в крамарів.

Іван тоді зліз з дуба та й каже братам:

— Лізьте додолу.

Брати позлазили, забрали увесь товар, коні і поїхали додому, а Іван узяв собі тільки сопілку. Узяв він ту сопілку і ну грати. А була та сопілка не проста, а чарівна: як заграє, так усе живе й танцює. От заграв Іван, так і пішло все танцювати: і вовки, і зайці, і лисиці й ведмеді. А Іван все гра та сміється. Уже ті звірі сердешні танцювали, танцювали і поморились. Уже за дерева хватались та держались, щоб не танцювати, та ні, не вдержаться.

Уморився Іван, ліг відпочивати. Трохи оддихнувши, встав і пішов у город. Люди саме несли на базар продавати хто паляниці, хто крашанки в коробці, а хто квас у відрах. Іван як заграв у дудочку, так і пішли всі танцювати. Один чоловік ніс коробку яєць та побив їх чисто, танцюючи, і сам як чортяка убрався в яєчню. Ті, що спали, посхвачувались та давай і

собі танцювать: хто голий по хаті, хто без штанів, хто без сорочки, а хто без спідниці. Пішов увесь город перевертом: і собаки, і свині, і кури, все чисто, що було живе, пустилося танцювати.

Уморився Іван, граючи, і пішов у слободу найматися в робітники. Прийшов, а зустрічає його піп.

— Наймись до мене, добрий чоловіче, в робітники.

— Добре,— каже Іван.

— А що ти візьмеш у год?

— Та я не дорого візьму: п'ять карбованців.

— Як так, то й так,— каже піп.

Найняв він робітника та на другий день і послав волів пасти. Погнав Іван волів на сінокос, а сам виліз на стіг і сидить, а воли пасуться. От згадав він про свою дудочку і заграв. Як заграв, а воли зараз і пішли танцювать. Танцюють і танцюють, уже воли чисто поперепадались. Пригонить Іван волів увечері додому, а вони голодні, ревуть та з загати смичуть гнилу солому і їдять. Сам Іван повечеряв та ліг спати. На другий день погнав оп'ять волів пасти. Пас, пас, а потім знов заграв, і все пішло танцювать. Дограв до вечора і погнав волів додому голодних і замучених танцями. Дивиться піп на худобу та й каже:

— Де він їх у чорта пасеш, що вони такі худі та голодні?

От він вирішив самому піти і подивитися, де той Іван їх пасе. На третій день погнав робітник волів пасти, а піп і собі слідом за ним. Пішов та й сів у тернику. Сидить і вигляда, що Іван буде робить. А той знов виліз на стіг та й давай грати. Як пішло все танцювати — воли і всяка тварюка, а далі і піп у тернику. Терник був густий, і піп як почав по ньому плигати, як почав, та й порвав на собі штани, рясу, сорочку, а косу та бороду чисто вискуб терном.

Бачить піп, що лихо, та давай кричать, щоб робітник перестав грати. А той грає собі і не чує. А далі зирк у терен, коли піп плига як оглашений, він тоді й годі грать. Піп вискочив та й дав тягу додому.

Добіг до села та як чкурнув вулицями. Люди його не пізнали, дивляться, що в нього тільки клапті висять в одежі, а все тіло видно, і давай на нього тюкати. Він тоді звернув з вулиці, переліз через тин та як гайнув по городах бур'янами, а собаки за ним. Дехто думав, що розбійник, та давай його цькувать собаками. Прибіг піп додому увесь в реп'яхах. Попада не впізнала та з переляку і каже робітникам:

— Біжіть вигоніть з двору скаженого чоловіка.

Ті побігли з дрючками, аж він до них забалакав. Тоді робітники узнали попа, привели його в хату і давай він попаді розказувать про Івана. Попада слухає та тільки дивується.

Увечері пригнав Іван волів, загнав у загін, дав сіна, а сам пішов вечеряти. Увійшов у хату, а піп йому й каже:

— Ану лишень, Іване, заграй попаді коротенької пісні.

А сам узяв та й прив'язав себе до стовпа, котрим був підпертий сволок у хаті. Іван сів долі біля порога і почав грати. Попада вместилася на лаві, щоб послухать, як він грає, та як схопиться з лави і давай танцювати. А далі як закрутиться якоїсь панської та й мало їй місця. Де в чорта взялась кішка, вискочила з-під припічка та давай і собі плигать. А піп державсь, державсь руками, а воно його так і сіпа біля стовпа. Сіпало, а далі канат ослаб і давай тоді піп стрибать кругом стовпа на канаті. Стрибав, стрибав та вже аж боки понамулював канатом, а тоді давай кричать Іванові:

— Годі! Перестань! Хай тобі біс!

Іван перестав грать, сховав у пазуху свою дудку та тоді й пішов спать. Піп і каже попаді:

— Давай Івана проженем завтра, а то він зовсім замучить і нас і наших волів.

Іван брав одежу в сінях та й чув, що піп казав попаді. Уранці встав і пішов прямо до попа та й каже йому:

— Коли ти, попе, задумав мене проганяти, то заплати мені гроші, і я собі піду. Як не даси, то буду грать, поки ви обоє з попадею позамучуетесь, танцюючи.

Піп поскріб потилицю, бачить, що треба-таки платить, вийняв з гаманця гроші і віддав Іванові.

Іван заграв на прощання однієї, поки піп з попадею потомились, аж язики висолопили з рота, та й пішов по білому світу блукати.

Пан Коцький

В одного чоловіка був кіт старий, що вже не здужав і мишей ловити. От хазяїн його взяв та й вивіз у ліс, думає: «Нащо він мені здався, тільки дурно буду годувати,— нехай лучче в лісі ходить».

Покинув його й сам поїхав.

Коли це приходить до кота лисичка та й питає його:

— Що ти таке?

А він каже:

— Я — пан Коцький.

Лисичка й каже:

— Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду.

Він і згодився. Веде його лисичка до своєї хати,— так уже йому годить: уловить де курочку, то сама не їсть, а йому принесе.

От якось зайчик побачив лисичку та й каже їй:

— Лисичко-сестричко, прийду я до тебе на досвітки.

А вона йому:

— Є у мене тепер пан Коцький, то він тебе розірве.

Заєць розказав за пана Коцького вовкові, ведмедеві, дикому кабанові.

Зійшлися вони до купи, стали думати, як би побачити пана Коцького,— та й кажуть:

— А зготуймо обід!

І взялися міркувати, кому по що йти. Вовк каже:

— Я піду по м'ясо, щоб було що в борщ.

Дикий кабан каже:

— А я піду по буряки і картоплю.

Ведмідь:

— А я меду принесу на закуску.

Заєць:

— А я капуста.

От роздобули всього, почали обід варити. Як зварили, почали радитись, кому йти кликати на обід пана Коцького.

Ведмідь каже:

— Я не підбіжу, як доведеться тікати.

Кабан:

— А я теж неповороткий.

Вовк:

— Я старий уже і трохи недобачаю.

Тільки зайчикові й приходитьсья.

Прибіг заєць до лисиччиної нори, коли це лисичка вибігає, дивиться, що зайчик стоїть на двох лапках біля хати, та й питає його:

— А чого ти прийшов?

Він і каже:

— Просили вовк, ведмідь, дикий кабан, і я прошу, щоб ти прийшла зі своїм паном Коцьким на обід.

А вона йому:

— Я з ним прийду, але ви поховайтесь, бо він вас розірве.

Прибігає зайчик назад та й хвалиться:

— Ховайтесь, казала лисичка, бо він як прийде, то розірве нас.

Вони й почали ховатися: ведмідь лізе на дерево, вовк сідає за кущем, кабан заривається у хмиз, а зайчик лізе в кущу.

Коли це веде лисичка свого пана Коцького. Доводить до столу, а він побачив, що на столі м'яса багато, та й каже:

— Ма-у!.. Ма-у!.. Ма-у!..

А ті думають: «От вражого батька син, ще йому мало! Це він і нас поїсть!»

Виліз пан Коцький на стіл та почав їсти, аж за ушима лящить. А як наївсь, то так і простягсь на столі.

А кабан лежав близько столу в хмизі, та якось комар і вкусив його за хвіст, а він так хвостом і крутнув; кіт же думав, що то миша, та туди, та кабана за хвіст. Кабан як схопиться, та навтіки!

Пан Коцький злякався кабана, скочив на дерево та й подерся туди, де ведмідь сидів.

Ведмідь як побачив, що кіт лізе до нього, почав вище лізти по дереву, та до такого доліз, що й дерево не здержало — так він додолу впав — гуп! — та просто на вовка, — мало не роздавив сердешного.

Як схопляться вони, як дременуть, то тільки видко. Заєць і собі за ними — забіг не знать куди... А потім посходились та й кажуть:

— Такий малий, а тільки-тільки нас усіх не поїв!

Названий батько

Зосталося три брати сиротами — ні батька, ні неньки. І дома нема нічого — ні хазяйства, ні хати. Ото й пішли вони всі втрьох найматися. Аж іде дід старий-старий, борода біла.

— Куди це ви, дітки, йдете?

А вони кажуть:

— Найматися.

— Хіба в вас свого хазяйства нема?

— Нема,— кажуть.— Якби до доброго чоловіка в найми попасти, то ми б йому по правді робили, по ширості слухалися і за рідного батька його мали б.

Тоді дід і каже:

— Добре! Коли так, то будьте ви мені сини, а я вам батько. Слухайтесь мене, то я з вас людей пороблю, навчу, як жити, з правдою не розминаючись.

Згодилися вони та й пішли з тим дідом. Ідуть темними лісами, широкими полями. Ідуть та й ідуть, коли бачать, аж стоїть така хатка чепурна, біленька у вишневому садку, квітками обсаджена. Вибігає з хатки дівчина, така гарна, як та квіточка. Глянув на неї старший брат та й каже:

— Коли б мені цю дівчину посватати, та ще щоб були в мене воли та корови!

А дід-батько й каже:

— Добре, ходім сватати! Буде тобі дівчина, будуть у тебе воли й корови. Живи щасливо, та тільки за правду не забувай!

Ото вони й пішли сватати ту дівчину. Висватали її, відгуляли весілля. Вже старший брат хазяїном став і в тій хаті жити зостався.

Ідуть вони далі — вже втрьох. Коли знову стоїть хата гарна, а коло неї млин і ставочок, і дівчина гарна щось робить коло хати — така працьовита. То підстарший брат тільки глянув та й каже:

— Коли б мені ту дівчину за себе взяти та ще щоб млин, і ставочок мені, то я б у млині сидів та й хліб мав би, поки мого й віку.

А дід-батько й каже:

— Добре, синку, так і буде!

Зараз вони пішли в ту хату, посватали дівчину, уже підстарший брат до тієї дівчини в прийоми пристає. Відгуляли весілля. Тоді й каже дід-батько:

— Ну, синку, тепер живи щасливо, та гляди, за правду не забувай!

Та й пішли собі вже вдвох: дід-батько та найменший син. Ідуть, коли бачать — хатка вбога стоїть, і дівчина виходить з хати, гарна дуже, як зірочка ясна, а вбога така, що лата на латі. То найменший брат і каже:

— Коли б мені з цією дівчиною одружитись, то робили б ми, і хліб у нас був би, не забували б ми і про вбогих людей: і самі їли, і людей наділяли б.

То дід-батько й каже:

— Добре, синку, — так і буде. Гляди ж тільки правди не забувай!

Оженив і цього сина та й пішов собі по світах.

А три брати живуть. Старший брат так забагатів, що вже будинки собі помуровав, червінці складає та тільки про те й думає, як би йому тих червінців найбільше постягати. А щоб убогому чоловікові допомогти, то того й не нагадує — дуже скупий був. Підстарший брат теж забагатів. Стали за нього наймити робити, а сам він тільки лежить, їсть, п'є та порядок дає. Найменший так собі живе: коли що дома є, то й з людьми поділиться.

Ото пішов дід-батько по світах. А тоді вертається — подивитися, як то його сини живуть та чи з правдою не розминаються. Приходить до найстаршого старцем убогим. Той ходить по двору. Він кланяється, каже:

— Якби ваша ласка подати мені милостині!

А той каже:

— Ге, не який старий! Схочеш, то заробиш, — я сам недавно на ноги зіп'явся.

А в нього добра, що страх: будинки муровані, стоги, стодоли, товару повні обори, комори добра повні, гроші... А милостині не дав!

Пішов той дід. Відійшов так, може, з версту, став, оглянувся назад на ту господу та на те добро — і все добро запалало.

Пішов він тоді до підстаршого брата. Приходить, а в того і млинок, і ставок, і хазяйство гарне. І сам він у млині сидить. От дід уклонився низенько та й каже:

— Дай, чоловіче добрий, хоч трохи борошна: я вбогий чоловік, не маю чого з'їсти.

— Шкода, — каже, — я ще й собі не намолов. Багато вас тут таких валандається!

Пішов дід. Відійшов трохи, оглянувся — так і охопило той млин полум'ям.

Приходить дід до третього брата. А той живе вбого, хатка невелика,

тільки чистенька. Прийшов та такий уже зробився обшарпаний, обідраний.

— Дайте,— каже,— хоч шматочок хліба!

То той чоловік:

— Ідіть,— каже,— дідусю, в хату, — там вас нагодують і з собою дадуть.

Приходить він у хату. Жінка як глянула на нього, що він такий обідраний, пожаліла його, пішла в комору, внесла штани, сорочку внесла, дала йому. Надів він. Так як надівав, вона глянула, аж у нього на грудях рана велика, така страшна!.. Посадили вони його за стіл, нагодували, напоїли. А тоді чоловік і питається:

— Скажіть мені, дідусю, з чого це у вас рана на грудях?

— А це,— каже,— така в мене рана, що від неї мені скоро смерть буде. Тільки мені день і зостався жити.

— Оце лихо! — каже жінка.— І нема на неї ніяких ліків?

— Є,— каже дід,— та тільки ніхто тих ліків не дасть, хоч кожен може.

Тоді чоловік і каже:

— А чому ж не дати? Аби міг? Кажіть які.

— Та такі,— каже дід,— як хазяїн сам візьме та підпалить свою хату, та все його добро згорить, треба взяти того попелу та й затоптати мені рану, то тоді загоїться. Та хіба ж є такий чоловік на світі, щоб те зробив?

Замислився найменший брат. Довго думав, а тоді до жінки:

— А ти як, жінко, думаєш?

— Та так,— каже жінка,— що ми хату вдруге наживемо, а добрий чоловік як умре, то вже йому другого життя не буде.

— Ну, коли так,— каже чоловік,— то винось дітей з хати!

Повиносили вони дітей, самі повиходили. Глянув чоловік на хату — жалко йому свого добра! А чоловіка ще жалкіше! Взяв та й підпалив. Так ураз хата полум'ям і взялася — де й ділася. А замість неї постала інша хата, така гарна та пишна.

А дід стоїть та тільки всміхається.

— Бачу,— каже,— сину, що з вас трьох тільки ти й не розминувся з правдою. Живи ж щасливо!

Тут відразу пізнав чоловік свого названого батька. Кинувся до нього, аж його вже й нема.

Похорон

Був у багатого Мужика Гаврила пес Рябко. Узяв той пес та й здох. Ну, мужик хоче його поховати, як християнина, бо пес йому добре служив.

От іде він до попа та й каже:

— Хочу я свого пса рябого поховати, як християнина старого.

Піп каже:

— Що ти, Гаврило, здурів,— пса рябого поховати, як християнина старого? Ти що, хочеш моїх дітей посиротити?

Але Гаврило нічого — ходить по хаті, промовляє до попа словами:

— Ваша голова не пуста, та й моя не порожня, зробити все можна, маю грошей черес — буде похованим мій пес.

Ці слова промовляє і черес грошей висипає. Як ті гроші піп забачає, аж слинку лигає, аж попа хвороба нападає.

Бере він ті гроші, хапає, а сам Гаврила радить-научає:

— Роби, Гавриле, малу домовинку, ніби на малу дитинку, буду щось діяти, будемо пса ховати.

Іде Гаврило додомоньку, робить домовиноньку, ніби на малу дитиноньку. Беруть вони вдвох з попом пса рябого та й ховають, як християнина старого. Гаврило радий, і піп радий.

Але пройшло трохи часу, сусіди бачать, що то не чоловік похований, бо всі в багача живі, а тільки пса нема; то то вже видно, що пса поховали.

Взяли та й написали жалобу до архирея: так і так, пса рябого піп поховав, як християнина старого.

Архирей тоді:

— Як так? Я йому!..

Та й написав у село, що приїде.

Злякався піп, труситься, до Гаврила йде, свариться:

— Що ти зробив, ти мої діти посиротив! А Гаврило йому:

— Нічого, батюшко, ваша голова не пуста, і моя не порожня, все зробити можна.

Тоді він коня сідає, черес грошей насипає, до архирея вирушає і цапа рогатого на мотузку з собою забирає. Заходить до владика, двері відчиняє і так промовляє:

— Владиче, владиче, висвяти мені цапа рогатого на попа кудлатого.

Архирей як розсердиться, як затупає ногами:

— Як ти смієш мене так просити, щоб з цапа попа зробити?!

Але Гаврило не плошає, черес грошей виймає, на стіл висипає. Він гроші висипає, а архирея вже хвороба розбирає. Бере він гроші, ховає, а цапа садовляє, постригає, на попа його посвящає. Та ще й каже:

— Стрижіть його зрідка та й не пускайте до дідька. Гаврило рад, і архирей рад.

Ну, але приходить час архирею в село їхати. Приїжджає він у село, йде до церкви і став там під стіною. А піп у церкві править. Архирей думає, що піп не знає про цапа. Але піп знає та й править і співає:

Ви курите люльку,
Я нюхаю табаку.
Ви висвятили цапа на попа,
А я поховав собаку.
Ви не винні,
Я не ви-и-и-не-е-е-ен!

А дяк йому в тон з клиросу:

Господи помилуй,
Господи помилуй,
Господи помилуй,
А-а-мінь!

А люди нічого не знають і хрестяться.

Ну, тоді архирей злякався та й сказав людям:

— Неправда ваша, люди добрі, піп ваш поховав не пса рябого, а християнина старого.

Та з тим з села і поїхав.

Калиточка

Був собі чоловік та жінка, і була у них пара волів, а у їх сусіди — віз. Ото як прийде неділя або свято, то хто-небудь бере волів і воза та й їде чи до церкви, чи у гості, а на другу неділю — другий, та так і поділялись. От жінка того чоловіка, чії воли, раз йому і каже:

— Поведи воли та продай, справимо собі коня та повозку, будемо самі до церкви та до родичів їздити. Та ще, бач, сусіда свого воза не годує, а нам волів треба годувати.

Чоловік налигав воли і повів. Веде дорогою, аж ось доганяє його чоловік конем.

— Здоров!

— Здоров!

— А куди це воли ведеш?

— Продавать.

— Поміняй мені за коня.

— Давай.

Виміняв коня, сів верхи та й їде. Від'їхав недалеко і зустрічає чоловіка, що жене корову:

— Здоров!

— Здоров!

— А куди це ти їдеш?

— Коня продавать.

— Поміняй мені на корову.

— Давай!

Поміняв і веде дорогою, аж на полі пасуться свині та вівці. Зговорився він, виміняв корову на свиню, а потім на вівцю і поспішає додому. Овечка гарна, аж де не візьмись розлилась велика ріка, а на ній видимо-невидимо гусей. Підійшов він ближче, розбалакався з людьми, виміняв вівцю на гуску, та й пішов понад річкою, і зайшов у село. Аж стрічає жінку, а та:

— Здоров!

— Здорова!

— А поміняй мені на півня гуску!

— Давай!

Помінялись. Іде далі, аж ось доганяє його чоловік:

— На продаж?

— Еге!

— А поміняй мені на калиточку.

— Давай!

Виміняв за півня калиточку й поспішає додому. Аж тут тобі річка розлилась. На березі стоїть перевіз, плату беруть, а в нього ж ні копійки.

— А перевезете мене? Дам калиточку.

— Сідай!

Переїхав на другий берег.

А там та стояла валка чумаків. Як розпитали ж вони його, за що він виміняв калиточку, сміються з нього.

— Що тобі,— кажуть,— жінка за це зробить?

— Аж нічого! Скаже, слава богу, що хоч сам живий вернувся.

Та й побились об заклад. Коли скаже жінка так, то чумаки оддадуть йому дванадцять маж хури із батіжками. Зараз одібрали одного з себе і послали його до баби. От той приходить.

— Здорові!

— Здоров!

— А ти не чула про свого старого?

— Ні, не чула.

— Він воли на коня проміняв.

— От добре, возик недорого стоїть, як-небудь зберемось.

— Та й коня проміняв на корову.

— Це ще й краще, буде у нас молоко.

— Та й корову проміняв на свиню,

— І то добре, будуть у нас поросятка, а то чи заговляти, чи розговляться — все треба купити.

— Та й свиню проміняв на вівцю.

— І це добре, будуть ягнятка та вовночка, буде що у мене у спасівку прясти.

— Та й вівцю проміняв на гуску.

— І це добре, будут у нас крашаночки та пір'я.

— Та й гуску проміняв на півня.

— О, це і ще краще, півень раненько співатиме та нас до роботи будитиме.

— Та й півня проміняв на калиточку.

— І це добре, будемо, де хто заробить — чи він, чи я, в калиточку складати.

— Та він і калиточку за перевіз віддав.

— Ну що ж, слава богу, що хоч сам живий вернувся.

Так тим чумакам нічого робити, віддали йому дванадцятро маж.

Чорт-змії і запродані діти

Десь у якомусь-то царстві, в якомусь государстві був жив собі старий чоловік та жінка. І зроду в них не було дітей.

Поїхав чоловік на базар, от як би й у нас у Корсуні, поторгував він, що йому було треба, купив собі рибу солону та й поїхав з базару додому. Їде собі та й захотів він пити дуже. Аж стоїть на горі криниця. Припав він до неї, а чорт відти хватить за бороду і не пускає.

— Пустити,— каже чоловік.

— Ні, не пушту,— одвічає біс.

— Чом же ти не пустиш?

— Подаруй,— каже чорт,— мені те, що в тебе дома є найдорожче, тоді пушту.

Чоловік і каже:

— Що ж у мене є найдорожче? Є в мене дома коні — візьми їх.

— Ні,— каже чорт і держить за бороду.

— Є в мене воли дома,— каже чоловік.— Візьми їх собі.

— Ні,— каже чорт.

Переказав чоловік усе, що в нього було найкращого, а чорт все каже «ні» і за бороду держить. Бачить чоловік, що чорт нічого не бере та й каже:

— Є в мене жінка стара, то візьми її та тільки пусти.

— Ні,— відповідає чорт.

Думав-думав чоловік: якщо вже й жінку не бере, котру я залишив на останок, а вона ж у мене найдорожча за все, то що ж йому треба? Нічого робить:

— Бери,— каже,— те, що сам знаєш.

Розписався, що оддасть непременно, тоді чорт і пустив його. Сів собі чоловік та й поїхав.

А поки його не було дома, народилось у жінки двійко дітей, і ростуть вони не по днях і не по часах, а по минутах. Уже такі бігунці гарні. Тільки угледіла чоловіка жінка, зраділа йому дуже і вибігла назустріч йому з дітьми. Чоловік як побачив дітей, та й мало не зомлів. От він і розказує їй свою пригоду.

— Жінко моя люба. Їхав я з ярмарку і захотів дуже пити. От нахилився я до криниці, а чорт з неї хап мене за бороду та й не пускає. Я і просився і молився, а він не пускає. Дай мені, каже, що в тебе є дома найдорожчого, тоді пушу. Я йому і воли давав, і коні, а він не бере. Є в мене жінка люба, кажу, бери її та тільки пусти. А він не бере. Я й не подумав, що в нас є дітки. Де ж ми тепер їх заховаємо, щоб не віддати йому?

— А що ж,— каже жінка,— треба якось заховати. Викопаймо ми яму під хатою, під причілком, та й сховаємо.

Викопали вони яму під причілком, поставили води і їсти всього і їх туди повпускали. Зверху взяли накрили і замазали, а самі виїхали з дому.

От прилітає до хати змії. А чорт той у змія перетворився. Прилетів, шатнувся по хаті — нема нікого. Він тоді насамперед до кочерги:

— Кочерга, кочерга, де господар дітей подівав?

Кочерга йому й одговорює:

— В мене господар добрий чоловік був: мною вогонь загребе, то я собі й стою.

Не допитавшись у кочерги, він до помела:

— Помело, помело, де господар дітей подівав?

А помело сказало:

— В мене господар добрий чоловік був: вимете мною піч, то я собі й стою.

І помела не допитався. Він тоді до сокири:

— Сокиро, сокиро, де господар дітей подівав? Сокира говорить:

— В мене господар добрий чоловік був, мною дров наруба, положить мене, то я собі й спочиваю.

Він до долота:

— Долото, долото, де господар діти подівав?

А долото каже:

— У мене господар добрий чоловік був: мною дірку продовба та положить мене, то я собі й лежу.

А змії йому говорить:

— Чи ж то добрий чоловік був твій господар? Дивись, як він тобі голову побив. А ти кажеш, що він добрий чоловік був.

— І то правда,— каже долото.— Візьми ж мене та винеси на кінець хати на причілок та кинь через себе, то де я впаду та загрузну, то там і копай.

От змії так і зробив, і там, де загрузло долото, почав копати і викопав. А діти вже великі вирости, парубком і дівчиною стали. Забрав їх змії і несе. От притомився він, сів відпочивати. Лежав-лежав і заснув. Дівчина ськає йому в голову, а хлопець сидить, горює. Аж біжить кінь. Добігає й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш?

А хлопець одказує :

— Ей, конику-братику, не по волі, а по неволі.

— Сідайте на мене,— каже кінь,— я вас винесу. Взяли вони й сіли, а змій спить. Кінь як пустився вскач, біжить та й біжить. А змій як пробудився, побачив, що їх нема, та в погоню. От вони сидять на тому коню, а брат і каже:

— Ей, конику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо і ми.

А змій летить, з рота в нього пащить. Уже на коневі й хвіст зайнявся. Бачить кінь, що невидержка, узяв хвицьнув, сам побіг, а вони, бідні, zostались. Як прилетить до них змій:

— А,— каже,— кого ви слухаєте? Ось я вас з'їм!

Стали просити брат з сестрою, щоб не їв їх. Змій і каже:

— Ну, цей раз вам прощаю, та тільки не слухайте нікого!

Забрав їх змій та й поніс. Ніс-ніс він і притомився та й сів спочивати. Заснув змій. Дівчина в голові йому ськає, а хлопець сидить, горює. Аж летить чмелик. Приліта та й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче!

— Здрастуй, чмелику!

— А що, брате, чи по волі, чи по неволі мандруєш?

— Ей, чмелику-братику, сюди б я не зайшов по волі, а вже видно, що по неволі.

Чмелик каже:

— Сідайте, я вас винесу.

— Як же ти нас, чмелику, винесеш, коли кінь ніс, та не виніс.

— Та вже,— каже чмелик,— чи винесу, чи не винесу,— одначе вам пропадять.

От взяли вони сіли на того чмелика, він їх і поніс. Змій як пробудився, як уздрів, що їх нема, та в погоню. Сидять вони на тому чмелику, а брат і каже:

— Ой, чмелику-братику, пече мене в плече. Пропадемо ми, пропадеш і ти.

Чмелик перевернув крильця, скинув їх, вони попадали, а він полетів. От прилітає змій, упав та й рот роззявив.

— Ага, попались! — каже.— Тепер я вас із'їм. Казав же я вам, щоб нікого, окрім мене, не слухали.

Стали вони просити змія, щоб він їх не їв, та й упросили. От він забрав їх і несе знову. Сів одпочити, дівчина ськає йому в голові, а хлопець сидить, горює. Аж іде волик, такий поганенький та й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш?

— Ей, волику-братику, сюди б я по волі не зайшов, мабуть, що по неволі.

— Сідайте,— каже той волик,— я вас винесу.

А вони кажуть:

— Е вже! Коли кінь та чміль не винесли, то де вже б ти виніс?

— Нічого,— каже волик.— Сідайте, то й винесу. От вони сіли, волик і несе їх. І так несе, що хвилька, то й милька, а як спотикнеться, то й дві. Змій як побачив, що немає їх, дуже розсердився та як кинувся аж поверх дерева та так летить, так летить! От хлопець оглянеться та й каже:

— Ой, волику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо і ми.

А волик і каже:

— Заглянь мені, хлопче, в ліве ухо та вийми гребінку і махай нею назад себе.

Вийняв той гребінку, махнув назад себе — і став ліс такий густий, як гребінка. А волик своє робить: біжить і біжить, що хвилька, то милька, а спотикнеться, то й дві. Змій як побачив ліс, став його гризти зубами. Прогризся крізь той ліс і знов став доганяти. Хлопець бачить, що змії доганяє і каже:

— Ой, волику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо й ми.

А волик каже:

— Заглянь мені у праве вухо, вийми хусточку та й махай наперед мене.

Він витяг хусточку, махнув і поперед його стало море. А на тому морі золотий міст. От збігли вони на міст і перебралися на ту сторону. Махнув назад хусточкою хлопець і не стало моста. Змій добіг до моря та й став, нема йому по чому бігти.

От волик і каже:

— Повезу я вас до хатки, і тут у цій хатці будете ви жить недалеко від моря, а мене візьміть та заріжте.

Плачуть брат з сестрою:

— Як же ми тебе будемо різати, коли ти нас од смерті врятував?

— Нічого,— каже.— Заріжте і візьміть одно плечко повісьте на печі, друге на полу в кутку, третє на покуті, а четверте — коло порога, на всіх чотирьох кутках.

Зарізали вони того волика, взяли і повішали плічка, як їм сказано, по всіх чотирьох кутках, а самі полягали спати. Пробудився брат уночі, дивиться, а коло порога стоїть кінь у такому славнім уборі, що тільки сісти та їхати. Глянув на покуття, а там у кутку меч-самосіч, а на полу в кутку собака Протиус, а на печі собака Недвига. Будить брат сестру, а сам сідає

на того коня, опоясується мечем та з тими собаками і їде на полювання. Що вловить, то тим і живляться.

Ну, живуть вони над морем, а сестра ходить туди ложечки та одежину мити. Змій і говорить до неї:

— Як то ви перебралися? А вона й розкажує:

— Єсть у мого брата така хусточка, що як нею махнуть, то зробиться міст.

А він каже:

— Знаєш що: попроси ти в нього ту хусточку начебто прати, та возьми махни нею, то я до тебе переправлюсь і буду з тобою жити, а брата твого отруїмо.

От вона прийшла додому і просить брата:

— Дай, братику, мені ту хусточку. Вона брудна, я піду та виперу тобі.

Він повірив їй та й дав. Сестра взяла, прийшла до моря, махнула — став міст. Змій і переправився на цей бік. От радяться вони, як би згубити брата з світу. А змій і каже:

— Ти візьми занедужай та й скажи: снилось мені, братику, і виділось, що якби ти поїхав на полювання та дістав мені вовчого молока, то я б і видужала. От він як поїде, а вовки й розірвуть його собак. Тоді ми і його візьмем, бо в собаках уся сила.

От приїжджає брат з полювання додому, змій сховався, а вона йому й каже:

— Снилось мені, братику, що якби ти поїхав та дістав мені вовчого молока, то я б напилася та й, може б, одужала, бо я така слаба, така слаба!

— То й дістану,— каже брат. Сів на свого коня і поїхав. Приїжджає у чагарець, аж тут вовчиця схопилась. Протиус догнав, Недвига придержав. Брат здоїв молока і пустив її. Вовчиця оглянулася і каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, що ти мене пускаєш. Я думала, що ти мене з світу згубиш. Дарую тобі за це вовчєня.

І наказує тому вовчаті:

— Служи ти цьому чоловікові так, як батькові.

От він і йде. То було в нього двоє собак, а тепер і третє вовчєня біжить за ним.

Вгледіла сестра з змієм, що за братом біжить троє собак, а змій і каже:

— Ото лихо, ще й третього сторожа собі добув. Візьми ж ти ще гірше занедужай і попроси молока медвежого, то там його розірвуть непременно.

От змій перекинувся голкою, вона взяла застромила її в стіну. Зліз брат з коня, а собаки та вовк до хати та так пнуться на стіну до тієї голки. А сестра й каже:

— Навіщо ти тих собак держиш, вони мені спокою не дають!

Він крикнув — собаки й посідали. А сестра каже:

— Снилось мені, братику, що коли б ти дістав мені ще ведмежого молока, то я б напилась та й одужала.

— То й дістану,— каже він. Переночував, сів на коня та й поїхав. Приїжджає знов в чагарець: тут зараз і схопилась медведиця. Протиус догнав, Недвига придержав. Здоїв її брат та й пускає. Медведиця й каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, за те, що ти пустив мене. Дарую тобі медведча.— А до медведчати каже:

— Слухай його, як свого батька.

Їде брат додому, і вгледіли сестра з змієм, що вже четверо за ним. Змій і каже:

— Попроси в нього лисичого молока, то він як поїде, то звірі його й з'їдять.

А сам перекинувся голкою, вона й застромила в стіну ще вище, щоб собаки не дістали. Брат зліз з коня, собаки знов кинулись до хати та так і пнуться на стіну. Сестра розплакалась:

— Нащо ти так багато собак держиш!

Брат крикнув, вони посідали. А сестра знов своє:

— Снилось мені, братику, що якби ти дістав мені ще лисичого молока, то я б одужала.

— То й дістану,— каже брат.

От лягає він спати. Недвига примостився в його головах, Протиус у ногах, а Вовчок і Медведик по боках. Переночував брат, вранці сів на коня, забрав своїх звірів і поїхав. Приїжджає до чагарця: вибіга лисиця. Протиус догнав. Недвига придержав. Брат видоїв її і пускає. А лисиця й каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, що ти мене пускаєш. Я думала, що ти мене розірвеш своїми собаками. За те дарую тобі лисиченя.— А лисиченяті каже:

— Слухай його, як рідного батька,

Їде брат додому. Угледів змія, що він добув собі ще п'ятого сторожа, а сам і не пропав, та аж зубами скрегоче.

— Візьми,— каже він,— занедужай ще гірше і скажи і снилось мені, братику, що десь в іншому царстві є такий кабан, що носом оре, вухами сіє, а хвостом волочить. І є там такий млин на дванадцять каменів, що само й мелеться, само й насипається, само одгортається, само і в мішки набивається. То якби ти дістав з-під тих дванадцяти каменів борошна, то я б спекла собі коржа з того борошна і одужала б.

Брат розсердився і каже:

— Не сестра ти мені, а ворог! А вона:

— Чи ж можу я тобі бути ворогом, коли нас тільки двоє на чужині?

Повірів брат, знову сів на коня, забрав свою сторожу і поїхав. Приїжджає туди, до кабана і до того млина, що казала. Прив'язав коня і йде в млин. А там дванадцять каменів і дванадцять дверей. І такі ті двері, що самі одчиняються і самі зачиняються.

Взяв він з-під першого каменя борошна, пішов у другі двері, а двері й зачинили його звірів. Ото як пройшов він усі двері, вийшов надвір, аж бачить: звірів нема. Він свистів-свистів, чує, що вони десь виють, але не вибігають. Заплакав він, сів на свого коня і поїхав додому. Приїжджає, а сестра його гуляє з змієм. Тільки що брат входить у хату, а змій і каже:

— Ну, журився я за м'ясом, а м'ясо само йде. Велять братові рубати дрова та наставлять окріп, щоб його зварить та з'їсти. От він рубає дрова, а сорока приліта та й каже:

— Загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризлися крізь двоє дверей.

От він поналивав у казани води й розтоплює. А дров нарубав гнилих, вони підсохнуть трохи і займуться. А він візьме, прихлюпне водою, щоб не так горіли та й вийде надвір. Сорока й каже:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризлися крізь четверо дверей.

От як ввійде він до хати, то змій і каже:

— Ей, не годен ти й окропу нагріти! — Та сам візьме кочергу, поштовха, вони й займуться. А брат візьме та й прихлюпне водою, і дрова знов помалу горять. Вийшов він знов надвір, ніби за дровами, а сорока й каже йому:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі крізь десятеро дверей прогризлися.

А брат набере якнайгниліших дров та й вкине в піч, щоб не так горіли. От уже й казани починають закипати. Знов вийшов він надвір, нібито по дрова. А сорока й каже:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризли усі двері і спочивають.

От уже закипіли ті окропи, він і каже до змія:

— Зятю мій милий, зятю мій любий, дозволь мені перед смертю на дерево вилізти та з білим світом попрощатися.

— Ну, лізь,— каже змій.

От поліз брат на явір, і ні одної гілки не пропускає, все на кожну ступає, щоб тільки загається хоч трохи. Виліз аж на самий верх. Прилітає сорока:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо от-от прибіжать твої звірі.

А змій вибіга з хати та й кричить:

— Доки ти сидітимеш там, злазь, бо вже в мене терпцю немає!

Став злазити брат назад, та все на кожну гілку ступає, щоб загаяти час. От став він уже на останню гілку та й хоче додолу скочить, коли це звірі його — неначе що загуло — прибігли й стали круг нього. А він тоді скік на землю та й гукає радісний на змія:

— А йди лиш, любий зятю, може, я вже й готовий!

Змій вийшов, а він до звірів:

— Вовчук! Медведчук! Протиус! Недвига! Беріть його!..

Звірі як кинулись — і розірвали в шматки.

Зараз він взяв труп склав, спалив, а лисичка хвостом змела, винесла в поле та й розвіяла. А як змія розривали, то сестра вхопила зуб його та й сховала. От брат і каже:

— Коли ти, сестро, така, то зоставайся собі тут, а я поїду в інший край.

Взяв зробив два цебра, повісив на яворі і сказав їй:

— Оце, сестро, як будеш ти плакати по мені, то оцей буде повен сліз. А як будеш плакати по змієві, то оцей буде повен крові.

Сів собі на коня, забрав своїх вірних друзів та й поїхав. Приїжджає він в один город та й узнає, що в тому городі є криниця і в ній сидить змії з дванадцятьма головами. Як ідуть люди по воду, то й ведуть одну дівчину. Змій з'їсть її, а вони наберуть собі води, бо інакше не можна. Того дня настала черга цареві вести свою дочку. От хлопець-молодець і каже:

— Я можу побідити отого змія.

— Як побідиш його,— кажуть люди,— то цар обіцяв віддати свою дочку ще й половину царства.

Ну, ведуть ту царівну, а за нею й хлопця-молодця ведуть, а за ним ідуть його звірі і кінь. Привели ту царівну, таку убрану. Тут змії тільки що виткнувся, щоб з'їсти її, а хлопець-молодець і каже:

— Меч-самосіч, рубай його! Вовчук, Медведчук, Протиус, Недвига, беріть його!

Тут той меч-самосіч січе, а звірі рвуть. І розірвали його зовсім. Взяли труп, склали, спалили, а лисичка хвостиком змела попіл і розвіяла. Дякують люди йому, що вода стала свободна. А царівна дала йому перстень.

От ідуть вони до царського палацу, а дорога далека була, він притомився, ліг на траві, царівна ськає йому в голові. А лакей прийшов, одв'язав той меч-самосіч од тороків та й каже:

— Меч-самосіч, січи його!

Той меч і посік його на маленькі шматочки. А звірі послули й не чули. Лакей тоді до царівни:

— А скажеш, що я тебе од смерті врятував? Як не скажеш, то буде тобі те, що й йому.

Царівна злякалась та й погодилась. Приходять вони додому, а цар такий радий. Зараз одягу надів гарну на нього і почали гуляти.

Як пробудився Недвига, побачив, що немає господаря, побудив усіх. Стали думать-гадать, хто найпроворніший з них. Вирішили, що лисичка. От і посилають її дістати води живущої і цілющої і молодого яблучка. Побігла лисичка діставати тієї води і того яблучка. Аж ось і криниця з цілющою та живущою водою, і біля неї росте яблунька з молодими яблуками. От тільки криницю і яблуню та стереже солдат. Та такий здоровий і махає раз у раз шаблею, так що й муха пролетіти не може над тією криницею. Що тут робить? Пустилася лисичка на хитрощі. Зробилася ніби кривою, біжить повз криницю і шкандибає. Солдат як побачив та за нею: дай, думка, спіймаю. А лисичка від нього все далі і далі. От як одвела вона того солдата далеко та як чкурне до криниці. Солдат тільки став та й очі виричав. А лисичка до криниці, набрала в пляшечку води, зірвала яблучко та й поминай як звали.

Прибігла лисичка. Зараз Протиус взяв ту воду, помазав нею шматки хлопця-молодця, вони й зцілились. Влив йому в рот живущої води, він і ожив. Дав йому з'їсти молодого яблучка, він помолодів і зробився ще кращим, ніж був. Встав хлопець-молодець на ноги та й каже: — Ох, як же я довго спав!

— Добре б ти спав, якби ми не дістали води живущої і цілющої.

— Що ж тепер ми будемо робити? — кажуть усі. Порадись і вирішили, щоб він перебрався за старця і йшов у царський дім.

Передягнувся він і пішов. Приходить, а лакеї його й не пускають. Став він просить, а царівна й почула і звеліла впустити. Ввійшов він у покої, став шапку знімати, а перстень той, що йому подарувала царівна, так і засяв. Царівна і впізнала, та ще не вірить собі і каже:

— Ходи сюди, старче божий, я тебе почастую.

Підійшов він до столу, царівна налила йому чарку вина та й дає. А він бере лівою рукою. Побачила, що він бере не тією рукою, на котрій перстень, та й випила сама ту чарку. Налива другу, а він бере правою. Вона зараз і впізнала свій перстень і каже до батька:

— Оце мій муж. Він мене одволив од смерті. А цей,— показує на лакея,— цей пройдисвіт убив його і заставив мене, щоб я сказала, що він мені муж.

Цар так і скипів. Звелів вивести з конюшні такого коня, що на нього ще ніхто й не сідав, прив'язали того лакея до хвоста та й пустили по полю. А хлопця-молодця посадили за стіл і тут же одгуляли весілля.

От живуть вони собі щасливо. Аж одного разу згадав брат про свою

сестру. Велів осідлати коня, забрав звірів та й поїхав до неї. Приїхав і бачить, що той цебер, що назначений для змія, повнісінький крові, а його цебер розсохся і розсипався. Бачить брат, що вона жалкує ще й досі за змієм, та й каже:

— Раз ти така, то більше я тебе і знати не хочу. Сиди тут, я більше й не навідаюсь до тебе.

А вона як почала просити й благати та й упросила, щоб він її взяв з собою.

От як приїхали вони додому, вона взяла та під ту подушку, що він спить, і підкинула змійового зуба, що колись сховала. Ліг спати брат, а той зуб і вбив його. Жінка думала, що він сердиться чого та не говорить до неї, та так просить, щоб не сердився. А далі взяла його за руку, а рука холодна, як лід. Вона як закричить! А Протиус у двері та цмок його! Він ожив, а Протиус умер. Далі Недвига цмок Протиуса. Протиус ожив, а Недвига вмер. От він до Медведчука.

— Цілуй,— каже,— Недвигу!

Недвига ожив, а Медведчук умер. Дійшла черга до лисиці. Як вона вмере, то її цілувати нікому. Що тут робити? А лисиця хитра. Взяла вона Медведчука, поклала на порозі та цмок його, а сама за двері. А зуб як вискочить та в двері та там і застряв.

Ну, бачать вони, що всі живі, що ніхто не загинув од того зуба, та такі раді, такі раді. А сестру взяли прив'язали, як того лакея, до хвоста коневі та й пустили по полю.

Самі ж вони тепер живуть-поживають і добро царське проживають. Я там був, мед і вино пив, по бороді текло, а в рот не попало. Оце вам і казка вся.

Як заєць ошукав ведмедя

Був собі в одному лісі ведмідь. Та такий дужий та лютий!.. Піде було по лісі і душить та роздирає все, що здибає. Ліс був великий, і звірини в ньому багато, та проте страх пішов на всіх. Адже ж так і року не мине, а в цілому лісі душі живої не лишиться, коли бурмило буде так господарювати.

Рада в раду, присудили звірі вислати до ведмедя посланців і сказати йому: «Вельможний пане ведмедю! Що ти так знущуєшся? Одного з'їси, а десятъох із злості роздереш і покинеш!.. Адже так до року, то й душі живої в лісі не стане. Ліпше ти ось що зроби: сиди собі спокійно в своїм гаврі, а ми тобі будемо щодня присилати одного з-поміж нас, щоб ти його з'їв».

Вислухав ведмідь тієї мови та й каже: «Добре! Але пам'ятайте собі: як мене хоч одного дня одурите, то я вас усіх пороздираю!»

Від того дня почали звірі день поза день ведмедеві одного з-поміж себе посилати. Почали кидати день у день жеребки: на кого впав, той і мусив іти до ведмедя і датися йому з'їсти.

Одного дня випав жеребок на зайця.

Перелякався бідний заєць... Та що було робити? Ходили друзі, мусить і він. І не змагався. Тільки випросив собі годинку часу, щоб із жінкою, діточками попрощатися. Та поки жінку знайшов, поки всю сім'ю скликав, поки попрощались, та наплакалися, та наобнімалися, то вже сонце геть з полудня звернуло.

Врешті прийшлося зайцеві рушати в дорогу.

Іде бідолаха до ведмежої гаври. Та не думайте, що йде заячим кроком-скоком, що біжить вітрові навздогін! Гай, гай! Тепер бідному зайцеві не до скоків. Іде нога поза ногу, іде та й постоює та все рясні сльози втирає та зітхає так, що аж лісом луна йде. Аж ось бачить: серед лісу криниця кам'яна, оцямрована, а внизу вода глибока.

Стає заєць над цямриною, заглядає вниз, а його сльози тільки кап-кап у воду. Та й зразу повеселішав і аж підскочив з радості. В його голові з'явилася щаслива думка: якби це йому й самому від смерті врятуватися і всіх звірів вибавити від цього лютого та безрозумного ведмедя. І вже не плачучи і не зітхаючи, а щодуху біжучи, він поспішав до ведмежої гаври.

Було вже надвечір. Ведмідь весь день сидів у своїй гаврі та ждав, коли-то звірі пришлють йому когось на обід. Ждав і не міг нікого діждатися. Голод почав йому докучати, і разом з голодом почала злість підступати під серце. «Що ж це? — ревів ведмідь. — Що вони собі думають? Чи забули про мене, чи, може, їм здається, що одною вороною я маю бути два дні ситий? О, прокляті звірі! Коли мені зараз не прийде від них страва, то кленуся буком і берестом, що завтра скоро світ рушу до лісу і повидушую все, що в ньому є живого! І одного хвоста не лишу!..»

Та минала хвиля за хвилию, година за годиною, а страва не йшла. Надвечір вже ведмідь не знав, що з собою зробити з голоду й лютості. В такому настрою застав його заєць. «Га, ти, помано, ти, хлистику, ти, гусяче повітря, — кричав на нього ведмідь. — Що ти собі думаєш, що так пізно приходиш? Та я тебе, такого комаря, маю цілий день голодний ждати?..»

Затремтів заєць, почувши ведмежий крик і люті ведмежі слова, та скоро стямився і, ставши на задніх лапках перед ведмедем, промовив, як міг, найчемніше: «Вельможний пане! Не моя в тому вина, що так пізно приходжу. І звірів не можеш винуватити. Сьогодні, в день твоїх іменин, вони, ще вдосвіта зібравшись, послали для тебе нас чотирьох, і ми всі вітром пустилися до тебе, щоби ти, вельможний паночку, мав сьогодні добрий бал». — «Ну, і що ж? Чому ж так пізно приходиш і де там тих троє?» — запитав ведмідь. «Трапилася нам дуже погана пригода, — мовив заєць. — Міркуючи, що в тому лісі нема іншого пана, крім тебе, йдемо собі спокійнесенько стежкою; коли із кам'яного замку вискочив величезний ведмідь та й до нас: «Стійте!» — кричить. Ми стали. «Куди йдете?» Ми розповіли по правді. «Го, го, — крикнув він. — Нічого з того не буде. Це мій ліс, і я не дозволю, щоб ви своїм м'ясом годували якогось приبلуду, що тут не має ніякого права! Ви мої, і я беру вас собі на обід!» Почали ми проситися, благати, почали говорити, що нині твої іменини, і дуже негарно буде, коли ти в такий день лишишся без обіду. Та де тобі! Ані слухати не хоче. «Я тут пан, — кричить, — і я один маю до вас право! І ніхто мені тут не сміє втручатися!» І взяв нас усіх чотирьох до свого замку. Ледве-ледве я упросив його, щоб хоч мене одного пустив до тебе. Тепер, вельможний пане, сам поміркуй, чи ми винні тому, що ти сьогодні з голоду наmlівся і що тобі далі робити».

Почувши це, ведмідь аж увесь наїжачився. Вся його злість обернулася на того нового супірника, що так несподівано став йому на дорозі. «Це ще який непотріб непотрібний посмів сюди вдертися! — ревів він, дряпаючи землю пазурями. — Гей, зайче, зараз веди мене до нього, нехай його розірву на дрібні шматочки!» — «Вельможний пане, — мовив заєць. — Це дуже могутий пан, страшний такий». — «Що? Ти думаєш, що я буду

його боятись? Зараз веди мене до нього, побачимо, хто буде дужчий!» — «Вельможний пане, але він жне в кам'яному замку». — «Е, що там мені його замок! Веди мене до нього, вже я його досягну, хоч би він сховався на самий вершок найвищого дерева».

Попровадив заєць ведмедя до криниці та й каже: «Велика твоя сила! Бач, твій ворог як тільки побачив, що ти наближаєшся, зараз драпонує і сховався до свого замку». — «Де він? Де він?» — кричав ведмідь, оглядаючись навкруги і не бачачи нікого. «Ходи сюди і заглянь ось тут!» — мовив заєць і підвів ведмедя до криниці.

Став ведмідь над цямриною, глянув униз — аж там справді ведмідь. «Бачиш свого ворога, — мовив заєць, — як заглядає із свого укріплення?» — «Я не я буду, коли його звідти не достану!» — мовив ведмідь і як не рикне з цілого ведмежого горла у криницю! А з криниці як не відіб'ється його голос вдвоє сильніше, мов з величезної труби! «Та так? — скрикнув ведмідь. — Ти мені ще грозиш? Чекай же, я тобі покажу!»

Та за цим словом ведмідь бабах до криниці та й там потонує. А заєць скочив щодуху до звірів і розповів їм, яким-то способом він змудрував ведмедя і вибавив їх усіх від тяжкого нещастя.

Не треба вам казати, яка радість запанувала в цілому лісі.

Лисичка-сестричка і вовк-панібрат

Були собі дід та баба. От раз у неділю баба спекла пиріжків з маком, повибирала їх, поскладала в миску та й поставила на віконці, щоб прохололи. А лисичка бігла повз хатку та так нюхає носом; коли чує — пиріжки пахнуть. Підкралась до вікна тихенько, вхопила пиріжок моторненько та й подалась. Вибігла на поле, сіла, виїла мачок із пиріжка, а туди напхала сміттячка, стулила його та й біжить.

От біжить, аж хлопці товар женуть до води.

— Здорові були, хлопці!

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Проміняйте мені бичка-третячка за маковий пиріжок!

— Де ж таки бичка за пиріжок!

— Та він такий солодкий, що аж-аж-аж!..

Таки найшла одного, проміняла.

— Глядіть же,— каже,— хлопці, не їжте пиріжка, аж поки я зайду в ліс!

Та й побігла і бичка гоном погнала. Ті підождали, поки вона сховалась у лісі, тоді до пиріжка, — аж там сміттячко...

А лисичка тим часом пригнала бичка у ліс, прив'язала його до дуба, а сама пішла рубати дерево на саночки. Рубає та й приказує:

— Рубайся, деревце, криве й праве! Рубайся, деревце, криве й праве!

Нарубала дерева, зробила саночки, запрягла бичка, сіла та й їде. Аж біжить вовк-панібрат.

— Здорова була, лисичко-сестричко!

— Здоров, вовчику-братику!

— А де це ти взяла бичка-третячка та саночки?

— От, де ж там? Бичка заробила, саночки зробила та й їду!

— Ну, то підвези ж і мене!

— Куди я тебе візьму? Ти мені й саночки поламаєш!

— Ні, не поламаю, я тільки одну лапку покладу.

— Та клади вже, ніде тебе діти.

От вовк і поклав лапку. Від'їхали трохи, вовк і каже:

— Покладу я, лисичко-сестричко, і другу лапку.

— Е, вовчику-братику, ти мені санки поламаєш!

- Ні, не поламаю.
- Ну, клади.
- Вовк і поклав. Їдуть, їдуть, коли це — трісь!
- Ой лишенько,— каже лисичка,— санки тріщать!
- Та ні, лисичко-сестричко, то в мене кісточка хруснула.
- Ну, дарма. . . Їдуть... А вовчик знову:
- Покладу я, лисичко-сестричко, і третю лапку.
- Та де ти її кластимеш! Ти мені зовсім санки поламаєш!
- Та ні, чого б вони ламалися?
- Та вже клади!
- Тільки поклав, а саночки знову — трісь-трісь!
- Ей, вовчику, саночки тріщать! Злазь, бо поламаєш!
- Та де там вони тріщать! Що ж бо ти, лисичко-сестричко, вигадуєш?
- То я орішок розкусив.
- Дай же й мені!
- Так останній.
- Проїхали ще трохи. . .
- Ой лисичко-сестричко, сяду я й увесь!
- Та куди ти сядеш? Тут ніде тобі й сідати!
- Та я зібгаюсь так, що помішусь.
- Та ти мені санки зовсім поламаєш! Чим же я тоді дровець привезу?
- От-таки, чого я поламаю? Я легенький. Сяду я, лисичко-сестричко, бо притомивсь. Я помаленьку.
- Та вже сідай, нема де тебе діти.
- От він убравсь зовсім у саночки, та тільки сів, а санки — трісь-трісь-трісь! Так і розсипались.
- Давай тоді його лисичка лаяти:
- А щоб тобі добра не було, капосний вовцюгане! Що це ти мені наробив?..
- Лаяла його, лаяла, а тоді:
- Іди ж тепер та рубай дерево на санчата.
- Як же його рубати, лисичко-сестричко, коли я не вмю і не знаю, якого треба дерева.
- А, капосний вовцюгане! Як санчата ламати, так знав, а як дерево рубати, то й ні! Кажі: рубайся, деревце, криве й праве! Рубайся, деревце, криве й праве!
- Пішов вовк. От увійшов він у ліс та й почав:
- Рубайся, дерево, криве й криве! Рубайся, дерево, криве й криве!
- Нарубав, тягне до лисички. Глянула та, аж воно таке корячкувате, що й на полицю в плуг не вибереш, не те що на полозок. Давай вона його знову лаяти:

— Нащо ж такого нарубав?
— Коли воно таке рубається!
— А чом же ти не казав так, як я тобі веліла?
— Ні, я так саме й казав: рубайся, дерево, криве й криве!
— Ну і дурний же ти який і до того недотепний! Сиди ж тут, бичка доглянь, а я сама піду нарубаю. Пішла вона.

А вовк сидить сам собі, та так йому хочеться їсти! Почав він перекидати, що було в саночках,— ні, нема ніде нічого. Думав, думав та й надумав: «З'їм бичка та й утечу!..» Проїв дірку в бичка, з середини все виїв, а туди горобців напустив і соломою заткнув, а бичка під тином поставив і паличкою підпер. Тоді сам на втіки. Приходить лисичка до бичка, аж у нього з боку віхоть стримить. . . Лисичка хап за той віхоть, а звідтіля горобці — хрррр!.. Вона за паличку, тільки прийняла її, а бичок гуп — і впав!

— Ну, стривай же ти, капосний вовцюгане! Я ж тобі це згадаю!

Та й побігла шляхом.

Біжить, коли це їде валка запізнілих чумаків з рибою. Вона впала серед шляху і ноги відкинула — притаїлась, мов нежива. Чумаки зараз її побачили:

— Дивіться, хлопці, яка здорова лисиця лежить!

Обступили її, перевертають.

— Треба взяти — дітям шапочки будуть.

Кинули її на задній віз й знову рушили.

Їдуть попереду, а лисичка-сестричка бачить, що вони не дивляться, і давай кидати рибу з воза. Кидає та й кидає по рибіці на шлях, усе кидає... Накидала багато та нишком і зіскочила з воза. Чумаки поїхали собі далі, а вона позбирала ту рибку, сіла та й їсть.

Зирк — аж і вовк-панібрат біжить.

— Здорова була, лисичко-сестричко!

— Здоров!

— А що це ти робиш, лисичко-сестричко?

— Рибку їм.

— Дай же й мені!

— Отак! Я скільки морочилась, ловила та й віддам йому? Піди, сам собі налови!

— Та як же я наловлю, коли не вмю? Хоч навчи, як її ловити!

— Та як же ловити? Піди до ополонки, встроми хвоста в ополонку і сиди тихенько та й приказуй: «Ловися, рибко, велика й маленька!» То вона й наловиться.

— Спасибі за науку!

Побіг вовк мерщій на річку, та до ополонки, та хвіст в ополонку...

— Ловись,— каже,— рибко, велика та все велика! Ловись, рибко, велика та все велика! Ловись, рибко, велика та все велика!

Не хочеться йому малої. А мороз надворі такий, що аж шкварчить! Лисичка ж бігає по березі та все:

— Мерзни, мерзни, вовчий хвіст! Мерзни, мерзни, вовчий хвіст!

А вовк:

— Що ти, лисичко-сестричко, кажеш?

— Та то ж і я кажу: ловися, рибко, велика й мала!

— А, ну й я так: ловися, рибко, велика та все велика!

Ворухнув вовк хвостом — важко вже. А лисичка:

— Ото вже рибка почала чіплятися.

Трохи згодом:

— Ану, вовчику, тягни!

Вовк як потяг, а хвіст уже прикипів до ополонки, — не витягне. А вона його ще й лає:

— А, капосний вовцюгане, що ти наробив?! Бач, казав: «Ловися, рибко, велика та все велика»,— от велика начіплялася, тепер і не витягнеш. Треба ж тобі помочі дати, побіжу покличу.

Та й майнула на село. Біжить селом та гукає:

— Ідіть, люди, вовка бити! Ідіть, люди, вовка бити!

Як набігалося людей!.. Хто з сокирою, хто з вилами, з ціпами, а баби з рогачами, з кочергами! Як почали вони того бідолаху-вовка періщити!

А лисичка тим часом ускочила в одну хату, — нікого нема, хазяйка побігла на річку вовка бити і діжу немішену покинула. Вона взяла вимазала голову в тісто — та в поле... Коли дивиться — вовк насилу лізе,— добре дали йому, сердешному. Вона зараз-таки прикинулася хворою, тільки тупає, стогне... А вовк побачив її.

— А,— каже,— така ти! Наробила ти мені добра, що й хвоста збувся!

А вона:

— Ой вовчику-братику, хіба ж то я? Хіба ж ти не бачиш, що з мене й мозок тече, так мене побили, що й голову провалили мені. Вовчику-братику, підвези мене!

— Та я й сам нездужаю!..

— Та в тебе ж тільки півхвоста нема, а мені й голову провалили. Ой-ой-ой, не дійду додому!..

— Та сідай уже, нема чого з тобою робити.

Вона вилазить йому на спину, вмощується та так стогне.

Повіз її вовк.

От вона їде та все приказує:

— Битий небиту везе! Битий небиту везе!

— Що ти там, лисичко-сестричко, кажеш?

— Та то я кажу: битий биту везе.
А сама знову нищечком:
— Битий небиту везе!
От довів він її до хатки:
— Уставай, лисичко, доїхали!
Вона тоді плиг з вовка та:
— Битий небиту привіз! Битий небиту привіз!
Вовк до неї, хотів її зубами, а вона в хатку та й зачинилася. Не влізе
вовк. А вона ще визирає у вікно та й дражнить:
— Битий небиту привіз!
Тупцявся вовк, тупцявся коло лисиччиної хатки — не влізе.
— Ну й клята ж лисичка!.. От так піддурила!
Та й потяг додому.
А лисичка живе та курей ловить.

Звірі під пануванням лева

Одного разу зібрались всі звірі до купи і почали радитись між собою, кого наставить царем, щоб був порядок і щоб був у них правдивий суддя, котрого всі щоб боялись і слухались. На цей раз діла довести до кінця не довелося, бо не всі були в зборі, самих великих і сильних звірів не було на сходці. Тут вони порішили загадати всім звірям, щоб зібрались всі до купи з малого до великого і обсудили діло як слід.

В назначений день зібралась повна сходка звірів. Прийшли всі до одного. Там були: слон, лев, тигр, бегемот, носоріг, медвідь, вовк, олень, верблюду, лисиця, заєць, дикий кабан, зебра, коза, вівця, кінь, корова, собака, кішка, тхір, ховрашок, крися, миша і інші звірки, які тіко були тоді на світі; либонь, був і осел. Коли всі були в зборі, олень виступив наперід і почав казати:

— Не погнівайтесь на нас, ясновельможні пани, дужі і мочні звірі, за те, що ми вас потурбували, нікчемні супроти вас звірята. Ми задумали вибрати кого-небудь з вас царем над всіма звірами, щоб було кому давати нам пораду, судити нас по правді і всьому давати порядок...

Слон обіззавсь:

— Добре ви пригадали, давно пора встановити між звірами порядок і правдиві закони.

Слон трохи подумав і почав казати:

— Господа старики! Всякому з вас звісно, що бог розгнівавсь на чоловіка і вигнав його з раю; тепер він не в правах командувати нами. Тепер бог лишив його права господарювати над усіма тваринами. Тоді ми підкорялись чоловікові і робили так, як він хотів, а тепер ми zostались самі, без начальника, треба нам вибрати кого-небудь царем, щоб управляв нами, давав всім порядок, щоб не допускав грабіж і розбій і щоб правдиво судив всіх за всякі провинності. Подумайте всі гарненько і скажіть, кого ви бажаєте наставить царем. Можу і я стати царем, бо я більший од усіх і сильніший, а не хочете, як хочете, про мене все одно, хоч і мене виберете. Лев, не дождавши слова громади, виступив наперед і каже:

— Ні, господа, слонові бути царем не підходить, він неповоротний, важкий, нездатний прудко бігати. Мені більше личить бути царем, мене всі будуть слухати і повинуватись, я прудкий, моторний, вродливий, і сила

у мене, спасибі богу, є.

А далі виступив наперед бегемот і каже:

— Ні, господа, так не годиться, кожен з нас бажає бути царем; я теж великий і силу маю, а що я не вродливий, так це поміхою не повинно бути; з лиця води не пий, а саме головне — нужна правда і розумний порядок.

Вискочила з гурту лисиця, виступила наперед, сплигнула на пеньок і почала:

— Всякий розуміє, що всі ви три годитесь в царі і всякий з вас бажає бути царем, а щоб нікому з вас не було обиди і щоб обійтись без сварки і бійки, краще давайте зробим потайне засідання і там всі громадою порішим, кому з вас бути царем. Хай ви всі будете черговими на посад царя, ми одійдемо од вас геть подалі і там порадимось гуртом; на кого випаде більшість голосів, той і буде царем.

Всі схвалили річ лисиці, гукнули «браво!» і вирішили зараз же зробити потайне засідання. Всі звірі одійшли подальше і почали гадать. Які слабші і беззахисні, ті кричали: «Нехай буде слон царем, він розумніший од усіх звірів на світі і він буде правдивіший од всіх». А звірі, котрі сильні і моторні, ті намагались, щоб лева вибрати царем, кричали: «Нехай буде лев царем, він моторніший слона і вродливіший од всіх, йому тіко й личить бути царем». А інші намагались кидати жеребки.

Лисиці дуже не хотілось гнівить лева, бо він її прохав, щоб вона за його старалась, а як за його не буде руку держать, так грозив розірвать її на клоччя. Лисиця всіма силами умудрялась виставити лева царем, бо вона тремтіла за свою шкуру. Лисиця вибігла наперед, зізла на пеньок, щоб всім було видко, і почала:

— Слухайте, господа, що я вам скажу. Багато з вас є таких, котрі бажають, щоб царем був слон. Правда, слон розумний і сильний, він крові не вживає і іншим не дозволяє; тіко самі судіть, господа, який з його буде цар, коли він неповороткий. Всі вороги наші будуть шкодити, розбійничать іще гірш є, чим тепер, і його не будуть бояться, бо добре знають, що він їх наказати не може, погониться за ними, а вони утечуть од його. На мою думку, краще всього наставить царем лева; він розумний, дужий і моторний, зможе винних наказати, і всі його будуть бояться. Хто нашкоде, так чортового батька утече від його: хоч кого, так дожене.

— Воно-то так,— обізався олень,— тіко так робить неправдиво. Краще нехай так, як покаже більшість голосів; а щоб не було ні на кого пені, давайте кинемо жеребки.

— Так буде правдивіш,— гукнули останні звірі,— тіко як же ми зробим?

— А от як,— обізався олень.— Хто бажає, щоб був царем лев, то нехай

кида он у те дупло кожен по одному горіху, а хто бажа царем слона, той хай кида жолуді.

— Добре ти пригадав,— гукнули всі,— значить, так і зробим.

Назбирали цілий ворох жолудів і горіхів і змішали їх докупи. Лисиця стала на задні лапи і заявила:

— Ну, господа, тепер приступайте до діла.

Всі по черезно почали підходити до вороха жолудів і оріхів і кожен брав по одному зерну, кому що нравилось,— і кидали в дупло. Хижі звірі, які любили кров, ті брали горіхи, а які вживали овочі і траву, ті брали жолуді. Лисиця побачила, що на бік лева менше кидають, почала хвостом вертїти, підбігала до кожного і підморгувала, щоб брали горіхи, а коли підходили брать жеребки малі звірки, так лисиця кожному шептала на вухо: «Бери горіх, а то лева прогнівиш, він тебе задаве, як жабу, і я на тебе розсерджусь, не дам тобі просвітку».

Малі звірки боялись, щоб не попасти в опалу, брались за горіхи. Сама лисиця замість одного горіха зачепила жменю і кинула в дупло так, що ніхто не міг помітити. Стали перевірять жеребки, і виявилось однакове число горіхів і жолудів. Медвідь і каже:

— Ну, що ж тепер будем робити? Тут щось не так. Давайте знов кинем жеребки і будем пильно придивлятися, щоб хто не кинув більше, чим треба, і щоб ніхто не підказував, що кому брать.

Лисиця вискочила наперед і каже:

— Ні, господа, знов кидать жеребки не подобає, а тепер давайте ми зробим ось що: ходім ми до намічених нами чергових і заявим, що вони для нас однакові, а кому з них бути царем, ми там що-небудь пригадаєм і поради́м їм зробити, що треба буде.

Пішли вони всією громадою до чергових на посад і повідомили їх, що жеребків випало на обох по однаково.

Лисиця в першу голову виступила наперед і каже:

— Ясновельможні пани! Громада намітила в царі одного кого-небудь з вас, пана лева або пана слона. Кинули ми жебраки, кому з вас бути царем, і, перелічивши ті жебраки, виявились однаково одному й другому. Тепер треба пригадать що-небудь інше. По-моєму, нехай буде так: хто кого перегоне, той і буде царем. От попробуйте зараз побігти навперегонки, хто з вас прудкіший, той, значить, цар.

Слон каже:

— Прудко бігать я не можу од природи. Мені здається, що цареві прудко бігать нема чого. Нужен порядок, і розумна розправа, і правдивий суд, а коли треба буде за ким погнатися, так я прикажу, кому захочу.

— Ну, так тоді нехай буде так: хто з вас вище підскоче, той і буде царем.

Слон знов те ж саме сказав:

— Ні, я підстрибнуть вгору не можу, бо я нелегенький.

— Ну, так, значить, хай буде лев царем,— гукнули всі, хто бажав лева.

А слон і каже:

— Про мене все одно, тіко так буде неправдиво. Що лев може зробити, того я не можу, а що я можу, того лев не може. Коли вже так, нехай він зо мною побореться; як лев поборе мене, тоді він буде царем.

Лисиця засумувала, а далі пригадала одну хитрість і каже:

— Добре, нехай буде так, зведем вас боротья, тіко зараз уже пізно, ми всі поморились, охляли, а хай краще ранком, так, як в сніданню пору. Тіко ви, господа, рано ніхто не приходьте дивитья, як вони будуть боротья, а то ми їм будем мішати, вони будуть соромитья нас. Краще ми прийдем трохи згодом і побачим, хто кого зборе.

Всі згодились. Настала ніч, слонові побажалося спать. Пішов він до лісу, притуливсь до одного не зовсім товстого дуба і заснув. Слони звичайно сплять стоячи, обпершись об дерево, а якби він ліг боком, так тоді б сам піднятья не зміг. Лисичка здалека слідувала за слоном, де він встановитья, і, коли побачила, що слон уже кріпко заснув, побігла до лева і каже:

— Ясновельможний пане, ходім мерщій до слона, він уже заснув, так щоб не гаять дарма часу, будем за діло братья.

— А яке ж ми будем робить діло?—спитав лев.— Задушить слона я не подолію, він проснетья і оборонитья од мене.

— Ні, я не про те, душить його не треба, а він має звичай, коли спить, опиратья об дерево; так от: давай ми перегризем дерево, дерево упаде, і слон упаде, тоді ми скажем, що ти слона поборов.

— Добре ти пригадала, тіко я сам не вправляюся до ранку перегризти дерево, зуби заболять, ти піди гукни іще кого-небудь на підмогу.

Лисиця побігла і збрала штук з дванадцять вовків, мишей, крис, привела до слона, і почали вони гризти дуба. Гризли, гризли до самої зорі, а дуба ще чимало зоставалося. Дуб уже трохи похилився, а ще не подавався. Що робить? Уже світало, слон міг проснутья, а дуб ще не падав. Лисичка і на цей раз пригадала одну штучку. Позвала трьох медведів і каже:

— Слон, наш майбутній цар, надибав ось на цьому дубі мед. Так ось коли він нагодивсь спать, велів мені позвать вас, щоб ви достали йому меду. Поки він проснетья, так щоб мед був напоготові, а інакше він вас накаже.

Медведі раді старатья, подрались на дуба всі три. А лисичка дивилася вгору і кричала їм в половину голоса:

— Ви лізьте он туди в той бік,— показувала їм на грачачі гнізда, котрі чорнілись в той бік, куди дуб похилився. Медведі збрались на саму ма-

кушку дуба. Дуб не видержав, тріснув і упав. Слон теж упав на бік, а далі аж на спину перевернувся, задрав вгору ноги. Підняться сам ніяк не міг. А медведі як гепнулись з дуба, аж кишки з них вискочили і дух вийшов.

Минула снідання пора, почали сходиться до них всі звірі. Лев стояв біля лежачого слона, а лисиця трохи оддалі вертіла хвостом. Коли зійшлися всі звірі, лисиця заявила:

— Дивіться, господа, який сильний наш цар, слона зборов. Слон хотів удержатися за дуба, так він і дуба вмісті з ним звалив; на що вже дуб кріпкий — і то не видержав, зломився. Три медведя хотіли заступитися за слона, та він їх як швирнув од себе, аж кишки з них вискочили; дивіться, он вони, бідняги, валяються.

Всі звірі затремтіли від страху і в один голос закричали:

— Лев буде наш цар-государ!

З того часу всі звірі стали бояться лева і почитали його за царя. Коли лев заричить в лісі, так всі звірі тремтять.

Коли лев став царем, здав маніфест, де було сказано: «Ми, цар дрімучих лісов, король дубрав і гаїв, великий князь степний, повеліваєм всім своїм підвласним жити правдиво, мирно, чужого не брати, слабшого, безвинного не драти, старших почитати і поважати. Хто поміте за ким грішок, повинен доносити мені, я буду розбирати діло і винуватих буду наказувати. Хто буде жити по правді і за другими буде замінювати грішки і доносити мені, тому буде награда...»

Лев собі на підмогу слідить за порядком назначив міністрів. Вовка назначив луговим міністром, тигра — лісним, лисицю — польовим. Міністри, подякувавши царю за увагу, пішли кожен на свій посад. Останні звірі не раз гаддали проміж себе: «Що за причина, що вовк і лисиця достукалися такої честі? Неначе покраще них є звірі, а бач, не попали в міністри». Олень і каже:

— Та тут, господа, діло нечисте, правдою і чесним поведінням ніколи не достукаєшся уваги царя. Я одразу помітив, що лев поборов слона неспроста, а тут була якась хитрість. Звичайно, лисиця на хитрощі здатна так, що вона що-небудь таке пригадала, а вовки, мабуть, помагали їм, через те саме вони попали в милість. Ну, тигр — діло друге, він дужий звір, йому личить бути великим начальником; а тут іще й те, обминуть тигра — він міг розгніватися на лева і робить йому поміху в ділах, бо у його сила недалеко утекла од лев'ячої.

— Та я і сам так думав, — обізвався медвідь. — Видно, що вони схитрували, околпачили слона і моїх трьох братчиків занапали тоді. Я так покладаю, що вовки гризли того дуба, об який слон обпирався сонний. А трьох медведів вони обдурили, заставили полізти на дуба, щоб скоріш його зломить. Од того вони і положили свої голови.

— Е! Так воно й буде,— гукнули інші.

Дивляться, неподалеко них біжить лисичка. Всі припинили. «Цсс! Мовчіть, а то почує — біда буде, всіх нас загонять туди, де Макар телят не пасе». Лисиця підближалась до них; всі їй низько поклонились. Вона остановилась і пита:

— А чого ви тут в купу збились? Чи не заговор який робите?

— Боже нас борони, це ми зійшлись побалакати про вчорашній радісний для нас день. Ми всі радієм, що господь нам послав такого царя і умних, правдивих міністрів.

— А! Якщо так, то іще нічого, а все ж таки на другий раз не смійте збиратись всі до купи. Ніяких потайних зборищ не полатається.

Опісля того всі звірі старались жити кожен собі особняком. Всі звірі, які їли рослини, жили мирно, правдиво, а хижі шкодили і ображали слабших. А щоб перед царем і перед законами бути правими, старались вигороджувати себе, що вони зробили шкоду не з нечів'я і не з своєї охоти, а по долгу служби. А як цар почне допитуватись: «За віщо ти задрав зайця або ще кого-небудь?» — так винуватий одбріхувався, що він задрав його за те, що заєць глузував з царя або підмовляв інших убити царя. Цар міністрам вірив і давав їм за це нагороду — за їх вірну службу.

Набридли лису бути польовим міністром, бо там, окрім мишей та інших звірків, нічого не доводилось їсти; а йому кортіло посмакувати курятинки або гусятинки. Пішов лис до царя і каже:

— Ваше величество, дозвольте мені завідувати над курниками і оберігати курей од ворогів.

— А при чім же тут кури? — каже цар.— Нам не дано право влаштувати над птицями, у птиць є свій цар.

— Так я хлопчуху не за курей, а тут я хочу укоротити безпорядки наших звірків.

— А який же вони безпорядок чинять?

— Тхори і криси душать курей і малих курят і псують їх без жалю. Мані жалівсь півень і прохав, щоб я вам доложив. А то, каже, всі з вас глузують, що не даєте порядку, дозволяєте таким плюгавим звіркам робити шкоду в іншому господарстві.

Лев повірив лисові і з того дня наставив контролером над курниками.

Лис зрадив, помчався до села. Діждавшись пізньої пори, почав провіряти курники. Таким чином він щодня уминав по дві, по три курки. Одного разу чоловік підсів лиса і застукав його в курнику. Тіло лиса поп'явся за курами, а чоловік схопив його за хвіст і ну бухать бичем по ребрах. Так його угостив, що він був ледве живий. А далі прив'язав до хвоста мотузку і повісив лиса на тину, боявся, щоб він до ранку не оджив і не втік. Чоловік пішов спати, а лис оклигав, почав пригадувати, як йому

викрутиться з біди. Пручавсь, пручавсь, ніяк не міг одірватися. Кілька раз сикався понатужитися, щоб перервать мотузок, і не міг, бо дуже кріпкий був. Тоді він порішив збутися свого хвоста, аби тіко самому быть живим. Хоч і боляче було, почав переґризать свій хвіст. Одґриз свій хвіст і втік.

Вибіг лис в поле і дума: ну, що його тепер робить? Як я покажусь до своїх підвласних? Вони мене не впізнають і не будуть мене слухаться. До підвласних іще не так страшно показаться, вони у вічі глузують з мене не посміють, а за вічі нехай собі балакають, що хочуть, а от як я до царя покажусь, що я йому буду казати, як спита про хвоста? Стидно быть міністром без хвоста. Ех! Краще б він мене убив до смерті. Ну, та тепер уже того не вернеш, що минуло; хоч і сором, а треба як-небудь віку доживати. Поки хвіст загоїться, піду до зайця в хату, полежу там.

Підійшов до заячої хатки і каже:

— Пусти мене переночувати. Я тобі колись в пригоді стану.

— Ні, не пушу,— каже заєць,— у мене тісно, малі дітки...

— А я тобі кажу: одчиняй! Ти знаєш, хто я? Я міністр польовий і контрольор домашніх птахів, був на селі по господарственным ділам.

Заєць злякався, одчинив. Лис убрався в заячу хатку і ліг на м'яке ліжко, а зайченятко скопирнув геть. Заєць промовчав, бо як же можна гнівить міністра? Пішов зайчик добувати діткам корму, а лис тим часом забажав поїсти; схопив одно зайченя і з'їв. Прийшов зайчик погодувати діток, дивиться — уже одного зайченятка нема. Заєць пита:

— Ваше степенство, а де ж моє зайченя? Одного нема.

— Як ти смієш питати мене про своїх дітей? Що я тобі, нянька, чи що? Ти їх наплодиш тут цілу сотню, а я буду щохвилини перелічувати їх, чи всі, чи не всі? Коли хочеш жити на світі, так не груби мені, а то живо попадеш до царя в лапи.

Заєць вийшов з хати, заплакав і знов подався добувати корму своїм дітям. Вернувсь додому, дивиться — нема іще одного зайченяти. Заєць не став нічого казати, погодував останніх дітей, а сам вийшов з хати і плаче.

Біг мимо нього другий заєць. Побачивши земляка, спинивсь і пита:

— Чого ти, братику, плачеш?

— Та як же мені не плакати? Убравсь до мене в хату наш міністр, їсть моїх дітей, і не смій йому слова сказати, грозить смертю, каже: «Донесу цареві, так він тебе з'їсть».

— А ти, братику, подай жалобу цареві. Як-таки так, має ж быть на світі правда. Хоч він і міністр, а перед законом одвітить за душогубство.

— Ех, брате, брате, куди там нашому братові поткнутися? Все одно наша жалоба до царя не дійде. Там її перехватять придворні. Там всі сановники з нашим міністром запанібрата, так хіба ж вони захочуть топить

свого приятеля? За його всі заступляться — і його оправдають, а за мене, нещасного сіромаху, ніхто й слова не промовить.

Побалакали зайці і розійшлись.

Ображений зайчик прибіг до своєї хатки, заглянув всередину, а там уже нема ні одного зайченятка. Зайчик не став показуватися на очі міністра, побоявся зайти в хату, вернувся в поле, сів і гірко заплакав. Біг вовк, побачив зайця, спинився і пита:

— Чого ти, зайчик, плачеш?

— Та як же мені не плакати, лис забравсь в мою хату, поїв всіх моїх діток, а тепер осталась черга за мною, боюся показуватися додому.

— Не журись, зайчик, я його вигоню, ходім зараз. Пішли вони до хати. Вовк підійшов до дверей і каже:

— Хто ти такий, виходь геть з хати!

— Я міністр польовий, хто сміє мені грубити?

— А! Так це ти, лис? — каже вовк.— Стидно, брат, зобіжать слабеньких нещасних звірків. Я теж міністр луговий, прошу тебе ослобонить хатку бідного зайчика, а то піду до царя і доложу йому про твої злі вчинки. Цар тебе, я думаю, по головці не погладе.

— Не твоє діло, вовче, мішаться в мої порядки; ти порядкуй в своєму міністерстві, а я буду в своєму.

Вовк, піймавши облизня, розгнівливий пішов до царя. Прийшов до лева і каже:

— Ваше величество! Маю честь висловить вам ось що: лис, міністр польовий, чинить грабіж, не сповня вашого указу, в дворах курей псує; замість того, щоб оберігати їх од звірків, він сам пожирає їх. Потім зобідив зайця, поїв його дітей і живе в його хаті, за малим самого зайця не з'їв. Я прохав його ослобонить заячу хату, а він сказав, що не моє діло; каже: «Що я хочу, те й роблю, нікому до того діла нема...»

Лев доручив вовкові послати оленя з указом до лиса, щоб він зараз же з'явився до його на розправу. Лис, получивши указ, задумався, почав пригадувати, як одбрехатися. Надумавши все, що було треба, пішов до царя. Доложили цареві, що прийшов польовий міністр. Лев велів пустити його в хороми. Тіко лис на двері, лев грізно його спитав:

— Ти що там твориш безпорядки? Як ти смів так немилосердно зобидити зайця? Або навіть ти псуєш курей, а вину спиравеш на малих звірків?

Лис баче, що лев з ним не шуткує, припав навколішки, повісив низько голову і каже:

— Ваше величество, не веліть казнить, дозвольте слово промовить.

— Ну, кажи.

— Ваше величство, я добре знаю, що на мене по злобі наклепачив вовк, а як сказати по правді, вовк кругом сам винний. Не я, а він зайченят поїв. Я заступивсь за зайця, так він і мені хвоста одгриз, і мене за малим не задушив, ледве утік. Ось звольте подивиться, як він мене обезчестив, одгриз хвоста по саме нікуди. А тепер, бач, свою вину зверта на мене; я і так зобиджений.

Лев подумав трохи і каже:

— Ну, ти остаєшся прав, тіко міністром польовим ти не будеш, а останешся у мене при дворі за начальника охранный дружини, а вовка я накажу.

Лев послав гонця за вовком, а сам почав обдумувати діло; хто з них прав, хто виноват, дуже трудно розбираться, можна покладати, що обидва брешуть. А кого з них оставить живим, треба обдумати. Лис хитрий гимонський, він, похоже, нашкодив, тіко наказувати його якось не з руки, бо він мене своєю хистрістю посадив на царство. А вовк що, він хоч і помагав перегризати дуба, так то не дуже велика пригода, гризти всякий дурак зуміє. Так що краще доведеться вовка задрати. Оставити обох живими — не підходить діло...

Привели вовка до царя. Лев не став і розмовляти з ним, схопив вовка в свої лапи і задушив його. Узнали вовки, що лев казнив міністра лугового безвинного напрасно, почали радиться, як і чим оддячити лисицям і самому цареві. Почали вовки збираться в купи. Кілька табунів розбіглися по всіх полях, по долинах і ярах, нападали на лисичі хати, розорили їх, душили старих і малих. А дванадцять штук вовків пішли на розвідки до царського подвір'я. Виглядали з-за кущів, де саме сидить цар і що він робить. А найбільше всього вони пильно придивлялися, де там ворочається лис.

Лис, помітивши вовків, одразу догадався, з якої причини вони никають біля царських палат. Видно було, що вовки не дарма шаялись цілим табуном. Лис, недовго думавши, підійшов до лева і каже:

— Ваше величство! Я розвідав, що вовки хочуть мене убити і вас теж хочуть лишити жисти.

— Ну, це дурне, куди їм, грішним? Я як розвернусь, так всіх вовків пороздаваю, як жаб.

— Воно-то так, ваше величство, самі вовки вам нічого не заподіють, а вони умудряться підпрохати кого-небудь. Слон на ваше величство незадоволений, може стати на бік вовків і, чого доброго, тигрів зіб'ють з пантелику, підмовлять на свою руку, тоді нам круто прийдеться. Так от, поки вони не підмовили слона і тигрів, дайте указ, щоб тигри всіх вовків розігнали і щоб не давали їм збираться в купи.

Лев миттю написав указ і одіслав його до тигрів, щоб вони мерщій

розігнали вовків. Тигри як двинули на вовків, розігнали їх далеко-далеко, і гарненько їх поколошматили, чимало роздерли на клоччя, а інших знівеличи, а останні повтікали, куди який попав. З того часу вовки покинули наміряться лишити жисти царя і лиса. Всі мають злобу на лева і на лиса, тіко подушить їх ніхто не одважується, бояться...

Сірко

В одного чоловіка був собака Сірко — тяжко старий. Хазяїн бачить, що з нього нічого не буде, що він до хазяйства нездатний, і прогнав його від себе. Цей Сірко никає по полю; коли це приходить до нього вовк та й питає:

— Чого ти тут ходиш?

Сірко йому:

— Що ж, брате, прогнав мене хазяїн, а я і ходжу тут.

Тоді вовк йому каже:

— А зроби так, щоб тебе хазяїн ізнов прийняв до себе?

Сірко відповідає:

— Зроби, голубчику; я вже таки чимсь тобі віддячу.

Вовк каже:

— Ну, гляди: як вийде твій хазяїн із жінкою жать і вона дитину положить під копою, то ти будеш близько ходити коло того поля — щоб я знав, де те поле,— то я візьму дитину, а ти будеш забирати у мене ту дитину,— тоді неначе я тебе і злякаюсь та й пушу дитину.

У жнива той чоловік і жінка вийшли у поле жать. Жінка положила свою маленьку дитину під копою, а сама і жне коло чоловіка. Коли це вовк біжить житом, та за ту дитину — і несе її полем. Сірко за тим вовком. Доганяє його. А чоловік кричить:

— Гидж-га, Сірко!

Сірко якось догнав того вовка і забрав дитину: приніс до того чоловіка та й оддав йому. Тоді той чоловік вийняв із торби хліб і кусок сала та й каже:

— На, Сірко їж,— за те, що не дав вовкові дитини з'їсти!

Ото увечері ідуть із поля, беруть і Сірка. Прийшли додому, чоловік і каже:

— Жінко, вари лишень гречані галушки та сито їх із салом затовчи.

Тільки що вони ізварилися, він садовить Сірка за стіл та й сам сів коло його і каже:

— А сип, жінко, галушки, та будем вечерять.

Жінка і насипала. Він Сіркові набрав у полумисок; так уже йому годить, щоб він не був голодний, щоб він часом гарячим не опікся!

Ото Сірко і думає:

«Треба подякувати вовкові, що він мені таку вигоду зробив».

А той чоловік, діждавши м'ясниць, віддає свою дочку заміж. Сірко пішов у поле, знайшов там вовка та й каже йому:

— Прийди у неділю увечері до города мого хазяїна, а я тебе зазву у хату та віддячу тобі за те, що ти мені добро зробив.

Ото вовк, діждавши неділі, прийшов на те місце, куди йому Сірко сказав. А в той самий день у того чоловіка було весілля. Сірко вийшов до його та й увів у хату і посадовив його під столом. Ото Сірко на столі узяв пляшку горілки, м'яса доволі і поніс під стіл. А люди хотіли ту собаку бити. Чоловік каже:

— Не бийте Сірка: він мені добро зробив, то я і йому добро буду робить, поки його й віку.

Сірко, що найсмачніше на столі лежить, бере та подає вовкові. Обгодував і упоїв так, що вовк не витерпів та каже:

— Буду співать!

Сірко каже:

— Не співай, бо тут тобі буде лихо! Лучче я ще тобі подам пляшку горілки, та тільки мовчи.

Вовк, як випив ту пляшку горілки, та каже:

— О тепер уже буду співать!

Та як завіє під столом... Тоді деякі люди повтікали з хати, а деякі хотіли бити вовка. А Сірко і ліг на вовкові, наче хоче задушити. Хазяїн каже:

— Не бийте вовка, бо ви мені Сірка уб'єте! Він і сам йому раду дасть — ось не займайте!

Ото Сірко вивів вовка аж на поле та й каже:

— Ти мені добро зробив, а я тобі! Та й розпрощались.

Казка про билинку і горобця

Стояла в полі билинка, на ту билинку сів горобець-молодець.

— Билинко, билинко, поколиш горобця-молодця.

— Не хочу!

— То я піду до кіз, нехай тебе з'їдять. Кози, кози, ходіте билинку гризти, билинка не хоче горобця-молодця колихати.

— Не підемо!

— То я закличу вовка, щоб вас подушив. Вовче, вовче, ходи кози їсти: кози не хочуть билинку гризти, билинка не хоче горобця молодця колихати.

— Не піду!

— То я попрошу стрільця, щоб тебе застрелив. Стрільче, стрільче, ходи вовка бити; вовк не хоче кіз душити, кози не хочуть билинку гризти, билинка не хоче горобця-молодця колихати.

— Не піду!

— То я скажу огневі, щоб тебе спалив. Огонь, огонь, ходи стрільця палити, стрілець не хоче вовка бити, вовк не хоче козу душити, коза не хоче билинку гризти, билинка не хоче горобця-молодця колихати.

— Не хочу!

— То я піду по воду, щоб тебе загасила. Вода, вода, ходи огонь гасити, огонь не хоче стрільця палити.

— Не піду!

— То я закличу вола, щоб тебе випив. Воле, воле, ходи воду пити, вода не хоче огню гасити, огонь не хоче стрільця палити.

— Не піду!

— То я попрошу дуба, щоб тебе бив. Дубе, дубе, ходи вола бити, віл не хоче води пити.

— Не піду!

— То я закличу червів, щоб тебе сточили. Черви, черви, ходіте дуба точити: дуб не хоче вола бити, віл не хоче води пити, вода не хоче огню гасити, огонь не хоче стрільця палити, стрілець не хоче вовка бити, вовк не хоче кіз їсти, кози не хочуть билинку гризти, билинка не хоче горобця-молодця колихати.

Кинулись черви до дуба, дуб до вола, віл до води, вода до огню, огонь до стрільця, стрілець до вовка, вовк до кіз, кози до билинки, а билинка налякалась, стала горобця-молодця колихати: а-а-а, люлі, і до сих пір колише.

Бідний чоловік і смерть

Казка починається з бідного чоловіка. Той чоловік мав дуже багато дітей. Мав одинадцять хлопців, а дванадцятий уродився. Вже у своїм селі соромився хрестити, бо не мав що покласти на стіл кумові. Каже жоні:

— Візьму я дитину й понесу на друге село. Там найду чоловіка, котрий подержить дитину, й не треба гостину.

Іде він і зустрічає жінку. У жінки лице завите. Він поклонився, а жінка відклонилася. Почав чоловік казати:

— Жінко, ви б не подержали мою дитину, не були б за маточку?

— Та чому ні?

І похрестили дитину, й маточка несе дитину додому. Приходять додому, а кумі нічого дати їсти.

— Ой кумо, не знаю, чим вас погостити.

— Ану ж, іди до сіней. Там і калачі, й відро вина.

Пішов чоловік до сіней, а там повно калачів. Такі білі, аж очі вбирають. А у відрі вино.

Заніс те все чоловік до хижі й гостяться. Як погостилися, каже кума:

— Чи знаєш, куме, хто я?

— Не знаю. Хто?

— Я — Смерть. Та я тебе покладу на середнього чоловіка. Оголоси, що ти добрий лікар. Набери у скляночки води, цвіту. І коли прийдеш до хворого чоловіка, будеш бачити мене: якщо буду стояти коло голови, кажи, що вже спізналися лікувати, а якщо буду стояти кінець ніг, кажи, що ти його вилікуєш.

І чоловік прославився як добрий лікар. Запомігся, купив корови, воли, справив хлів, словом, став середнім газдою.

А тут прийшло, що він постарів, і вмирати б. Дітей поженив, повіддавав. Як розболівся, зробив собі на постелі колесо: коли приходить Смерть, він собою махне — і там, де голова була, стануть ноги, а там де ноги — голова.

— Ей куме! — каже Смерть. — Круть не круть, а вмирати мусиш.

І Смерть засміялася:

— Та що, куме, ще хотів би жити?

— Хотів.

Мав він вісімдесят п'ять років. І Смерть дозволила йому дотягти до дев'яноста.

А за п'ять років з'явилася і стала коло голови. А він на колесі перевернувся.

— Ей куме, круть не круть, мусиш умирати.

Тоді він витяг з люльки цибух.

— Ну, кумо, коли ти така мудра, то зайди у цибух.

Смерть зайшла. А чоловік заткав з обох кінців цибух стеблом і поклав на піч, на цівку.

І став жити. Живе десять років. У селі хвороби не було, і народу намножилося. А через десять років чоловік почав просити на себе смерть. Якось він здогадався, що свою куму заткав у цибух і поклав на піч. Зняв цибух, розіткав — а Смерть вихопилася й закричала:

— Куме, бодай би ти жив доти, доки з тебе лиш кістки зостануться.

І втекла. І кожну ніч багато людей вмирало. А дід ходив доти, доки з нього лиш кістки зосталися й доки не розпався.

Про гору, що верхом сягала неба

Жив, де не жив, один багатий граф. Мав він немало доброї землі, мав немало пустої, мав лісу, саду і пасовища, а худоби — видимо і невидимо.

Граф любив ходити на полювання. Днями, тижнями блукав з рушницею по лісах і полях. Та ніколи не заходив до Страшного лісу, звідки ніхто не міг вийти.

Коли постарів, маєток передав трьом синам і так наказував:

— Сини мої! Залишаю свій маєток на вас. Управляйте ним і жийте в згоді. Ви, два старші, міркуйте за молодшого, бо він ще легкодумний, непослушний. Учитися не хоче, тільки б забавлявся та біду робив. Бережіть його. Коли підете на полювання, можете стріляти звірину в усіх хащах, тільки варуйтеся Страшного лісу. Я наказав повісити на ліс табличку з написом, щоб туди ніхто не смів ходити. А коли хтось осмілився б зайти, живим звідти не повернеться...

Граф помер, хлопці залишилися одні. Наймолодший вже не сидить дома, не грається в попелі, бо часто бігає по хащах, по садах і полях. Навіть однієї години не посидить на місці — все на ногах, на ногах. Хоч до школи не ходив, читати-писати навчився добре від братів.

У графа було багато слуг і робітників. Старші сини наглядали за ними, молодший не журився нічим. Перекине, бувало, через плече рушницю, піде лісами, полями. Ходив, куди ходив, та Страшного лісу остерігався, бо слова батька пам'ятав.

Одного разу брати цілий день ходили лісом — полювали па звірину. Як Страшного лісу не береглися — помилилися і несамохіть зайшли до нього. Дивляться: звірини, птахів тут розвелосся стільки, що під кожним кущем, під кожним деревом заєць, сарна, олень, дикий кабан. Люди сюди ніколи не заходили, звірина множилася.

Хлопці попали до Страшного лісу вранці і блудили по ньому цілий день. По обіді натрапили на криницю з чистою водою, недалеко прекрасного явора. Тут брати сіли щось перекусити і відпочити. Напекли м'яса, напилися свіжої води і рушили далі.

— Ще мало походім, може, якусь дивну звірину стрітимо. А понад вечір підемо додому.

Звірини в лісі достатньо. Стріляють брати, складають на громади. Так їх застала і ніч.

Зібралися додому. Оглядаються, глядають дорогу, а знайти дорогу не можуть. Ходять сюди-туди, бігають, та марно. Наче їм хтось очі зав'язав. Ходили, блукали до темної ночі і знову попали до криниці під явором. На дереві гілля стелиться широко, а в криниці вода чиста, холодна.

— Розпалім тут вогонь! — дорадилися брати.— Напечім собі м'яса і переночуймо. А на зорях зберемося і підемо додому.

Брати все ще не знають, що попали до Страшного лісу. Сидять коло вогню, вечеряють і говорять між собою.

Молодший брат частіше ходив на полювання, ліпше знав хащі свого батька, ніж старші. Тому вони його і слухали. Коли хотіли вже спати, молодший каже:

— Вночі мусимо сторожити вогонь, щоб звірина на нас не напала. Першим буде стояти на стражі старший.

Взяв рушницю старший, ходить довкола ватри. Молодші полягали спати.

Десь коло півночі чує сторож страшений гук.

«Що так шумить, гуде?» — думає собі. Вітер колише лісом, гне буки до самої землі.

Настала тиша. Вартовий слухає і чує: щось лізе деревом. Подивився уверх явором,— вогонь саме світив на нього,— а на стовпі невідомий панчук. Націлівся з рушниці старший брат і хоче стріляти.

— Ой, не стріляй! Я тобі щось подарую! Воно тобі у пригоді стане.

— Що ти мені подаруєш?

— Таку шапку, що, коли одягнеш її на голову, тебе ніхто не увидить.

— Ну, кидай шапку на землю і тікай, бо застрелю.

Панчук кинув шапку на землю. Старший брат заховав її до торби.

Вітер знявся, загудів, засвистів, панчук щез.

Минула ніч. Вранці брати повставали, посідали довкола ватри, поснідали, напилися води і рушили шукати дорогу.

Ходять-блудять по хащі, а вийти з неї не можуть. В обід знову опинилися під явором. Знову розпалили вогонь, напекли м'яса, пообідали й пішли шукати дорогу. Ходили по хащі до самого вечора. Увечері знову потрапили до явора.

— Як видно, нам прийдеться тут і другу ніч перебути.

Напекли м'яса, повечеряли, а молодший говорить:

— Цієї ночі сторожити буде середущий.

Той взяв рушницю і став на варту. Коло півночі чує страшений гук.

«Що шумить, що гуде?» — думає собі.

А вітер колише лісом, гне буки до самої землі. Тільки вітер затих, на гілляці явора з'явився панчук. Середуший брат націлівся, хоче стріляти.

— Ой, не вбивай мене! Я тобі щось подарую.

— Що ти мені подаруєш?

— Я подарую тобі пищалку. Коли на ній запищалиш, вийде стільки війська, як морського піску, як листя на деревах, як трав на землі.

— Ну, кидай пищалку і тікай!

Знявся вітер, а з вітром і панчук щез.

Середуший брат заховав пищалку до торби й сторожив до самої днини.

Тільки настав день, брати встали, напекли м'яса, наїлися, свіжої води напилися й подалися шукати дорогу. Ходили цілий час до полудня, на обід знову опинилися під явором.

Дивно їм стало, що весь час до явора повертаються.

— Що з нами буде? — стали журитися. Та скільки не ходили, не бігали, не шукали дороги, під ніч знову були під явором. Розпалили ватру, повечеряли, наморені лягли спати.

— Ну,— говорить молодший,— спокійно спить, буду на варті я!

Стоїть з рушницею наймолодший, сторожить, пильнує, на всі боки роздивляється. Десь коло півночі донісся страшений гук.

«А що то гуде? Чи мої брати чули це гудіння?» — думає собі.

А вітер колише лісом, аж земля гнеться. Потім настала тиша, і на яворі наймолодший брат втямив панчука. Націлівся з рушниці, тільки хоче стріляти, як чує голос:

— Ой, не стрілай! Я тобі подарую таку річ, що пригодиться.

— Що ти мені подаруєш?

— Я дам тобі такого гаманця, в якому завжди будуть гроші. Візьмеш одного золотого, замість нього появиться другий.

— Коли так, кидай гаманця і зникай з очей, бо застрелю.

Панчук кинув гаманця з явора на землю. Молодший брат заховав його до своєї торби. Панчук зник між явором на землю. Молодший брат втямив, довго не думав, вистрелив. Панчук упав на землю.

Настав день. Прокинулися брати і видять: під деревом щось лежить,— то був не панчук, а чортик. Він хазяйнував у Страшному лісі, заманював до нього людей, хащею водив їх до загибелі.

Брати помилися з криниці, напекли м'яса, наїлися і рушили додому. Та не пройшли вони і двох верст, як знайшли дорогу. Ця дорога вивела їх на полянку. Сіли вони тут відпочити. І розговорилися:

— А ви нічого не виділи вночі? — старший питає молодших.

— Виділи... Панчука.

— Що вам подарував?

- Мені шапку...
- Мені пищалку...
- А мені гаманця...
- Ану, випробуйте речі.

Молодший одягнув на голову шапку.

- Чи видите мене?
- Тебе не видимо, голос твій чуємо.

Далі взяв старший від середущого пищалку і заграв на ній. Почало валити військо, як зерно з міха. Всю полянку вкрило. Прибіг генерал:

- Що потребуєш, пресвітлий царю?
- Не потребую нічого, тільки перевіряю пищалку.
- Ми в кожну хвилину готові служити тобі...

Далі старший перевіряв гаманця. Вийняв золотого, а замість нього з'явився другий. І скільки грошей парубок не брав, завжди з'являлися нові золоті.

— Ну, браття, це нам у житті придасться. Тепер у нас таке багатство, якого не має ніхто у світі.

І почали вони жити добре, в достатку. Сміливо виходили на полювання до Страшного лісу, завжди щасливо поверталися додому.

Звірина і птиця в лісі повеселіла, бо освободилася від прокляття. Доки управляв лісом панчук-чортик, живе було немов мертвим.

Молодшому брату докучило довго сидіти дома. Каже він старшим:

— Що мені з того, що я дома? Хочу великого світа видіти, хочу по-мандрувати.

Наповнив молодший кишені золотими і рушив у дорогу. Брати його не зупиняють:

— Іди, увидиш світу та й нам розповіш, де бував, що чував, що діється по чужих країнах.

Ходить з села до села, з міста до міста, блукає по лісах, по пустинях.

Одного разу молодший брат попав до столичного міста, в якому жив цар. Зупинився в гостиниці. Тут познайомився з різними панами. Питають його пани:

- Звідки ти, легіню?
- Звідти і звідти, здалека.
- Як у вас люди живуть? Які у вас порядки?
- Так і так... А у вас що нового?

— Нічого великого. Може, поцікавишся царською дочкою. Вона мудра і дуже хитра. Вона така картярка, якої світ не видів. З ким сяде за стіл бити карти, від того все виграє, до копійки.

Царська дочка зацікавила хлопця. «Спробую пограти з нею в карти. Не думаю, щоб обіграла до останньої копійки».

Порадився сам з собою, рішив повернутися додому за чарівним гаманцем.

Брати не пускають молодшого з дому:

— Сиди собі! Досить ти намандрувався, світу навидався.

— Але я задумав грати в карти з тою хитрою царівною, що наймудріша у світі.

— Ей, неборе, не зв'язуйся з царями. Не бери гаманця з собою. Може біда пригодиться.

Але хлопець не слухає старших. Взяв свого чарівного гаманця, відклонився і прямою дорогою пішов до столичного міста, в якому проживав цар. Найняв собі квартиру, довідується про всілякі новини. Зустрічається з різними молодиками, з старшими людьми. Всі скаржаться на царівну, що обіграла їх до копійки.

Пробув у столичному місті місяць, наслухався новин, а потім з'явився пограти з царською донькою в карти.

Вартові впустили його до царського двору.

Сів за стіл з царівною. А та дивується: «Як думає грати, коли не має грошей?» Адже сюди привозили гроші цілими возами. А царівна стільки грошей набралася, що кожного року новий банк будували.

Та сісти за стіл з хлопцем сіла. Бо такий був порядок — з кожним бажаним мусила грати. Першим ділом познайомилися:

— Я такий і такий.

— Що хочеш?

— Хочу грати в карти...

Дівчина оглянула хлопця з голови до ніг, дивується:

— Якими грішми будеш грати? Через кілька хвилин програєш все, що маєш. На додаток ще й буком по хребту дістанеш.

Почали грати. Хлопець весь час програє золоті. Царівна горне їх рукою до себе, а він тут кладе нові. Грають, грають, грають ніч і день, навіть їсти їм приносять до карт. Слуги згортають гроші до кошиків, несуть їх до банку.

Дівчина дивується: «Звідки в хлопця стільки золотих? Я від нього вже виграла віз золота, а він кладе та кладе гроші на стіл». Почала боятися: «З цим я ніколи не закінчу гри». І вирішила вчинити перерву, щоб пригостити хлопця. Наказала покласти на стіл багато смачних страв, міцних напоїв. Як тільки наївся, як тільки вина напився, задрімав, заснув твердо. А царівна дала в той час змайструвати точно такого гаманця, як мав хлопець. І підмінила — хлопців чарівний викрала, а замість нього сунула до кишені фальшивого.

Хлопець пробудився, знову давай за карти. Та недовго грали. Поклав на стіл золотого, відчинив гаманця, а там пусто.

«А що сталося?» — думає собі. А принцеса кричить:

— Чого стоїш? Клади гроші!

Та він не мав що покласти.

Добре набила царівна хлопця і викопкала геть. Ще нікого так радо і з таким смаком не дубасила.

Вийшов хлопець за ворота таким битим, що ледве ноги волочив за собою. А що міг, неборак, чинити?

«Іду додому,— думає собі.— Візьму чарівну шапку і сторицею відплачу за кривду!»

І поспішив додому.

— Чого ти такий засмучений, зажурений? — брати питають молодшого.

— Так і так! — признався.— Царівна мене нагодувала, і напоїла, викрала чудесного гаманця.

— А що тепер думаєш робити?

— Візьму чарівну шапку і буду бити її, доки не поверне гаманця.

Старші розговорюють молодшого:

— Біда тобі до царівни... Махни на неї рукою. Грошей у нас досить. Тобі час женитися і жити, як усі люди...

— Ой ні! — сердито гукнув хлопець.— Я мушу покарати обманщицю.

Вхопив чарівну шапку і пішов. Пішов прямо до царя. Одягнув шапку на голову, пройшов крізь ворота біля сторожі. Відчинив двері до кімнати царівни. Вона нікого не видить, тільки чує, як двері скрипнули. А він невидимкою наблизився до царівни і почав її прутом швакати.

Дівчина з страху голос загубила. Три доби скривджений «пригощав» царівну. Вона кидала собою, боронилася руками і несподівано якось вхопила за шапку. Зірвала шапку з голови й побачила того, хто її прутом бив. Добре його сама набила-налупила і вивела за ворота. Шапку заховала собі.

— Буде в пригоді! — сказала.— Недарма бив мене той волоцюга.

Хлопець знову повернувся додому битий, обідраний, голодний.

— Чого ти такий змучений, зажурений? — питають старші брати.

— Так і так... Царівна забрала від мене і чарівну шапку.

— А хіба ми тобі не казали правду? Але ти нас не слухав.

Не хоче хлопець примиритися з тим, що сталося:

— Я мушу свого досягти! Розіб'ю всю державу тої негідниці.

Відмовляють брати молодшого:

— Не ходи нікуди, залишайся дома. У нас досить всього! Оженишся, будеш щасливим.

Та він не слухав братів, взяв пищалку, знову пішов до царя. Став на границі, оголосив війну:

— Я такий і такий! Виповідаю тобі війну. Якщо не приведеш свою армію на границю, знищу всю твою державу.

Цар зібрав величезне військо, став на границі фронтом, А хлопець проти нього один, з голими руками. Всі дивуються:

— Як думає цей воювати?

А хлопець вийняв пищалку, запищалив. Почало військо валити, так сипатися, як з міха сиплеться зерно. Закрило військо усі поля. Примчав генерал:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Усіх офіцерів ворожої армії побийте, простих вояків не рушайте, бо вони не винні. Царя тимчасово живим залишіть!

— Наказ буде виконано!

За хвилину всіх офіцерів було побито. Залишилася армія без командирів. І вже нема кому нею командувати.

Цар піддався і визнав, що війну програв. Повернувся сумним з фронту.

— Що сталося, няньку? — питає дочка.

— Так і так... Легінь як тільки запищалив, військо почало сипатися, хмарою валити. Стільки, як морського піску, як па деревах листя, як на землі трави. Всіх наших офіцерів було побито, командувати армією нікому.

Царівна була мудріша за батька і каже йому:

— Няньку, оголоси йому війну ще раз. Я піду з тобою на фронт. Я невидимо наблизюся до нього, вихоплю з його рук чарівну пищалку.

Так і було. Цар знову оголосив війну, повів свою армію на границю. Як тільки почалася битва, царева донька одягла чарівну шапку. Невидимо наблизилася до хлопця і вихопила пищалку. Тільки посміхнулася:

— Чи довоював ти уже?

Тепер вона запищалила, і військо почало сипатися, як зерно з міха. Прибіг до неї генерал:

— Що потребуєш, пресвітла царице?

Недалеко стояла висока гора. Була вона такою, мов острів. Довкола гора гладка, як мур. Вершок гори сягав самого неба. І ніхто не знав, що є на тій горі, бо хмари завжди ховали її від людських очей. Царівна показала гору генералові:

— Винеси цього ледацюгу на вершину гори, щоб ніколи більше в долину не повернувся. Звідти не скочить, бо коли б і скочив, від нього пороху не залишилось би.

Вояки генерала хлопця вхопили і понесли на вершок гори.

Довго від страху лежав хлопець на одному місці. Лежав, як труп, бо думав, що помер і вже попав на другий світ.

Мало-помалу опам'ятався і дивиться довкола себе: сонце світить сильніше, бо сюди ближче світити. На цій вершині тепліше, повітря тут чистіше і свіжіше, ніж в долині.

— Тут можна жити! — каже сам до себе.

На вершині гори ріс прекрасний сад, родилася тут садовина, якої тільки можна було загадати. А від садовини такі чарівні запахи пливли, що вже ними можна було жити.

Хлопець почав їсти яблука, груші, черешні, сливи. Їсть те, що тільки його душа забагне. А сливи, груші, яблука на горі в сто разів добріші, смачніші тих, що на землі.

Довго, дуже довго прожив хлопець в саду. Не заслаб, а навпаки — поправився, зміцнів. Ходить садом, оглядається довкола. Якось підійшов до краю гори, ліг на черево і дивиться униз. «Ой! Як далеко, як глибоко земля! Навіть не видно її!» — подумав.

Одного дня, мандруючи садом, хлопець помітив горіха-велета. Розрісся горіх широко, так широко, що собою заслонив би ціле село. А під горіхом криниця. Хлопець напився свіжої води. І так йому вода полюбилася, що гукнув:

— Такої води я за життя ще не пив.

Коли води випив, почав розуміти бесіду всілякої звірини. Ще й бесіду птахів, комах — всього живого — розумів.

Сів собі під горіхом і відпочиває... Ураз прилетіла ворона, сіла на кінець стовпа. Стовп з нею поколисався, ворона на крилах тримається, щоб гілка не зломилася. Дужим голосом ворона закранкала. Незадовго прилетіла ще одна. Ця теж кранкнула. І «заговорили» ворони між собою. Та хлопець не тільки все чує, але й розуміє:

— Добрий день, мамко!

— Доброго здоров'я, донько!

— Що нового, мамко?

— Та нового стільки, що ця гора після трьох місяців сяде донизу і буде стояти рівно з землею. А коли цей чоловік, що став нашим царем, пішов би край гори, міг би зійти на землю. Бо гора своєю вершиною опуститься рівно до поверхні землі, і так буде за годину. А потім знову підросте і стане такою, як тепер.

Ворона-дочка закранкала й полетіла:

— Бувай здорова, мамко!

— Бувай здорова, донько!

І мати полетіла собі в іншу сторону.

Хлопець уважно вислухав воронячу «бесіду» й задумався: «А чи правду сказала ворона-мати? Чи дійсно гора сяде вершиною до землі?»

І став він неспокійним: постійно ходить сюди-туди по саду. Раптом чує такий дивний запах, якого ще не чував, хоч в саду були різні пахощі. А той запах такий приємний, що кості розбирає.

— А звідки цей запах?

Ходить, шукає. І втямив прекрасну яблуню. Такі на ній запашні яблука, яких ніколи ніде у житті не видів. А недалеко яблуні груша. І груші так пахнуть, що ніколи ніде подібного не чував.

Яблуня і груша розрослися так, що гілля їх переплелось, наскрізь проросло. Вони були такі рясні, що віти погнулися, сягали до землі.

Сів хлопець до самої середини яблуні і груші, милується врожаєм, бо він був таким, якого хлопець ніколи ніде не видів. Дивиться уверх по дереву, хотів би поспробувати, що за яблуко. Зірвав найстигліше, їсть.

Голова закрутилася, хлопець відчув, як роги почали рости. Роги ростуть, ростуть. Пробираються крізь гілля, крізь листя, крізь плоди все вище, вище. Проросли до самої вершини дерева, переплелися, покрутилися довкола гілля. І придавили роги хлопця до землі так, що рушитися не можна.

— За що мене Бог так покарав? — заплакав хлопець. — Аж тепер тут прийдеться погибати.

Лежить під деревом, з місця рушитися не може. Він не знає, що роги вирости з яблука. Пролежав так кілька ночей, кілька днів. Дуже зголоднів. Ураз з дерева впала груша й покотилася прямо до нього.

— Як добре, що хоч одна впала! — зрадів хлопець. — З'їм, бо помираю з голоду.

Тільки з'їв грушу, як в голові знову закрутилося, а роги відпали. Зрадів хлопець, скочив на ноги. Відійшов і почав рвати груші та яблука. Коли наївся, знову сів відпочити, бо дуже намучили його ті роги.

Сидить собі і думає: «Від чого вирости роги? А може, від того, що я з'їв яблуко? Ану, ще раз спробую». І знову з'їв яблуко. В ту ж хвилину знову почали рости роги. Повалили його на землю страшним тягарем. Лежить хлопець на землі і не рухається. Вхопив грушу, з'їв. Роги відпали.

Так хлопець довідався про таємницю чудодійних яблук і чудодійних груш. Взяв садовини повну торбу і вже тримається краю гори.

З нетерпінням чекає, коли гора почне опускатися донизу.

Чекав, довго чекав, бо дуже хотілося йому на землю повернутися. Раптом гора почала сідати. Так швидко сідала, що хлопець відірвався від землі й повис у повітрі. Підняло його між деревами. Вхопився хлопець за гілля і міцно тримається. Ноги пішли уверх, голова пішла униз.

Недовго це тривало, бо гора зрівнялася з землею. Хлопець швидко побіг до краю скелі. Саме одною ногою ступив на землю, друга була ще на горі, коли гора почала підніматися. І так швидко піднімалася, що земля

заколисалася. Хлопець налякався, аж пам'ять загубив. Коли опам'ятався, подивився довкола і видить: гора стоїть високо, а її вершина за хмарами, сягає неба.

Довго ще, довго лежав на траві, відпочивав. А потім рушив у дорогу.

«Іду я до своїх братів,— думає собі.— Дістану грошей і так доберуся до царівни-негідниці. Покараю її по заслугі».

І немало біди перетерпів, доки добрався до свого домівства. Дома відпочив, поправився, набрався сили. Взяв грошей і рушив до столиці, в якій жила царівна, що його обдурила. Одягнувся до якогось бідняцького лахміття і прийшов на базар.

Заплатив мито, щоб мав право продавати фрукти. Поклав на стіл пару яблук, а вони запахли на цілий базар. Люди оглядаються, біжать до хлопця. Дивуються і питають:

— Що яблука коштують?

— Ой, вони дорогі! Ви їх не купите. У вас нема стільки грошей.

Хлопець ціну просив високу. Прості люди такої не можуть дати. Та прийшла на базар царська служниця. Почула пахощі чарівних яблук. Довідалася про високу ціну, прийшла додому, розповіла господині.

— Продаються на базарі такі й такі яблука. Запахли вони на цілий край. Та дуже багато грошей просять за них. Ніхто не може стільки заплатити.

— У нас грошей досить. Я іду і сама куплю яблука! — каже царівна.

Вхопила кошика, побігла на базар. Хлопець її тільки втямив, коли насунув на очі шапку, щоб його не впізнала.

— Що просите за яблука?

— Стільки й стільки! — назвав високу ціну.— Та я вам дам дешевше. Ніхто їх не купує, я тут сиджу вже давно, тільки дорогий час марно трачу. Пару яблук я продав, залишилися в мене три — найкращі. Беріть, бо не хочеться сидіти на базарі.

Дівчина заплатила гроші, понесла яблука додому. Царська родина якраз сідала до столу обідати.

Цар, цариця, їх дочка мали свої окремі кімнати. Царівна одне яблуко поклала цареві:

— Після обіду, няньку, з'їсте.

Друге яблуко поклала матері:

— Після обіду, мамко, з'їсте.

Третє яблуко собі залишила.

Пообідали вони і взялися до яблук. Та не встигли їх доїсти, як почали їм роги рости. І росли так швидко, що за кілька хвилин досягли стелі й покрутилися на стінах. Росли б ще далі, та нікуди. Придавили родину царя роги до землі так, що ніхто рушитися не може.

Підняли цар, цариця, царівна страшений плач і лемент. Напав на них великий страх. Плач і крик почули слуги. Збіглися, побачили диво і від страху повтікали. Бо це було таке, що дивитися страшно.

По всьому місту і по всій державі рознеслася вістка, що в царя, в цариці, в їх дочки вирости роги. Вістка дійшла і до редакції. Редактори написали про це в газетах. І так цілий світ довідався, яке нещастя впало на царську сім'ю.

Газети були розкуплені під кліпом ока, бо кожен хотів читати про ті страшні роги. Одні царя шкодують, інші тішаться і сміються. Звичайно, останніх завжди буває більше.

— Давно треба було їм такого!

Зібралися лікарі з цілої країни, зібралися з цілого світу. Пробують лікувати від рогів: мастять, розтирають, хочуть зрізати. Рогаті помирають від болю. Та тільки відріжуть кусника, як роги ростуть ще більші.

Хлопець продав яблука й вернувся до свого краю. І думає собі так: «Нехай мало помучаться, потерплять». І досить довго був дома. Поправився, відпустив собі черево (всі лікарі череваті), купив собі лікарську одежину, ташку для медицини, купив собі бричку і пару красних коней. Найняв собі і парадного кучера.

Сів до брички, їде. Народ дивиться, забувається:

— Який красний лікар!

— Який красний у нього кучер!

Справді, кучер сидів гордо попереду, в руках тримав віжки, а за шапкою у нього красне перо тріпочеться, як лист па трепеті.

Доктор на парадній бричці явився до столичного міста. Найняв собі в готелі дорогу кімнату і всім сказав, що походженням він з далекої, дуже далекої держави. Пани дивляться на заграничного доктора і говорять між собою:

— Це має бути славний лікар.

Поважають, честують не тільки доктора, але і його кучера.

Пан доктор замовив дорогий обід. Їсть і читає газети — вони валялися по столах. Далі запросив дорогого напою. Випив, запалив сигарету. Курить, покурює, почитує газети.

Дзенькнув до таріла, тут же з'явився кельнер.

— Чим можу служити панові доктору?

— Принесіть такого й такого вина! — І замовив собі з найдорожчих вин — таке лише царі пили.

Кельнер приніс, а доктор його питає:

— Що сталося з вашим пресвітлим царем? Я прочитав у газетах...

— Ой, вельможний пане, з нашим царем така біда, що страшно сказати. З цілого світу зібралися лікарі, авилічити його не можуть...

— Та і я лікар. Подорожую до іншої держави... Там хворий принц... Я міг би допомогти вашому царю, та, на жаль, не маю часу. Треба мені поспішати до принца...

Відразу подзвонили телефоном до головного міністра:

— Тут є славний заграничний лікар. Він береться вилічити нашого царя. Але він поспішає до іншої країни — його викликають до хворого принца. Швидко ходіть сюди! Може, якось припросите, щоб спас життя нашому царю.

Міністр сів на доброго коня і гнав його так, скільки мав душі, бо хотів чимшвидше бути у славного лікаря. Позналилися, подали руки:

— Я головний міністр.

— Я лікар такий і такий...

— Пане лікарю! Царська родина в нещасті. Будьте ласкаві та добрі, допоможіть нам. Давно вже всі мучаться і страждають.

— Я вдячно допоміг би, але поспішаю до сусідньої країни, бо там захворів принц.

— Пане докторе, вам по дорозі. Загляньте і до нашого бідного, нещасливого царя. Він вас обзолотить.

Доти просили, доти молили лікаря, що той погодився.

— Гаразд, гляну! Якщо хворобу треба довго лікувати, братися за неї не буду. Візьмуся тоді, коли буду їхати назад.

Привели лікаря до царської палати, а він парадно одягнений, повний, червоний, лице як намальоване. І ніхто його не впізнає. Відчинив лікар ташку, вийняв інструмента і почав стукати по рогах. Цар плаче.

— Нелегке діло! — каже лікар. — Цій хворобі можна допомогти, та лікувати треба довго, а зараз я поспішаю.

Просять, молять лікаря. Просить цар, цариця, царівна, просить і міністр.

— Пане докторе, допоможіть в нашій біді. Ми вам цілими вагонами золота повеземо...

Довго дався панькати хлопець. Нарешті погодився лікувати царську родину.

— Я тільки так згоден лікувати, коли в царській палаті залишаться одні хворі, а всі слуги, урядники, кухарки заберуться геть... При моїй операції бути ніхто не може.

Цар погодився.

— Я виджу, що іншої допомоги нема. Які муки не будуть, я їх витерплю. Якщо помру, помру бодай без рогів.

Цар наказав слугам, міністрам, урядникам вибратися з палати.

Коли в палаті залишилася одна царська родина, лікар приступив до операції.

— Пресвітлий царю, треба вашу кров міняти. А як міняти? Я мушу вас бити. Їсти можна тільки дуже мало. Протягом чотирнадцяти днів мушу вас щодня бити... Тоді роги відпадуть. Даю гарантію.

Цар на все погодився. Лікар приступив до роботи. Мав лікар жилу із бика і почав нею швакати царя по голому тілу. Б'є, б'є, а цар так риче, як бугай. Та не так швидко діялося, як говориться. Чотирнадцять днів лупив хлопець царя по тілу і змащував роги. Так домучив пресвітлого, що той вже ледве дихає. Нарешті хлопець вийняв грушу, порізав на кусники, кинув до погара, змішав з водою і подав хворому. Тільки цар випив медицину, як роги відпали.

По телефону лікар подзвонив, щоб з бричкою прибули за царем і повезли його до лікарні, бо рогів уже нема. Привезли царя, доктори дивляться на нього, шкодують, чого такий побитий, чому на ньому чистого місця нема. Але раді, що й сліду нема, де стирчали роги. Хвалять заграничного лікаря.

— Мудрий чоловік, якщо таку страшну недугу вилічив.

Настала черга лікувати царицю. З пресвітлою лікар робив те саме, що й з царем. Правда, так її не бив, бо вона була слабша. Заводила жіночим тонким голосом, як коза. На чотирнадцятий день хлопець дав їй грушу, і роги відпали.

Повезли царицю до лікарні. Навіть в газетах з великою радістю понаписували кореспонденти, що царська родина врятована від страшної біди. І вславляли всі заграничного лікаря до самого неба.

Прийшла черга до царівни. Лікар взявся і її лікувати. Приступив до неї, постукав інструментом по рогах і каже:

— Ой, небого, тут буде найтяжча операція. Бо в тебе молода кров. А то значить, що тебе треба найдужче бити.

Царівна м'яка, тучненька дівчинка. Тіло таке біле, що й на гусці такого пір'я нема. Коли почав її швакати лікар, вона так пищала, що слухати не можна було. Лікар б'є, не шкодує. Б'є до смерті, а помирати не дає. Та дарма. Так її домучив, що й роги готова б носити, тільки б уже не бив.

Лікар відчиняє двері до кімнати, ще не починає «операцію», а вона вже на все горло пищить. Так чотирнадцять днів лікував хлопець царівну. А на чотирнадцятий день вийшов з палати на короткий час і відразу повернувся. Каже їй:

— Пообіцяй, що виконаєш усі мої накази. Інакше тобі ще нині буде кінець.

— Обіцяю, обіцяю.

— Ти мене впізнаєш?

Придивилася до нього.

— Не впізнаю.

Зняв шапку.

— А тепер впізнаєш?.. Я легінь, з яким ти грала в карти, якого ти обдурила, від якого викрала гаманця, чарівну шапку і пищалку. Я той, кого ти веліла кинути на високу гору.

Принцеса впізнала хлопця.

— Що зараз хочеш? Померти чи повернути мої речі?

Царівна налякалася так, що говорити не могла. Та повертати чарівного гаманця, чарівну шапку і чарівну пищалку не хотіла.

Лікар знову почав «операцію». Та так почав рвати бичою жилою по голому тілу, що царівна тільки застогнала.

— Ой, даю, даю, даю!

— Де ті речі?

— Там і там... Під піччю викопана яма... Яма замазана глиною так, що сліду не видно! Іськай і там знайдеш гаманця.

Довго, досить довго шукав, доки знайшов. Перевірів гаманця й поклав до кишені. Повернувся до царівни:

— Де чарівна шапка?

— Там і там. Під шафою викопана яма. Іськай, знайдеш.

Знайшов і шапку. Перевірів, поклав до своєї торбини.

— Де пищалка?

— Там і там. Копай під столом, підривай підлогу.

Знайшов і пищалку. Перевірів, поклав у торбину.

А тепер приступився до царівни:

— На прощання хочу дати тобі ще мало «ліків», щоб ти мене не забула скоро.

І бичою жилою почав знову швакати царівну по білому тілу. Так бив, що ледь не померла.

Зробивши «операції», давши «ліків», хлопець добув грушку. З'їла вона, і роги відпали. Подзвонив лікар по телефону, щоб прийшли за принцесою і повезли її до лікарні. Ще сказав їй:

— Декому скажеш про мене щось, відразу погинеш.

Нікому не сказала, як лічив її, царя і царицю.

А хлопець сів собі на бричку і поїхав до невідомого міста. Місяць тут відпочивав, поки звичайні лікарі лікували царя, царицю і їх доньку від побоїв. А коли почув, що вони вже здорові, виповів їм війну.

Царське військо стало фронтом. Хлопець вийняв пищалку, і з'явилося війська стільки, як морського піску, як по деревах листя, як по землі трави. Прибіг генерал:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Царя, царицю, царівну знищити! Знищити міністрів, старших офіцерів, всіх панів-зрадників! Коли всіх голови ляжуть, спитайте молодих

офіцерів і простих вояків: «Піддаєтеся або хочете помирати?»

Так і сталося. Знищили царя, царицю, царівну, міністрів, старших офіцерів, всіх панів, котрі обдирали невинний народ. Далі спитали простих вояків і малих офіцерів:

— Піддаєтеся або хочете битися і погинути?

— Не хочемо свою кров проливати за наших ворогів! — гукнуло війсьکو.

І припинилася війна, закінчився бій. Всі сплеснули руками і гукнули:

— Хай живе молодий цар!

І молодий цар перебрав державу. Знайшов собі красну дівчину з простого роду, чесну, роботящу челядину. Заручилися і справили свадьбу. На весілля жених запросив своїх братів. І кожного, хто був на гостині, обдарував дорогоцінними подарунками. На весіллі заявив, що знімає з людей великі податки.

Радість була велика. Прості люди тішилися, що молодий цар справедливо управляє державою.

По весіллю молоді щасливо, в любові жили. Можливо, що й тепер живуть вони, якщо не померли.

І на цьому казка закінчилася.

Кирило кожум'яка

Колись був у Києві якийсь князь, лицар, і був коло Києва змії, і щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину.

Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робить, коли давали городяни, треба й йому давати. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змії її й полюбив. От вона до нього прилестилась та й питається раз у нього:

— Чи є,— каже,— на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є,— каже,— такий — у Києві над Дніпром... Як вийде на Дніпро мочити кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою з Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них, чи витягне-то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене з ними трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

Князівна і взяла собі те на думку й думає, як би їй вісточку додому подати і на волю до батька дістатись? А при ній не було ні душі,— тільки один голубок. Вона згодувала його за щасливої години, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі і написала до отця.

— От так і так,— каже,— у вас, тату, є в Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожум'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі! Благайте його, таточку, і словами, і подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово! Я за нього і за вас буду довіку богу молитися.

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок злінув під небо та й прилетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ї та й побачили голубка.

— Татусю, татусю! — кажуть.— Чи бачиш — голубок від сестриці прилетів!

Князь перше зрадів, а далі подумав-подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А далі приманув до себе голубка, глядь, аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз покликав до себе всю старшину.

— Чи є такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступитись, щоб не образився та послухав?

Ото сяк-так порадилися та й послали до нього самих старих людей. Приходять вони до його хати, відчинили помалу двері зо страхом та й злякались. Дивляться, аж сидить сам Кожум'яка долі, до них спиною, і мене руками дванадцять кож, тільки видно, як коливає отакою білою бородою! От один з тих посланців: «Кахи!»

Кожум'яка жажнувся, а дванадцять кож тільки трісь! Обернувся до них, а вони йому в пояс:

— От так і так: прислав до тебе князь із просьбою...

А він і не дивиться: розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Вони знов давай його просити, давай його благати. Стали навколішки... Шкода! Просили-просили та й пішли, понуривши голови.

Що тут робитимеш? Сумує князь, сумує і вся старшина.

— Чи не послати нам іще молодших?

Послали молодших — нічого не вдіють і ті. Мовчить та сопе, наче не йому й кажуть. Так розібрало його за ті кож.

Далі схаменувся князь і послав до нього малих дітей. Ті як прийшли, як почали просити, як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, для вас я вже зроблю. Пішов до князя.

— Давайте ж,— каже,— мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотавсь коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять, та й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кирило? Прийшов битися чи миритися?

— Де вже мириться? Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде. Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве, що розбіжиться та вхопить, то так жмуток конопель і вирве. А він його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій, як вогонь, горить,— так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напиться, та вскочить у воду, щоб прохолодиться трохи, то Кожум'яка вже й обмотавсь коноплями і смолою обсмоливсь. Ото вискакує з води проклятий ірод, і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою тільки луп! Що розженеться, то він, знай, його булавою тільки луп та луп, аж луна йде. Бились-бились — аж курить, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще лучче, як коваль леміш у горні: аж пирхає, аж захлинається, проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А тут у дзвони дзвонять, молебні правлять, а по горах народ стоїть, як неживий, зціпивши руки, жде, що то буде! Коли ж зміюка — бубух! Аж

земля затряслась. Народ, стоячи на горах, так і сплеснув руками: «Слава тобі, господи!»

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну і віддав князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати. Та вже з того-то часу і почало зватись те урочище в Києві, де він жив, Кожум'яками.

Калинова сопілка

Був собі дід да баба. У діда дочка, і в баби дочка. От і пішли вони в гай по ягоди. Так дідова збирає да й збира, да й назбирала повну миску, а бабина візьме ягідку, то і з'їсть. От і каже дідова:

— Ходімо, сестро, додому, поділимось.

От ідуть да йдуть шляхом, а бабина говорить:

— Ляжмо, сестро, відпочиньмо.

Полягали, дідова, втомившись, заснула, а бабина взяла ніж да й устромила їй у серце, да викопала ямку, да й поховала її. А сама пішла додому да й каже:

— Дивіться, скільки я ягід назбирала. А дід і пита:

— Де ж ти мою дочку діла?

— Іде ззаду.

Коли ж ідуть чумаки да й кажуть:

— Станьмо, братця, от тут одпочинем.

Да й стали. Глянуть — над шляхом могила, а на могилі така гарна калина виросла! Вони вирізали з тії калини сопілку, да й став один чумак грає, а сопілка говорить:

Ой помалу-малу, чумаченьку, грай,
Да не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько да й устромила.

А другі кажуть:

— Щось воно, братця, значить, що калинова сопілка так промовляє.

От прийшли вони в село да й натрапили якраз на того діда:

— Пустити нас, діду, переночувати, ми тобі скажемо пригоду.

Він їх і пустив. Тільки вони увійшли у хату, зараз один сів на лаві, а другий став біля його да й каже:

— А ну, брате, вийми сопілку да заграй!

Той вийняв. Сопілка і говорить:

Ой помалу малу, чумаченьку, грай,

Да не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько да й устромила.

Тоді дід каже:

— Що воно за сопілка, що вона так гарно грає, що аж мені плакати хочеться! А ке, я заграю!

Він йому й дав. А та сопілка говорить:

Ой помалу-малу, мій таточку, грай,
Да не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько да й устромила.

А баба, сидя на печі:

— А ке, лиш сюди, старий, і я заграю!

Він їй подав, вона стала грать,— сопілка й говорить:

Ой помалу-малу, матусенько, грай,
Да не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько да й устромила.

А бабина дочка сиділа на печі у самому куточку. І злякалась, що дізнаються. А дід і каже:

— А подай їй, щоб заграла!

От вона взяла, аж сопілка й їй одказує:

Ой помалу-малу, душолюбко, грай,
Да не врази мого ти серденька вкрай!
Ти ж мене, сестро, з світу згубила —
Ніж у серденько да й устромила!

Тоді-то вже всі дізналися, що воно є. По дідовій дочці обід поставили, а бабину прив'язали до кінського хвоста да й рознесли по полю.

Казка про Івана-богатиря

Був собі на світі бідний селянин і мав він двох синів. Один парубок як парубок, а другий зроду на ноги слабий, ходити не може.

Якось у жнива пішли всі в поле, zostався слабий сам у хаті. Коли це приходять старець із білою бородою і просить чогось напитися.

— Рад би, дідуню, дати вам пити,— каже хлопець,— та не можу встати.

— Іди й принеси! — каже дід.

І так він ото вимовив, що хлопець забув про свою недужість, встав і пішов. Приніс кварту пива, дід надпив трохи, а решту наказав хлопцеві випити.

— Що ти тепер в собі чуєш? — питає.

— Чую — така в мене сила ввійшла,— каже хлопець,— що дайте мені, дідуню, об що обпертись, то світ переверну.

— Забагацько в тобі сили,— каже дід,— піди ще пива принеси.

Приніс хлопець, дід і наказав йому всеньке випити.

— А тепер що в собі чуєш?

— Тепер, дідуню, наполовину сили не стало.

— Ото й досить, як для чоловіка! — сказав дід і пішов собі.

А хлопець вже й в хаті не може всидіти. Треба, думає, що-небудь для старого батька зробити, бо він стільки років його, каліку, жалів та годував. От і пішов він до багатого пана.

— Чи віддаси ти мені, пане, комору із збіжжям, якщо я її на плечах з місця на місце перенесу?

Здивувався пан.

— Хто ти такий,— питає,— та чи не здурів, що комору із збіжжям на плечах переносити хочеш?

— Я,— каже хлопець,— Іван, селянський син, а комору таки перенесу, якщо ти її мені віддаси.

— Ну що ж,— сміється пан,— перенесеш — твоя буде!

От повернувся Іван додому, та як прийшов батько з поля, почав його просити, щоб позичив в цілому селі, де тільки є які, мотузки та посторонки, бо він буде комору переносити. Батько здивувався, що син ходить міцно та ще й таке говорить, але послухав і пішов по мотузки. Збирав цілий вечір по селу, а вранці Іван узяв їх цілу купу, закинув на плечі й

пішов до комори. Прийшов і почав комору обплутувати, неначе павук павутинням. Побачив оте гуменний, побіг до пана.

— Що мені з тим хлопцем робити? — питає.— Він каже, ніби пан йому дозволив.

А пан все сміється, каже, що справді дозволив і сам ще прийде подивитися на ту роботу. Закінчив Іван комору обплутувати, тут і пан надійшов.

— Що ж, неси,— глузує пан,— як перенесеш, все твоє буде!

Зігнувся Іван, підсунувся під мотуззя, а потім підвівся, підняв комору на плечі і пішов. Люди дивуються, а хлопець іде до батькового городу та там комору і становить. Є тепер в батька хліб на довгі роки!

Панові вже не до сміху, комори із збіжжям шкода, та нічого не вдієш!

А Іван батькові уклонився й каже:

— Живіть щасливо, а я піду по світу силу свою поспитати.

Попрохав коваля викувати йому довбню семипудову і з нею пішов.

Іде Іван лісом, бачить — заєць біжить. Хотів його забити, а заєць каже:

— Не бий мене, краще я тобі дам на службу моє зайченя, може, стане в пригоді!

Взяв малого зайчика, іде далі. Надибав лисицю і ту хотів забити, а вона відпросилася і мале лисиченя на службу дала. Потім ще вовка зустрів і від того взяв вовченя, а наостанку ще й від ведмедя дістав малого.

Так і пішов він по світу із своїми звірами. Ходив собі довго і дійшов якось до перехрестя доріг. Стоїть на тому перехресті стовп, а на стовпі написано: «Праворуч підеш — щастя буде, ліворуч підеш — добре буде, а просто підеш — смерть буде». Він і пішов просто.

Тільки недалеко відійшов, біжать назустріч люди й гукають:

— Не йди цією дорогою, завертай назад! Ми здуру пішли, бо читати не вміємо. Тут страшний шестиголовий Змій живе, і щодня йому на споживу людину дають. Сьогодні повезуть йому на вечерю королівну, бо набридли проклятому мужицьке м'ясо.

— Нічого,— каже Іван,— піду далі.

Побігли люди геть, а він далі попростував. Іде собі, дивиться — навколо скрізь кістки людські лежать, і що далі, то більше отих кісток. Дійшов Іван до величезної гори кам'яної, не видно в ній ні печери, ні дверей, одна лише щілиночка, ніби гора тріснула.

Аж ось незабаром приїхала карета, фурман коні випріг, не оглядаючись, утік. Підійшов Іван до карети, а там сидить королівна, чорною хусткою вкрита, і плаче. Заговорив він до неї, вона зраділа, що жива людина тут із нею, підняла хустку, та як побачила купи людських кісток навколо, то так і зомліла.

Тут сонце до обрію скотилося, стала гора тріщати, стала щілина роздаватися. Стиснув Іван в руках свою довбню семипудову, причаївся біля щілини, бачить — Змій одну голову висовує. Як вдарить Іван по ній довбнею, так і одбив голову. Змій другу голову висовує, а Іван і цю відбив. І так усі шість голів одбив, повірізував з них язики і в хустку зав'язав. Та сам втомився дуже, ліг і заснув богатирським сном. І всі звірі його заснули.

Вранці приїхав фурман по карету, бачить — спить у ній королівна живісінька, а під горою хлопець спить і шість голів Змієвих лежать. Тут фурман хлопця сонного забив, Змієві голови забрав і королівну збудив:

— От бачиш,— каже,— Змій цього хлопця забив, а я Змієві голови відрубав і тебе врятував. Тепер твій батько тебе заміж за мене віддасть.

І повіз він її до батька.

Прокинулись звірі, глянули — їхній хазяїн убитий лежить. Що робити? Тут зразу побігли звірі у дрімучий ліс непрохідний до чудесного джерела із водою живущою та гоящою. Брикнули на свого хазяїна живущою водою, він одразу й ожив, ніби прокинувся. Коли бачить — нема ні Змієвих голів, ані королівни, тільки хусточка лежить, що в ній Змієві язики зав'язані. Взяв він цю хусточку і пішов до міста, де та королівна жила.

Приходить до міста, а тут люди на вулицях ходять, радіють, що нема вже страшного Змія. І розповідають люди Іванові, що то фурман Змія вбив і королівну врятував, і тепер король за нього дочку заміж віддає.

Пішов тоді Іван просто до королівського палацу. Іде разом зі своїми звірами, всі бояться, з дороги відступаються. Так і заходить він у королівські покої. А там уже гості зібралися. Сидить король, і той фурман біля нього, а королівна поруч сумна та заплакана.

Став Іван перед королем і каже:

— Я Змія забив, а то сидить лиходій і облудник!

— Брешеш! — кричить фурман.— Ось і голови Змієві, що я одрубав!

Іван і каже:

— А язики в них є?

Кинулись дивитись — а голови без язиків! Фурмана схопили і у в'язницю кинули. Король з радістю віддав дочку за Івана-богатиря, і стали вони жити в щасті та згоді.

Дід, баба і вовк-співак

Жили собі дід та баба. Жили вони не в селі, а хатка їхня стояла в дрімучому лісі. От прийшло новорічне свято. Дід і баба приготувалися і ждуть гостей. Ждали вони, ждали — ніхто до них не йде: хата далеко від села. І зажурилися старі. Але чують: хтось стука. Дід і баба зраділи, до вікна біжать. Але чують:

— Дозвольте заспівати!

Дід і баба в один голос:

— Співайте!

Раптом товстий голос каже:

— А в діда, діда перша ягничка,

Друга теличка,

Третя баба,

Давай, діду, ягничку!

Дід каже, що не дам, баба каже, що не дам, вона в нас одна. Вовк як почав стукати, грюкати у вікна і в двері, аж хата трясеться, і кричить:

— Давай, бо й тебе з'їм!

Що було робити дідові? Узяв та й вивів ягничку. Взяв вовк ягничку на плечі та й поніс у ліс. З'їв вовк ягничку і знову приходить. Підходить до вікна, гукає:

— Дозвольте заспівати!

Дід відповідає:

— Нема чого давати!

А вовк стукає, грюкає, добивається:

— Дозвольте, бо й вас з'їм! Дід і каже:

— Співай.

Вовк знову співає:

— А в діда, діда перша ягничка.

Друга теличка,

Третя баба,

Давай, діду, теличку!

Дід плаче, баба плаче, а вовк стукає, грюкає. Що було дідові робити? Взяв та й віддав теличку.

Вовк забрав теличку і поніс у ліс. Їв, їв, не доїв вовк телички. Вернувся знову до діда. І знову питає:

— Дозвольте заспівати!

Дід відповідає:

— Нема чого давати!

Вовк почав стукати, ламати двері, ось-ось влізе в хату. Дід злякався і дозволив.

Вовк співає:

— А в діда, діда перша ягничка,
Друга теличка,
Третя баба,
Давай, діду, бабу!

Дід каже:

— Не дам.

Вовк кричить:

— Давай, бо й тебе з'їм, хату поламаю!

Попрошався дід з бабою, заплакав, а баба зав'язалась великою хусткою. Узяв вовк бабу на спину і поніс.

Приніс до того місця, де лежала недоїдена теличка, посадив бабу на пеньок, а сам став доїдати теличку.

Баба сидить на пеньку і шепче:

— Рошти, рошти, пеньку, вгору!

Вовк питає:

— Що ти кажеш?

— Та кажу, щоб ти швидше їв та й мене з'їв.

І знову баба каже:

— Рошти, рошти, пеньку, вгору!

Доїв вовк теличку, не наївся, хотів бабу їсти; як гляне, а баба високо на пеньку сидить. Вовк розсердився, почав гризти пеньок. Поламав зуби і пішов до коваля, щоб вставити залізні.

Баба сидить на пеньку і каже:

— Рошти, рошти, пеньку, вниз!

Пеньок зробився низенький, баба скочила і пішла. Іде, іде баба лісом, вже втомилася. Аж дивиться: стоїть хатка, зроблена з сиру та масла; колодка також зроблена з сиру та масла. Баба відірвала колодку і з'їла, а сама увійшла в хату. В хаті все зроблено із сиру та масла.

Баба вколупала з плити сиру та масла, наїлася і залігла під корито, яке стояло посеред хати, і сидить. Коли це приходять господарі — дикі кози. Ввійшли й питають:

— Хто був у нашій хаті? Хто поламав грубу?

Їм ніхто не відповідає.

Подоїлися кози, позаліплювали грубу, полягали спати. На другий день пішли пастись, а цапа залишили сторожувати. Баба сидить під коритом і шепче:

— Спи, спи, цапуньку, на одне очко і на друге!

Цап заснув. Баба вилізла з-під корита, наїлася сиру і знову сховалася.

Прийшли вечором кози, забили цапа, що не встеріг хатки, подоїлися, позаліплювали дірки і полягали спати. А вдень залишили цапа з трьома очима.

Баба сидить під коритом і шепче:

— Спи, спи, цапуньку, на одне очко і на друге!

Цап заснув на два, а на третє дивиться. Баба тільки вилізла, хотіла вколупати сиру і масла, а цап бабу цап за рукав і держить.

Прийшли кози і хотіли бабу забити. Але вона відпросилася, сказала, що буде їм вірно служити.

Вона все робила, а кози йшли пастися і залишали одного цапа стерегти, щоб баба не втекла. Потім привикли кози до баби і перестали стерегти.

Баба і воду носила, і траву рвала, і хату підмітала.

Добре було козам з бабою жити. Але скучно було бабі за дідом. Як тільки пішли кози пастись, баба наколупала сиру та масла в платок і пішла до діда.

Приходить до діда, залігла на горище і сидить над діркою. Дід наварив кашу, сів у снігах на порозі і їсть. Баба взяла грудку масла та й вкинула в кашу. Дід подумав, що то щось погане впало, і вилив кашу в цєбрик. Ще було трохи в горщику; вилив у миску і їсть. Баба знову взяла і кинула кусок масла в кашу. Дід почав їсти, бо більше нема. Розкуштував дід, що каша добра, то з'їв ще й ту з цєбрика. Баба тоді й каже:

— Дідусю, зніми мене!

Дід зрадив, зняв бабу з горища. І живуть вони дружно, добро наживають.

Рукавичка

Ішов дід лісом, а за ним бігла собачка, та й загубив дід рукавичку.

От біжить мишка, увіла в ту рукавичку та й каже:

— Тут я буду жити!

Коли це жабка плигає та й питає:

— А хто-хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка. А ти хто?

— Жабка-скрекотушка. Пусти й мене!

От уже їх двоє. Коли біжить зайчик. Прибіг до рукавички та й питає:

— А хто-хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка. А ти хто?

— А я зайчик-побігайчик. Пусти і мене!

— Іди!

От уже їх троє.

Коли це біжить лисичка — та до рукавички:

— А хто-хто в цій рукавичці живе?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка та зайчик-побігайчик. А ти хто?

— Та я лисичка-сестричка. Пусти і мене!

— Та йди!

Ото вже їх четверо сидить. Аж суне вовчик — та й собі до рукавички, питається:

— А хто-хто в цій рукавичці живе?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик та лисичка-сестричка. А ти хто?

— Та я вовчик-братик. Пусти і мене!

— Та вже йди!

Уліз і той. Уже їх п'ятеро.

Де не взявся — біжить кабан.

— Хро-хро-хро! А хто-хто в цій рукавичці живе?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка та вовчик-братик. А ти хто?

— Хро-хро-хро! А я кабан-іклан. Пусти і мене!

— Оце лихо! Хто не набреде — та все в рукавичку! Куди ж ти тут улізеши?

— Та вже влізу,— пустіть!

— Та що вже з тобою робити,— йди!

Уліз і той. Уже їх шестеро, уже так їм тісно, що й нікуди. Коли це тріщать кущі, вилазить ведмідь — та й собі до рукавички, реве й питається:

— А хто-хто в цій рукавичці живе?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик та кабан-іклан. А ти хто?

— Гу-гу-гу! Як вас багато! А я ведмідь-набрідь. Пустіть і мене!

— Куди ми тебе пустимо, коли й так тісно?

— Та якось будемо.

— Та вже йди, тільки скраєчку! Уліз і ведмідь, — семеро стало.

Та так вже тісно, що рукавичка ось-ось розірветься.

Коли це дід оглядівся,— нема рукавички. Він тоді назад — шукати її, а собачка попереду побігла. Бігла-бігла, бачить — лежить рукавичка і ворушиться. Собачка тоді: «Гав-гав-гав!»

Вони як злякаються, як вирвуться з рукавички,— так усі й порозбігалися лісом.

Прийшов дід та й забрав рукавичку.

Яйце-райце

Колись була птиця-жайворонок царем, а царицею — миша, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як уродила їм та пшениця — давай вони зерном ділитися. От одне зерно зайве було. Миша каже:

— Нехай мені буде!

А жайворонок каже:

— Нехай мені!

Думають вони: що тут робити? Пішли б позиватися, та немає старших за них: немає до кого йти позиватися. Потім миша каже:

— Ну, я лучче його перекушу.

Цар на це діло згодився. Миша тільки взяла зерно в зуби та в нору й побігла. Тут цар-жайворонок збирає всіх птахів, щоб звоювати царицю мишу, а цариця скликає всіх звірів — і почали війну. Як вийшли в ліс — то що звірі хочуть яку птицю розірвати, то вони на дерево; або птиця як візьме, літаючи, бити звірів, то вони в нору... Так билися цілий день, а потім увечері сіли всі спочивати. Коли цариця зогледілась — аж немає на війні комашні. Тоді вона звеліла, щоб конче була на вечір і комашня. Коли це приходить і комашня. Цариця й нагадала їй, щоб вона вночі полізла на дерева і за одну ніч повідкушувала птиці пір'я коло крил.

На другий день, тільки-но розвиднілось, цариця кричить:

— Ану, вставайте воюватися!

Птиця що підійметься, то й упаде на землю, — так звір її і розірве. І цариця повоювала царя.

А орел бачить, що то лихо, сидить на дереві і не злітає. Коли тут іде стрілець, бачить, що орел сидить на дереві, як націлиться на нього. А той орел так просить його:

— Не бий мене, голубчику, я тобі в великій пригоді стану! Стрілець удруге націливсь, він ще його просить:

— Візьми лучче мене та вигодуй, то побачиш, в якій я тобі пригоді стану!

Стрілець ще наміривсь стріляти, утретє. Орел знов його почав просити:

— Ей, голубчику-братіку! Не бий мене та візьми до себе — я тобі у великій пригоді стану!

Стрілець повірив йому: поліз, та зняв з дерева, та й несе його додому. А він йому каже:

— Принеси мене до своєї хати та годуй мене м'ясом доти, поки в мене крила повідростають.

А в того чоловіка було дві корови, а третій бугай. Він зараз і зарізав йому одну корову. Орел ту корову за рік із'їв та й каже тому чоловікові:

— Пустити мене, я політаю, побачу, чи вже відросли крила. Той чоловік і випустив його з хати. Орел літав, літав, та й прилетів опівдні назад до того чоловіка, каже йому:

— Ще в мене мала сила — заріж іще одну ялівку!

Той чоловік послухав його та й зарізав. Орел із'їв її за рік. Та знову як полетів... Пролітав мало не цілий день, увечері знову прилітає та й каже йому:

— Заріж іще й бугая!

Той чоловік думає: «Що тут робити — чи зарізати, чи ні?» А потім каже:

— Більше пропало, нехай і це пропадає!

Узяв та й зарізав йому бугая. Він із'їв і того бугая, таки за рік, а потім як полетів, то літав так високо — аж під хмарою. Коли це прилітає та й каже йому:

— Ну, спасибі тобі, чоловіче: вигодував мене, а тепер сідай на мене.

Той чоловік питається:

— Що з того буде? А він йому каже:

— Сідай! Той і сів.

Орел його поніс аж у хмару, а потім і пустив його додола. Той чоловік летить додола, коли це орел не дав йому долетіти до землі, підхопив його та й каже:

— А що, як тобі здавалось? А він каже:

— Так, наче я вже неживий був. Тоді орел йому каже:

— Отак саме й мені було, як ти на мене націлявся. Потім каже:

— Сідай знов!

Тому чоловікові й не хотілося сідати на орла — ну, нема що робити, таки сів. Орел знов його як поніс, та аж у саму хмару, а звідтіль скинув його з себе — та підхопив його так, може, як на два сажні від землі, та й питається його:

— А що, як тобі здавалось? Він йому каже:

— Так зовсім, наче вже кістки мої розсипались. Тоді орел йому каже:

— Так само й мені було, як ти вдруге націлявсь. Ну, ще сідай. Той сів.

Орел як понесе його аж за хмару, та звідтіль і пустив його додола, та підхопив уже аж коло самої землі, та тоді питається його:

— Як тобі здавалось, як ти летів на землю? Він йому каже:

— Так, наче мене зовсім не було вже на світі. Тоді орел йому каже:
— Отак же й мені було, як ти втретє націлявсь. А потім каже:
— Ну, тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі. А тепер сідай на мене, та полетимо до моєї господи.

Ото летять та й летять, прилітають до його дядька. А він йому каже:

— Іди ж у хату, та як будуть питатися тебе: чи не бачив нашого небожа, то ти скажеш: як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу.

Він приходить у хату, коли це йому кажуть:

— Чи по волі, чи по неволі? А він їм каже:

— Добрий козак усе по волі ходить. Вони його питаються:

— Чи не чув ти там за нашого небожа? Бо вже третє літо, як пішов на війну,— та ні чутки, ні звістки.

А він їм каже:

— Як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу. Вони йому кажуть:

— Лучче нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

Тоді він виходить із хати та й каже орлові:

— Казали так: лучче нам його ніколи не бачити, як тобі віддати яйце-райце.

Орел йому каже:

— Летімо далі!

Летять та й летять, та й прилітають до орлова брата, та й тут чоловік те саме говорив, що в його дядька,— таки й тут не получив яйце-райце.

Прилітають до його батька, а орел йому каже:

— Іди в хату, та як будуть питатися за мене, то скажеш, що бачив й на вічі приведу.

Увіходить чоловік у хату, а вони йому кажуть:

— Чи по волі, чи по неволі? Він їм:

— Добрий козак усе по волі ходить. Вони його стали питатися:

— Чи не бачив нашого сина? Бо вже як немає — четверте літо: десь пішов на війну, та, мабуть, убили його там.

А він їм каже:

— Я бачив, але як дасте яйце-райце, то я й на очі приведу.

Батько орлів каже йому:

— Нащо ж воно тобі? Лучче ми тобі дамо багато грошей. Він каже:

— Я не хочу грошей, мені дайте яйце-райце!

— Піди ж привождь, зараз тобі дамо!

Він уводить орла в хату. Тоді його батьки так зраділи, що дали яйце-райце і сказали:

— Тільки не розбивай ніде на дорозі, а як прийдеш додому, то погороди загороди великі, а тоді його і розіб'єш.

Він іде та йде, та так схотілось пити йому... Коли це найшов криничку. Тільки що став пити воду, та якось об цебрину й розбив те яйце-райце. Як узяв скот вернути з того яйця!.. Верне та верне. Гониться він за тим скотом, то що з того боку піджене, на другий розійдеться... Кричить бідолаха — нічого сам не зробить! Коли це іде до нього змія й каже йому:

— Що ти мені даси, чоловіче, як я тобі скот цей вжену в те яйце?

А він їй каже:

— А що тобі дати? Вона йому каже:

— Даси те, що без тебе стало дома? А він каже:

— Дам!

Ото вона йому гарненько загнала той скот у яйце, заліпила славно яйце і дала йому в руки.

Він приходить додому, аж там без нього син народився. Ударив він об поли руками:

— Це ж я тебе, сину, віддав змії!

Ну, ото журяться вони з жінкою, а далі кажуть:

— Нема що робити, журбою не поможеш! Якось треба жити.

Погородив він загороди великі, розбив те яйце, випустив скот і забагатів.

Живуть вони, аж поки син підріс. От син і каже.

— Це ви мене, тату, віддали змії. Ну, дарма, якось буде! От він зараз і пішов до змії.

Приходить до неї, а вона йому каже:

— Зроби мені троє діл та й підеш собі додому, а як не зробиш, то я тебе з'їм!

А коло її хати був великий луг — скільки оком зглянути! Так вона йому каже:

— Щоб ти за одну ніч отой луг викорчував, і щоб там ізорав, і пшениці насіяв, ізжав її, в скирти поклав і щоб в ту ніч з тієї самої пшениці мені паляницю спік: поки я встану, щоб вона на столі лежала.

Він іде до ставка та й зажурився. А там близько був мурований стовп, і в тім стовпі була зміїна дочка замурована. Він приходить сюди та й плаче. А дочка його питається:

— Чого ти плачеш? А він каже:

— Як же мені не плакати, коли змія загадала таке, що я ніколи його не зроблю, а вона сказала, щоб за одну ніч зробив.

Вона його питалась:

— А що ж там?

Він їй і розказав. Вона йому каже:

— Як візьмеш мене за жінку, то я тобі все зроблю так, як змія казала.

Він каже:

— Добре!

Вона йому каже:

— Лягай же тепер спати, а завтра рано щоб устав та понесеш змії паляницю.

От пішла дочка змії до того луку та як свисне: той лук тріщить, лущить — на тім місці ореться, пшениця сіється...— до світу спекла паляницю, дала йому. Він приніс до змії в хату і поклав на столі.

Змія прокинулася, вийшла в двір та й дивиться на той лук, тільки сама стерня та скирти стоять. Тоді йому каже:

— Ну, справивсь! Гляди ж, щоб і вдруге діло зробив! Та зараз йому й загадала:

— Щоб ти оту гору розкопав, і щоб туди Дніпро йшов, а коло того Дніпра побудуй комори: щоб байдаки туди приставали, й щоб ти ту пшеницю продав на байдаки. Як устану рано, то щоб це все було готове!

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівка його питається:

— Чого ти плачеш?

Він їй розказав те все, що йому змія загадала. Так вона йому каже:

— Лягай спати, я це все пороблю.

А сама як свисне, то та гора розкопується, Дніпро туди йде, коло нього комори будуються... Тільки прийшла та збудила його, щоб він пшеницю видав купцям на байдаки з тих комор. Змія встає та й дивиться, що все так ізроблено, як вона йому загадала.

Тоді загадує йому втретє:

— Щоб ти цю ніч уловив золотого зайця і раненько щоб приніс мені в хату.

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівка питається його:

— Що вона загадала? Він каже:

— Оце вже не жарти: хто його знає, як того золотого зайця зловити.

Вона каже йому:

— Одначе ходім до тієї скелі. Стань над корою, ти будеш ловити, а я буду гонити з нори, і гляди ж: що тільки буде виходити з нори — бери його: то золотий заєць!

Ото вона пішла та й жене. Коли це вилазить з нори гадюка та й сичить. Він її і пустив. Дівчина виходить із нори та й питається його:

— А що, нічого не вилазило? А він каже:

— Ба, ні: лізла гадюка, а я побоявся її, щоб не вкусила, та й пустив.

А вона йому каже:

— А щоб тебе! Ото і є заєць! Ну, гляди ж, я ще раз піду; та як буде хто виходити й казатиме, що тут немає золотого зайця, то ти не вір, а хапай його!

Полізла та й жене. Коли виходить така стара баба та й питається того парубка:

— Чого ти, сину, тут шукаєш? А він їй каже:

— Золотого зайця. Вона йому каже:

— Де тут він узявся: тут його нема!

Сказала це та й пішла від нього. Коли це виходить та дівка та й питається його:

— А що, нема зайця? І ніщо з нори не виходило? Він каже:

— Ба, ні: виходила баба стара та спиталась мене, чого я тут шукаю, а я сказав, що золотого зайця. А вона каже: тут його немає, то я її й пустив.

Тоді вона каже:

— Чом ти не держав: ото ж заєць! Ну, тепер більше ніде його не піймаєш, хіба я перекинуся зайцем, а ти мене принесеш і покладеш на стільці, тільки не віддавай змії у руки, бо як віддаси, то вона пізнає та розірве і тебе і мене.

От вона так і зробила: перекинулась золотим зайцем, він узяв приніс того зайця, поклав його на стільці та й каже змії:

— Натє ж вам зайця, а я піду вже від вас. Вона каже:

— Добре, йди! Він пішов.

А змія тільки з хати, а заєць знову перекинувся дівчиною та за парубком. Почали вони вдвох утікати. Біжать та й біжать. Коли це змія побачила, що то не заєць був, а її дочка,— давай доганяти, щоб її розірвати. Та сама не побігла змія, а послала свого чоловіка. Змій біжить за ними: коли вони чують — аж стугонить земля... Тоді дівка каже:

— Оце вже за нами біжить! Я перекинусь пшеницею, а ти дідом, та будеш стерегти мене. Та як буде питаться тебе, чи не бачив парубка й дівки, чи не йшли сюди, то ти скажеш, що тоді, як ця пшениця сіялась.

Коли це змія летить та й питається того діда:

— Чи не бачив тут — не йшли парубок з дівкою? А він каже:

— Ба, йшли. Той питається:

— Давно ж вони йшли?

Дід:

— Тоді, як оця пшениця сіялась. Змій каже:

— Цю пшеницю вже пора косить, а їх учора не стало.

Та й вернувся назад. Зміїна дочка зробилась ізнов людиною, а той дід парубком, та давай утікати.

Прилітає змія додому. Змія його питається:

— А що, не догнав? І нікого не зустрічав на дорозі? А він каже:

— Ба, ні! Зустрічав: дід стеріг пшеницю, а я його питавсь: чи не бачив, тут не йшли парубок із дівчиною? А він каже: ішли тоді, як оця пшениця сіялась, але ж та пшениця така, що пора косити,— так я і вернувся.

Тоді змія йому каже:

— Чом ти того діда й ту пшеницю не розірвав? То вони самі! Біжи вдарте за ними, та щоб доконче розірвав!

Летить змій. Коли ті чують, що летить ізнов, аж земля реве, так дівка каже:

— Ей, летить ізнов! Зроблюся я монастирем, таким старим, от-от розвалиться, а ти — ченцем; та як буде він тебе питатися, чи не бачив таких-то — скажеш: «Бачив тоді, як оцей монастир будувався».

Коли це летить змій та й питає того ченця:

— Чи не бачив — не йшли тут парубок і дівка? А він каже:

— Я бачив тоді, як оцей монастир роблено. А змій каже йому:

— Їх учора не стало, а цей монастир уже годів сто, як роблено. Сказав це та й вернувся назад.

Приходить додому та й розказує змії:

— Бачив одного ченця, коло монастиря ходив; як я його питався, то він сказав, що бігли тоді, як оцей монастир роблено, але тому монастиреві уже років сто, а їх учора не стало.

Тоді вона йому каже:

— Чому ти не роздер того ченця і монастиря не розвалив, то ж вони! Тепер я сама побіжу!

Побігла.

Ото біжить... Коли ті чують — аж земля реве і гаряча. Дівчина тоді каже йому:

— Ей, отепер ми пропащі: уже сама біжить! Ну, я тебе зроблю річкою, а сама зроблюсь рибою-окунем.

Зробила.

Прибігла змія та й каже до тієї річки:

— А що, втекли?

Перекинулась зараз щукою, давай гонитися за тією рибою: що хоче вхопити, то окунь повернеться своїм пір'ям гострим до неї, то вона не візьме його. Гонилась, гонилась — так-таки не вловила та надумала всю воду з річки випити. Стала пити: пила-пила, напилась багато та й лопнула.

Ото тоді та дівка, що була рибою, каже тому парубкові, що був річкою:

— Тепер ми вже не біймось! Ходімо до твоєї господи; то ти підеш у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину, то забудеш за мене. А я пока наймусь у цім селі в кого-небудь.

Ото він прийшов у хату, з усіма поздоровкався та й думає собі: «Як же мені не поздоровкаться з дядьковою дитиною? Таж вони подумують щось погане про мене». Поцілував і дитину дядькову. Як поцілував, так і забув за ту дівку.

Ото побув півроку та задумав жениться. Йому нарадили одну гарну дівку, щоб він її брав; він за ту й забув, що його врятувала від змії, з іншою заручився.

От перед весіллям, увечері, кличуть на шишки молодиць. Прикликали і ту дівку, що він з нею втікав,— хоч її й ніхто не знав, що воно за дівка. Стали бгати шишки; та дівка зіпила з тіста голуба й голубку та й пустила додолу, а вони стали живі. Голубка й почала говорити до голуба:

— А ти забувсь, як я за тебе луг викорчовувала й там пшеницю сіяла, а з тієї пшениці паляницю спекла, щоб ти до змії відніс?

А голуб каже:

— Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

— А ти забувсь, як я за тебе гору розкопувала і туди Дніпро пустила, щоб байдаки ходили до комор і щоб пшеницю ти продавав на байдаки?

А він каже:

— Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

— А ти забув, як ми ходили вдвох за золотим зайцем? Ти й мене забув?

А голуб каже:

— Забув, забув!

Тоді парубок згадав за ту дівку,— за цю-таки саму, що голуби поробила, та ту покинув, а з цією оженився. І тепер живе добре.

Українські народні КАЗКИ

Українська казка: <http://www.kazka.in.ua>
ВГО „ДОЛЯ”: <http://www.dolya.org.ua>